

Міністерство освіти і науки України
Державна науково-технічна бібліотека України

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

**для закладів вищої освіти і наукових установ
щодо розроблення та імплементації стратегії
впровадження відкритого доступу**

УДК 378.1:001.89:025.5](083.13)(477)

Рецензенти:

Ірина Кучма (EIFL, Литва),
Наталя Калюжна
(Technische Informationsbibliothek (TIB), Німеччина)

*Розглянуто на засіданні Вченої ради
Державної науково-технічної бібліотеки України
(протокол № 15 від 22 грудня 2025 р.)*

Методичні матеріали для закладів вищої освіти і наукових установ щодо розроблення та імплементації стратегії впровадження відкритого доступу / Т. О. Ярошенко, С. О. Чуканова, О. А. Крамаренко, О. І. Рачинська. Київ : ДНТБ України, 2025. 142 с.

Підготовано за результатами виконання першого етапу науково-технічної роботи «Розробка методології та інструментарію моніторингу ефективності впровадження принципів відкритого доступу, належного управління дослідницькими даними та їхньої відповідності принципам FAIR».

Державний реєстраційний номер НДДКР: 0125U001079

© ДНТБ України, 2025

Видання публікується за ліцензією Creative Commons Attribution-NonCommercial CC BY-NC. This information may be freely used and copied for non-commercial purposes, provided that the source is acknowledge

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Концептуальні засади, основні поняття і принципи відкритого доступу. Історія руху відкритого доступу	7
РОЗДІЛ 2. Міжнародні й національні ініціативи та політики відкритого доступу. Україна на шляху до відкритого доступу.....	13
РОЗДІЛ 3. Основні моделі відкритого доступу: журнали та репозитарії	36
3.1. Основні моделі відкритого доступу: загальні принципи.....	36
3.2. Журнали відкритого доступу.....	41
3.3. Програмні застосунки, які підтримують модель журналів відкритого доступу	44
3.4. Репозитарії відкритого доступу (Green Open Access	48
РОЗДІЛ 4. Аналіз нормативно-правової бази України щодо відкритого доступу до наукових публікацій	62
РОЗДІЛ 5. Інституційні політики відкритого доступу	70
Словник основних термінів і понять.....	82
Рекомендована література	86
ДОДАТОК 1. Контрольний список належних практик використання програмного забезпечення Open Journal Systems (OJS) для редагування та публікації журналів.....	90
ДОДАТОК 2. Як зробити ваш репозитарій відкритого доступу по-справжньому ефективним	110
ДОДАТОК 3. Короткі поради науковцям щодо відкритого доступу (для допомоги університетам та науковим установам у інформуванні дослідників щодо відкритого доступу)	122
ДОДАТОК 4. Типове положення про інституційний репозитарій закладу вищої освіти.....	130
ДОДАТОК 5. Політики інституційного репозитарію еКМАІР Національного університету «Києво-Могилянська академія».....	133
ДОДАТОК 6. Чекліст упровадження стратегії (політики, мандата) відкритого доступу в установі	141

ВСТУП

Останніми роками система наукових публікацій стала набагато складнішою і динамічнішою. Ландшафт відкритого доступу також кардинально змінився. Університети, наукові установи, дослідники, організації, які фінансують дослідження, зробили важливі кроки на шляху до відкритого доступу. Дослідники зараз більше усвідомлюють важливість відкритого доступу і дедалі частіше розміщують свої статті в журналах відкритого доступу або репозитаріях. З'явилося багато видавничих ініціатив щодо відкритого доступу до результатів наукових досліджень, зокрема «діамантового» — безкоштовного і для авторів, і для читачів. Понад 7 тисяч інституційних і тематичних репозитаріїв у світі розміщують мільйони публікацій у відкритому доступі. Багато національних і європейських спонсорів досліджень тепер зобов'язують публікувати результати досліджень у відкритому доступі. Однак повний відкритий доступ до наукових публікацій і даних наразі не є повсюдною реальністю.

Важливо пам'ятати, що відкритий доступ — це засіб досягнення мети. Мета — це система наукової комунікації, яка гарантує, що «знання, створені дослідниками, розглядають як суспільні блага, доступні для добра суспільства в цілому, щоби покращити добробут людей на всій планеті»¹.

Ключовим елементом розвитку сучасної науки та освіти є відкритий доступ (Open Access) до наукової інформації — низка принципів і практик надання користувачам відкритого безплатного онлайнового доступу до наукових публікацій і даних досліджень із можливістю їх використання

¹ Future of scholarly publishing and scholarly communication — Report of the Expert Group to the European Commission, Publications Office, 2019. <https://data.europa.eu/doi/10.2777/836532>

згідно з умовами відповідних ліцензій¹. Відкритий доступ підвищує видимість наукових досліджень, збільшує довіру суспільства до науковців, сприяє розвитку науки загалом і відповідає сучасним міжнародним стандартам.

Від 2001 р., коли було оголошено Будапештську ініціативу відкритого доступу, світ наукової комунікації змінився кардинально: у відкритому доступі нині вже понад 50 % наукової інформації, а в деяких предметних галузях — переважна частина².

Відкритий доступ став основним складником ширшого руху — відкритої науки, що передбачає відкритий доступ не лише до публікацій, а й до дослідницьких даних, програмного забезпечення, освітніх ресурсів, а також упровадження принципів відкритого рецензування, розвиток громадянської науки.

Стратегічні цілі України у побудові національної хмари відкритої науки як складника Європейської хмари відкритої науки (EOSC) вже виконуються відповідно до Національного плану щодо відкритої науки (2022). Створено національну дослідницьку інфраструктуру на засадах відкритого доступу та відкритої науки, зокрема репозитарії публікацій і даних, архіви препринтів і агрегатори (гарвестери); розвиваються наукові журнали відкритого доступу; впроваджено відповідні сервіси та заходи, які мотивують науковців перекласти ставлення до способів організації досліджень і поширення наукових результатів.

Університети й наукові установи України безумовно підтримують відкритість, однак часто така декларація є досить формальною, а рівень реалізації принципів відкритого доступу та відкритої науки залишається нерівномірним. На практиці установам часто бракує чітких правил щодо відкритого доступу та відповідно чіткої інституційної стратегії (політики) відкритого доступу та відкритої науки, а також є певний опір науковців, які не завжди бачать у відкритих публікаціях і даних користь для себе, оскільки вони,

¹ Open access: European Commission. Research and Innovation. Open Access. https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-2020-2024/our-digital-future/open-science/open-access_en (дата звернення: 01.10.2025).

² <https://open.coki.ac/open/>

зазвичай, не впливають на результати оцінювання їхньої наукової діяльності. Для впровадження стратегії відкритого доступу на рівні кожного університету й наукової установи потрібен системний підхід, залучення всіх зацікавлених сторін і постійна підтримка на інституційному рівні. Власна політика (мандат) відкритого доступу є важливим інструментом для кожної установи, оскільки її розробляють з урахуванням місії, візії та стратегічних пріоритетів наукового чи навчального закладу. Така політика дає змогу визначити чітку послідовність дій, ранжувати завдання і окреслити реалістичні часові межі для їхньої реалізації.

Ці методичні матеріали допоможуть закладам вищої освіти і науковим установам України створити і впровадити власні стратегії відкритого доступу до наукових здобутків науковців.

РОЗДІЛ 1. Концептуальні засади, основні поняття і принципи відкритого доступу.

Історія руху відкритого доступу

Раніше, щоб отримати доступ до наукової інформації, потрібно було придбати наукову літературу або передплатити наукові журнали. Розвиток інтернет-технологій істотно змінив механізми наукової комунікації: з'явилися прості й порівняно дешеві засоби поширення інформації завдяки комп'ютерним мережевим технологіям, а відтак і нові альтернативні моделі, окрім традиційних журналів, — електронні журнали, репозитарії, електронні бібліотеки, архіви препринтів та ін. Одним із перших проєктів вільного поширення наукової інформації був знаменитий електронний архів arXiv (<https://arxiv.org/>) — сервер електронних публікацій із фізики, який створив Пол Гінспарг у 1991 р. в Національній лабораторії в м. Лос-Аламосі, США. Цю модель пізніше масштабувала низка інших тематичних репозитаріїв.

Тривалі академічні дискусії про недосконалість моделі наукової комунікації передусім через передплатні журнали, прагнення створити глобальні наукові ресурси, вільні для доступу, досягнення бурхливого розвитку ІКТ, особливо Інтернет і Веб, перші експерименти у створенні вільних архівів публікацій на початку 1990-х рр. зрештою привели до народження нової моделі наукової комунікації — відкритого доступу.

Відкритий доступ — безкоштовний онлайн-доступ до наукових публікацій із можливістю їх читати, завантажувати, копіювати, поширювати й використовувати з освітньою і дослідницькою метою, який забезпечується через публікацію результатів досліджень або даних у журналах відкритого доступу (Gold Route, «золотий» шлях) і через самоархівування науковцями препринтів, постпринтів публікацій

або дослідницьких даних у відкритих електронних архівах (репозитаріях) (Green Route, «зелений» шлях).

Філософія руху відкритого доступу базується на ідеях відкритого суспільства, сформульованих К. Поппером (1945), і нормах наукової діяльності, визначених Р. Мертоном (1942): результати наукових досліджень мають бути спільним надбанням людства, а метою науки є розвиток колективного знання, що передбачає відкритість, співпрацю та відмову від надмірного контролю над інтелектуальною власністю. Ці принципи поклав в основу діяльності Інституту відкритого суспільства та інших фондаций відомий меценат Дж. Сорос, який виділив на втілення перших кроків руху відкритого доступу 3 млн доларів США.

Ініціативу відкритого доступу (Budapest Open Access Initiative, BOAI) було проголошено в грудні 2001 р. в Будапешті на конференції в Інституті відкритого суспільства, оприлюднено — 14 лютого 2002 р. На конференції розглядали різні шляхи наукової комунікації в епоху Інтернету, зокрема пошуки моделей оперативного та безплатного для користувачів поширення наукових знань.

«Стара традиція і нова технологія перетнулися, щоб зробити можливим безпрецедентне суспільне благо.

Стара традиція — це готовність учених і науковців публікувати плоди своїх досліджень у наукових журналах без оплати, заради допитливості і знань як таких.

Нова технологія — це Інтернет.

Суспільне благо, яке вони роблять можливим, — це всесвітнє електронне поширення рецензованих журналів та повністю безплатний і необмежений доступ до них усіх учених, науковців, викладачів, студентів та інших зацікавлених осіб.

Усунення бар'єрів, які заважають доступу до цієї літератури, прискорить дослідження, збагатить освіту, дасть змогу навчатися багатим разом із бідними, а бідним разом із багатими, зробить цю літературу настільки корисною, наскільки це можливо, і закладе основу для об'єднання людства у спільному інтелектуальному діалозі та пошуках знань...»

BOAI. <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read/ukrainian-translation/> (дата звернення: 01.11.2025)

У Будапештській ініціативі відкритого доступу окреслено **основні принципи** використання нових можливостей електронних видань та інформаційно-комунікаційних тех-

нологій для забезпечення широкого доступу та обміну думками науковців:

- важливість збереження експертної оцінки досліджень через рецензування (peer review);
- дотримання авторського права;
- подальше архівування наукових публікацій із відкритим та безплатним доступом до наукових публікацій;
- забезпечення максимальної користі для суспільства від відкритого обміну знаннями.

«Під “відкритим доступом” до ... літератури ми розуміємо її доступність через публічний Інтернет, що дає можливість будь-якому користувачеві читати, завантажувати, копіювати, поширювати, друкувати, шукати чи через посилання зв’язуватися з повними текстами статей, використовувати їх для індексування, при створенні програмного забезпечення чи з будь-якою іншою законною метою без фінансових, юридичних чи технічних бар’єрів, крім тих, що пов’язані з доступом до Інтернету. Єдине обмеження на відтворення і поширення та єдиний аспект, що стосується копірайту, — надання авторам права контролювати цілісність своєї роботи та права на посилання та цитування».

BOAI. <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read/ukrainian-translation/> (дата звернення: 01.11.2025)

Для досягнення відкритого доступу до наукової літератури ініціатива рекомендувала дві взаємодоповнені стратегії:

1. Депонування рецензованих журнальних статей у відкритих електронних архівах (репозитаріях), що зазвичай відбувається через самоархівування. Такі репозитарії мають відповідати стандартам Ініціативи відкритих архівів (Open Archives Initiative, <https://www.openarchives.org/>), зокрема підтримувати стандартизований формат метаданих Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting (OAI-PMH, протокол збирання метаданих ініціативи відкритих архівів, уперше випущений у 2001 р.), щоби забезпечити інтероперабельність пошукових систем та інших платформ.
2. Запуск нової бізнес-моделі наукових журналів, із відкритим доступом до їхнього вмісту та без періоду ембарго, та підтримку наявних журналів, які вирішили перейти до відкритого доступу.

«Метою є відкритий доступ до рецензованої журнальної літератури. Самоархівування і нове покоління журналів відкритого доступу — це шляхи досягнення цієї мети...

Також заохочуємо експериментувати з подальшими способами переходу від наявних методів поширення до відкритого доступу. Гнучкість, експерименти і адаптація до місцевих особливостей — це найкращі способи гарантувати, що прогрес у різних умовах буде швидким, безпечним та довговічним».

BOAI. <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read/ukrainian-translation/> (дата звернення 01.11.2025)

Відкритий доступ працює за принципом покриття витрат на організацію журналу відкритого доступу та/або створення й підтримку інституційного репозитарію коштом інституції, або покриття коштів на публікацію в журналі відкритого доступу коштом автора чи установи, що фінансує дослідження, інституції, і потім безплатного доступу до наукових публікацій усіх охочих. Відкритий доступ не лише усуває прогалини в доступі до знань, а й дає можливість запобігти дублюванню дослідницьких зусиль і, як наслідок, фінансовим і часовим втратам; збільшує прозорість фінансування наукових досліджень і сприяє ширшому розумінню невирішених наукових питань; підвищує підзвітність державних установ; сприяє пошуку інформації за допомогою метаданих; допомагає краще оцінити вчених і сприяє зміцненню довіри суспільства до науки в цілому.

Відкритий доступ до результатів наукових досліджень, отже, створює взаємовигідні **переваги** для всіх учасників наукової комунікації:

- *Для організацій, які фінансують дослідження*, відкритий доступ є формою суспільної послуги, оскільки забезпечує максимальну видимість результатів і підвищує соціальну віддачу від інвестицій у науку. Більшість досліджень фінансується державним коштом, як і більша частина передплати на періодичні видання або доступ до електронних баз даних для установ (через бібліотеки). Відповідно урядові органи, заклади вищої освіти і наукові установи кожної держави не лише мають право, а й зобов'язані вимагати від авторів розмістити у відкритому доступі їхні статті, якщо вони виконані на ґрунті дослідження, яке фінансує держава.

- *Автори* завдяки відкритому доступу мають значно більше поширення, зростання цитованості та наукового впливу їхніх робіт, що сприяє визнанню у науковій спільноті.
- *Читачі* дістають гарантований вільний і безперешкодний доступ до першоджерел, що сприяє об'єктивному аналізу, верифікації та розвитку знань.
- Підвищується престиж діяльності *видавців і рецензентів* завдяки більшій прозорості, доступності та зростанню значущості опублікованих матеріалів.
- Для бібліотек відкритий доступ розширює можливості інформаційного обслуговування, даючи змогу ефективно задовольняти потреби користувачів незалежно від фінансових обмежень.
- *Заклади вищої освіти і наукові установи* підвищують міжнародну присутність, репутацію і академічний авторитет, сприяючи інтеграції у глобальний науковий простір.

Отже, відкритий доступ є не лише технічною моделлю поширення знань, а й стратегічним інструментом підвищення ефективності, прозорості та суспільної користі науки задля швидшого поширення наукових знань, покращення відтворюваності досліджень, демократизації доступу до науки та посилення міждисциплінарної співпраці.

Будапештська ініціатива відкритого доступу стала відправною точкою для подальших декларацій, зокрема Берлінської, Бетесдської, Барселонської, які в цілому сформулювали філософію сучасної відкритої науки як спільного надбання людства й засвідчили еволюцію від відкритих текстів до відкритих даних і відкритих систем знання.

Бетесдська декларація (Bethesda Statement on Open Access Publishing, 2003) визначила технічні та юридичні умови для поширення знань, Берлінська декларація (Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities, 2003) поширила принципи відкритого доступу не лише на природничі науки, а й на гуманітарні та соціальні дисципліни. Барселонська декларація (Barcelona Declaration on Open Research Information, 2024) закликала перенести принципи відкритості також на інформацію про дослідження — метадані, фінансування, індикатори, інфраструктури тощо. Барселонську декларацію вже підтримала

низка провідних наукових установ та ініціатив у галузі відкритої науки у світі: cOAlition S, OpenAIRE, CERN, UZH, CSIC, університети тощо, зокрема дві установи в Україні.

Будапештська і Бетесдська декларації (2003): «Відкрити тексти» — перехід до публікацій із відкритим доступом.

Берлінська декларація (2003): «Відкрити знання» — поширення ідеї відкритої науки як суспільного блага.

Барселонська декларація (2024): «Відкрити інформацію» — відкрити дані про дослідження, вдосконалити систему наукової оцінки.

РОЗДІЛ 2. Міжнародні й національні ініціативи та політики відкритого доступу.

Україна на шляху до відкритого доступу

Ініціативу відкритого доступу до наукової літератури фактично від початку її проголошення підтримали відповідними рішеннями наукові спільноти в усьому світі.

У **США** у 2006 р. Національна наукова фундація США виділила 12 мільйонів доларів на гранти для досліджень, пов'язаних із загальнонаціональним і вільним доступом до інформації, зокрема електронних бібліотек. У 2008 р. було започатковано обов'язковий відкритий доступ до статей, опублікованих у межах грантів Національного інституту здоров'я США (National Institutes of Health, NIH): статті, написані за результатами досліджень, підтриманих грантами NIH, мали бути обов'язково депоновані в PubMed Central (PMC) відразу після того, як їх прийняли до публікації. Двадцять п'ять нобелівських лауреатів із США написали відкритий лист до Конгресу США на підтримку цього плану NIH.

У серпні 2022 р. було ухвалено так званий Меморандум Нельсона (Memorandum on Ensuring Free, Immediate, and Equitable Access to Federally Funded Research) — директиву Управління з питань науково-технічної політики Білого дому (OSTP, Елік Нельсон був директором цього департаменту за часів президента Дж. Байдена). Основні вимоги Меморандуму: негайний безкоштовний доступ до публікацій, які фінансує федеральний уряд США, без ембарго; вимога відкритого доступу до дослідницьких даних. Меморандум, який було впроваджено у 2025 р., стосується всіх федеральних агенцій США, які фінансують наукові дослідження на суму понад 100 млн доларів на рік (NIH, NSF, DOE, NASA та інші). Цей документ є переломним моментом у русі за відкритий доступ до наукової інформації, він не

просто змінює політику США, а встановлює новий глобальний стандарт, що змушує переосмислити фундаментальні принципи наукової комунікації. Попри виклики, пов'язані з його впровадженням, меморандум створює передумови для більш справедливої, прозорої та ефективної наукової системи, де знання, отримані за рахунок публічних коштів, стають суспільним благом, доступним для всіх без обмежень.

Відоме дослідження Комітету з науки й техніки Палати общин парламенту **Сполученого Королівства** «Наукові публікації: безкоштовні для всіх?» (20 липня 2004 р.) теж констатувало недосконалість поширеної на той час моделі наукових публікацій і рекомендувало всім закладам вищої освіти країни організовувати інституційні репозитарії, а дослідникам — депонувати у них копії своїх статей, створити фонди грошової допомоги авторам для публікації статей у журналах відкритого доступу. Комітет також висловив низку рекомендацій щодо самоархівування (self-archiving): потрібно виділяти кошти університетам для створення архівів відкритого доступу; автори мають архівувати свої статті протягом місяця після публікації; фінансові комітети слід зобов'язати архівувати всі результати профінансованих робіт; британський уряд має підтримати всі відповідні зміни як у Сполученому Королівстві, так і на міжнародній арені.

Широко відомою є ініціатива британської потужної фінансової організації Wellcome, що підтримує біомедичні дослідження: ще з 2006 р. фонд вимагає від дослідників архівувати їхні статті протягом шести місяців після публікації. З цього ж 2006 року обов'язкову вимогу щодо відкритого доступу до результатів досліджень запровадили й інші британські дослідницькі інституції: The Medical Research Council (MRC), Biotechnology & Biological Sciences Research Council (BBSRC), Economic & Social Research Council (ESRC), National Environmental Research Council (NERC).

У **Канаді** з 2004 р. обов'язкове самоархівування рекомендовано Науковою радою Канади з суспільних і гуманітарних наук (SSHRC) і Канадською асоціацією наукових бібліотек (CARL). У 2015 р. в Канаді три головні організації, які фінансують дослідження, — Канадський інститут досліджень у галузі охорони здоров'я (CIHR), Канадська рада з досліджень у галузі природничих наук та інженерії (NSERC)

і SSHRC — ухвалили політику щодо відкритого доступу до наукових публікацій (Tri-Agency Open Access Policy on Publications).

У жовтні 2004 р. було опубліковано **шотландську** стратегію з відкритого доступу (почала діяти з 14 березня 2005 р.).

У грудні 2004 р. постанову щодо відкритого доступу підписав **австралійський** Комітет з інфраструктури дослідницької інформації (Australian Research Information Infrastructure Committee, ARIIC). У квітні 2005 р. до цієї ініціативи долучилася Рада з науки **Швеції**.

У березні 2005 р. Дослідницька фундація **Німеччини** (Deutsche Forschungsgemeinschaft, DFG) оголосила свою політику щодо електронних публікацій, підтримавши ідею відкритого доступу й Берлінську декларацію (у розробленні якої DFG брала участь).

Аналогічні ініціативи поступово було схвалено науковими установами майже в усіх країнах світу. Зокрема, **Асоціація європейських університетів** (European University Association, EUA) у 2007 р. засвідчила важливість відкритого доступу для сучасних університетів і рекомендувала розвивати інституційні політики та стратегії відкритого доступу.

Із заяви робочої групи EUA з питань відкритого доступу:

«Університети повинні розвивати інституційні політики і стратегії щодо контролю за якістю результатів досліджень (зокрема через статті) для більшого їх поширення, максимізації їхнього бачення, доступності та наукового впливу.

Для досягнення цього найкращим є створення інституційного репозитарію або участь у спільному (міжуніверситетському) репозитарії. Репозитарії мають враховувати найкращий досвід (зокрема рекомендації DRIVER і подібних проєктів), бути сумісними з протоколами OAI-PMH, бути інтероперабельними.

Університетські інституційні політики мають вимагати від дослідників самоархівування їхніх наукових публікацій.

Університети повинні враховувати питання захисту авторських прав та інших аспектів інтелектуальної власності».

Джерело: Statement from the EUA Working Group on OA – <https://legacy.earlham.edu/~peters/fos/2007/02/statement-from-eua-working-group-on-oa.html>

У 2016 році Асоціація європейських університетів запропонувала Дорожню карту зі впровадження відкритого

доступу (EUA Roadmap on Open Access to Research Publications), а у 2017 р. схвалила нову декларацію «На шляху до відкритого доступу до дослідницьких даних», у якій рекомендувала університетам упроваджувати політики, інфраструктури та ініціативи відкритого доступу (репозитарії, інституційні видавничі ініціативи — як для журналів, так і для монографій), сприяти доступу, використанню та обміну не лише дослідницькими публікаціями, а й даними.

Ініціативу щодо відкритого доступу підтримано й на рівні міжнародних організацій.

Європейська комісія у січні 2006 р. закликала держави ЄС відкрити доступ до результатів досліджень, фінансованих державним коштом (Дослідження економічної та технічної еволюції ринку наукових публікацій в Європі), пізніше розвинувши цю вимогу в низці ініціатив та інших документів, спрямованих на встановлення відкритого доступу як норми і для наукових публікацій, і для дослідницьких даних. Згодом було схвалено Рекомендації Європейської комісії щодо доступу до наукової інформації та її збереження (2012, оновлена редакція 2018 р.); Висновок Ради ЄС щодо переходу до системи відкритої науки (2016 р.), Директиву (ЄС) 2019/1024 про відкриті дані та повторне використання інформації державного сектора (2019 р.); Директиву (ЄС) 2019/790 ЄС про авторське право в Єдиному цифровому ринку (2019 р.).

У Рекомендаціях Європейської комісії щодо доступу до наукової інформації та її збереження, зокрема, зазначено: у разі фінансування дослідження за державні кошти потрібно відкривати доступ якнайшвидше, бажано під час публікації і не пізніше ніж через 6 місяців після публікації (12 місяців для гуманітарних та суспільних наук); у процесі укладання договорів із видавцями слід зберігати права інтелектуальної власності дослідників, серед іншого, для дотримання вимог політики відкритого доступу (зокрема щодо самоархівування та повторного використання, у т. ч. за допомогою аналізу тексту і даних); відкритий доступ не стосується охорони ноу-хау та бізнесової інформації (торговельних секретів), відомостей щодо національної безпеки, прав третіх сторін, приватних даних; установи, які фінансують дослідження, і академічні установи, які отримують державне фінансування, скоординовано реалізують політику

відкритого доступу (встановлення інституційної політики щодо поширення наукових публікацій та відкритого доступу до них, створення відповідних планів упровадження, надання рекомендацій дослідникам щодо того, як дотримуватися політики відкритого доступу, і підтримка їх у цьому, особливо щодо управління їхніми правами інтелектуальної власності, проведення спільних переговорів із видавцями для отримання прозорих і найкращих умов доступу до публікацій, зокрема використання та повторного використання тощо). Також у Рекомендаціях надано докладні вказівки стосовно окремих сфер забезпечення відкритого доступу у відповідних інституційних політиках установ, які здійснюють фінансування наукових досліджень, і національних політиках.

У 2022 році було підготовлено два важливі документи ЄС, які регулюють питання інтелектуальної власності з огляду на відкритий доступ та відкриту науку: Дослідження авторського права та суміжних прав ЄС, а також доступу до наукових публікацій і їх повторного використання, зокрема відкритого доступу; Дослідження щодо авторського права та суміжних прав ЄС, а також доступу до даних і їх повторного використання¹.

За останні 10 років на розвиток відкритого доступу було спрямовано низку проєктів і програм ЄС: Європейська хмара відкритої науки; проєкт із розвитку видавництва «діамантового» відкритого доступу (2021); рамкові програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт 2020» (2014–2020) і «Горизонт Європа» (2021–2027) та ін. Створено платформу для публікацій у відкритому доступі результатів досліджень, які фінансує Європейська комісія, — Open Research Europe (<https://open-research-europe.ec.europa.eu/>), що дає змогу бенефіціарам легко дотримуватися умов

¹ European Commission: Directorate-General for Research and Innovation, Study on EU copyright and related rights and access to and reuse of scientific publications, including open access – Exceptions and limitations, rights retention strategies and the secondary publication right, Publications Office of the European Union, 2022. <https://data.europa.eu/doi/10.2777/891665>; European Commission: Directorate-General for Research and Innovation, Study on EU copyright and related rights and access to and reuse of data, Publications Office of the European Union, 2022. <https://data.europa.eu/doi/10.2777/78973>

відкритого доступу для їхнього фінансування і пропонує дослідникам місце для публікації, де вони можуть швидко ділитися своїми результатами та думками.

З 2021 року відкритий доступ (без ембарго) є обов'язковою вимогою для рецензованих наукових публікацій у програмі «Горизонт Європа», The Research Council of Norway, FWF Austrian Science Fund, Agence Nationale de la Recherche, Swedish Research Council for Health. Дослідники повинні розміщувати наукові публікації у репозитаріях під ліцензіями Creative Commons Attribution (CC BY), надавати відкритий доступ до дослідницьких даних за принципом «якомога відкритіше, якщо необхідно — закрито» і створювати плани управління даними.

У 2018 році група національних організацій Європи, які фінансують дослідження, створила **cOAlition S** (OA — open access, відкритий доступ; S — science, наука) і запустила амбітну ініціативу **Plan S**, яка передбачала, що всі наукові публікації, які є результатом досліджень, фінансованих державними або благодійними організаціями — членами об'єднання, будуть негайно доступні у відкритому доступі вже з 2021 р. Адже «ланцюг» академічних досліджень, за яким наукові відкриття базуються на раніше встановлених результатах, може працювати оптимально лише за умови, що всі результати досліджень будуть відкрито доступні науковій спільноті. На 2025 рік до ініціативи приєдналися 28 організацій з Європи та інших регіонів світу, що разом фінансують наукові дослідження на суму близько 10 млрд євро щорічно, зокрема Science Europe, UK Research and Innovation (UKRI), Національний науковий фонд Нідерландів (NWO), Дослідницька рада Норвегії (RCN), Національний центр наукових досліджень Франції (CNRS), Товариство Макса Планка (Німеччина), Wellcome Trust (Велика Британія), Bill & Melinda Gates Foundation та ін.

Plan S пропонує *три основні шляхи* для дотримання вимог щодо відкритого доступу:

- «Золотий» відкритий доступ (Gold OA): публікація в журналах відкритого доступу або на платформах відкритого доступу, стаття є доступною одразу після розміщення.
- «Зелений» відкритий доступ (Green OA): депонування авторської версії статті в репозитарії, без періоду ембарго

(ключова відмінність від попередніх політик), версія є доступною під відкритою ліцензією.

- Трансформаційні угоди: контракти з комерційними видавцями, що сприяють переходу від передплати до відкритого доступу (їх також називають *read and publish*), як тимчасовий захід до повного переходу до відкритого доступу. З 2025 року Plan S припиняє фінансову підтримку трансформаційних угод, зосередившись на повністю відкритих шляхах — «золотому» і «зеленому».

10 принципів Plan S

1. Автори або їхні установи зберігають авторські права на свої публікації. Усі публікації повинні бути опубліковані за відкритою ліцензією, бажано за ліцензією Creative Commons Attribution (CC BY), щоб відповідати вимогам, визначеним Берлінською декларацією.
2. Спонсори (донори наукових досліджень) розробляють чіткі критерії та вимоги до послуг, які мають надавати високоякісні журнали відкритого доступу, платформи відкритого доступу та репозитарії відкритого доступу.
3. Якщо високоякісні журнали або платформи відкритого доступу ще не існують, донори скоординовано забезпечуватимуть стимули для їх створення та підтримки, якщо це доречно.
4. Де це можливо, плату за публікації у відкритому доступі покривають фонди або дослідницькі установи, а не окремі дослідники; визнається, що всі дослідники повинні мати можливість публікувати свої роботи у відкритому доступі.
5. Донори підтримують різноманітність бізнес-моделей для журналів і платформ відкритого доступу. Якщо передбачено плату за публікації у відкритому доступі, вона має бути сумірною з наданими послугами публікації, а структура такої плати має бути прозорою.
6. Донори закликають уряди, університети, дослідницькі організації, бібліотеки, академії та наукові товариства узгоджувати свої стратегії, політику та практику, зокрема для забезпечення прозорості.
7. Ці принципи застосовують до всіх типів наукових публікацій, однак потрібно зважати, що терміни досягнення відкритого доступу для монографій і розділів книжок будуть довшими й потребуватимуть окремої та належної процедури.
8. Донори не підтримують гібридну модель публікацій. Однак фонди можуть зробити свій внесок у фінансову підтримку, якщо йдеться про перехідний шлях до повного відкритого доступу в межах чітко визначених термінів і лише в рамках трансформаційних домовленостей.
9. Донори будуть контролювати дотримання вимог і накладати санкції на бенефіціарів / грантоотримувачів, які не дотримуються вимог.

10. Донори зобов'язуються, що під час прийняття рішень про фінансування вони оцінюватимуть наукову цінність роботи, а не враховуватимуть канал публікації, його імпакт-фактор (або інші показники журналу) чи видавця.

<https://www.coalition-s.org/addendum-to-the-coalition-s-guidance-on-the-implementation-of-plan-s/principles-and-implementation/> (дата звернення: 01.11.2025)

В опублікованій 12 листопада 2025 р. оновленій стратегії cOAlition S¹ зроблено акцент на сталих і справедливих моделях. За спільним баченням, система наукової комунікації має забезпечити швидкий, відкритий, прозорий і справедливий обмін достовірними науковими знаннями. Вона враховує сучасні моделі наукових публікацій і підкреслює необхідність більш сталих та справедливих моделей, як-от модель «Публікація — рецензування — кураторство» (Publish–Review–Curate, PRC), «діамантовий» відкритий доступ і препринти. Передбачено перехід від принципу «тільки негайний відкритий доступ у чітко визначених каналах» до визнання множинності моделей. Порівняно з початковим Plan S, новий документ спрямований на ширше розуміння відкритої науки. Серед пріоритетів: відкриті дослідницькі дані; відкриті рецензії; прозорість алгоритмів і політики використання ШІ; довгострокові інфраструктури і збереження наукової інформації; узгоджені підходи до оцінювання дослідників (зв'язок із реформами DORA/CoARA). Тобто тепер ідеться не про те, «де опублікуватися», а про те, яку ефективну систему наукової комунікації будувати. Plan S був революцією «згори вниз», і саме його радикальність прискорила трансформацію ринку й водночас спричинила перекоси.

Разом з іншими ініціативами відкритого доступу, Plan S сформував і надалі формує новий глобальний консенсус: наука, фінансована суспільством, має бути доступною для суспільства — негайно, безкоштовно і без обмежень. Plan S прискорив дискусію про майбутнє наукової комунікації в цілому. Попри певну критику і складнощі впровадження, ініціатива прискорила глобальний перехід до відкритого

¹ <https://www.coalition-s.org/wp-content/uploads/2025/11/cOAlition-S-Strategy-2026-2030-full-version.pdf>

доступу, створивши критичну масу фінансових організацій, що потребують відкритості; змусила видавничу індустрію адаптуватися, стимулюючи інновації та експерименти з новими бізнес-моделями; підвищила прозорість, зробивши видимими справжні витрати на наукові публікації; стимулювала впровадження національних політик, слугуючи зразком для країн у всьому світі. Водночас, вона засвідчила складність трансформації, адже перехід до відкритого доступу потребує системних змін, фінансування і часу. Plan S і надалі адаптуватимуть, зважаючи на зворотний зв'язок зі спільнотою. Його успіх залежатиме від здатності дослідників балансувати між амбітними цілями та практичною реальністю різноманітної наукової екосистеми.

Отже, ЄС упевнено прагне встановити відкритий доступ ключовим елементом своєї програми досліджень та інновацій, яка спрямована на вирішення глобальних проблем, як-от зміна клімату, і стимулювання суспільних революцій через промисловість і технології. Крім того, стратегія COAlition S розширить або підтримає більш справедливі та інноваційні моделі публікацій, щоб надати відкритий доступ до всіх результатів досліджень, зокрема препринтів, даних, програмного забезпечення і рецензування. У звіті пояснюється: шлях уперед буде спрямований на прискорення відкриттів і максимізацію впливу досліджень шляхом створення системи наукової комунікації, в якій відкрита наука є нормою, на благо науки та суспільства.

З-поміж інших відомих міжнародних документів, які окреслюють основні засади відкритого доступу та відкритої науки, треба зазначити Рекомендації Комісії (ЄС) 2018/790 від 25 квітня 2018 р. щодо доступу до наукової інформації та її збереження¹, Директиву (ЄС) 2019/1024 Європейського Парламенту², Рекомендації ЮНЕСКО щодо відкритої науки 2021 р.³ та ін. Відкритий доступ також має вирішальне значення для досягнення Цілей сталого розвитку, принаймні десять із яких залежать від постійного наукового внеску для стимулювання прогресу.

¹ <https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2018/790/oj/eng>

² <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1024/oj/eng>

³ <https://www.unesco.org/en/open-science?hub=71634>

Ідею відкритого доступу підтримують провідні міжнародні професійні асоціації науковців, видавців, бібліотекарів, важливі ініціативи та платформи.

Особливо слід відзначити ефективну та систематичну активність Програми відкритого доступу **EIFL** (EIFL-OA)¹ — міжнародного консорціуму «Електронна інформація для бібліотек», яка працює в 38 країнах світу (з 1999 р. — в Україні, з 2025 р. діяльність EIFL-Україна координує Державна науково-технічна бібліотека України). Понад 20 років EIFL виступає на міжнародному рівні за впровадження політик відкритого доступу й відкритої науки, реформу оцінювання досліджень, яка підтримує відкриті та відтворювані дослідження, консулює університети, дослідницькі організації, уряди та наукові фонди у країнах — партнерах EIFL щодо стратегії відкритої науки, організовує численні консультації, семінари, тренінги, вебінари з адвокації відкритого доступу та відкритої науки, інтелектуальної власності, управління даними досліджень, академічного видавництва тощо. EIFL публікує корисні рекомендації, наприклад щодо налаштування та управління репозитаріями відкритого доступу за допомогою програмного забезпечення DSpace², список належних практик щодо використання програмного забезпечення Open Journal Systems Software (OJS) та ін. EIFL є партнером у проєкті «Європейські рекомендації і заохочення сталого видання у відкритому доступі» (AEGIS-OA), який розробляє стандарти, тренінгові програми, рекомендації та стратегії для дослідницьких установ, спонсорів, донорів і політиків щодо видань «діамантового» відкритого доступу. EIFL є одним із членів OpenAIRE, які підтримують розвиток репозитаріїв і розроблення, впровадження і моніторинг політики відкритої науки в Європейському Союзі, а також партнером проєкту Open4UA (Open Science for Ukrainian Higher Education System)³, який виконується у 2023–2026 рр. в Україні.

¹ <https://www.eifl.net/programmes/open-access-programme>

² https://www.eifl.net/system/files/resources/201907/repositories_checklist_july_2019_0.pdf

³ <https://lpnu.ua/en/open4ua>

OpenAIRE (Open Access Infrastructure for Research in Europe)¹ — пан'європейська некомерційна організація, місія якої полягає у просуванні відкритих наукових досліджень і покращенні їхньої видимості, доступності, можливості спільного і повторного використання, відтворюваності та моніторингу результатів досліджень, оснований на даних, у всьому світі. Організація керує європейською електронною інфраструктурою, що пропонує різноманітний набір сервісів для впровадження відкритої науки, підтримується мережею експертів, розміщених у ключових національних організаціях європейських країн – національних бюро відкритого доступу (National Open Access Desks). Користувачами послуг OpenAIRE є дослідники, дослідницькі спільноти, політики, університети, бібліотеки та громадські науковці. OpenAIRE є ключовим упроваджувачем Європейської хмари відкритої науки (EOSC).

ERA (The European Research Area)² — Європейський дослідницький простір, що має створити єдиний ринок без кордонів для досліджень, інновацій і технологій у ЄС.

EOSC (European Open Science Cloud, Європейська хмара відкритої науки)³ має сприяти відкритому доступу та повторному використанню дослідницьких даних, забезпечити єдину точку вільного доступу до даних, гарантуючи їхню сумісність.

COAR (Confederation of Open Access Repositories)⁴ — глобальна асоціація репозитаріїв, представлена на всіх континентах світу. 8 липня 2025 р. COAR офіційно запустила Міжнародний довідник репозитаріїв (IRD)⁵.

CORE (COnnecting REpositories)⁶ — світовий гарвестер наукової інформації (індексує понад 13 тисяч репозитаріїв і журналів відкритого доступу) й найбільша у світі (майже 380 млн документів) колекція повних текстів наукових робіт із відкритим доступом. CORE — некомерційна служба й один із підписантів Принципів відкритих наукових інфра-

¹ <https://www.openaire.eu/about>

² https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-research-and-innovation/our-digital-future/european-research-area_en

³ <https://eosc.eu/>

⁴ <https://coar-repositories.org/>

⁵ <https://ird.coar-repositories.org>

⁶ <https://core.ac.uk>

структур (POSI)¹. Платформа також підтримує постачальників даних у впровадженні належних практик, надаючи інструменти для перевірки метаданих, управління контентом, збагачення та відповідності принципам відкритого доступу та сприяючи машинному доступу до відкритих досліджень. Представник від України в CORE — Науково-технічна бібліотека Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», за її ініціативою розпочато створення Спільноти відкритих репозитаріїв України.

SPARC (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition)² — коаліція наукових видань та академічних ресурсів бібліотек та інших організацій, яка виступає за відкритий доступ до наукових знань шляхом упровадження змін у системах наукових публікацій. Від 2009-го в жовтні щороку проходить Міжнародний тиждень відкритого доступу, який ініціювала SPARC. До цієї події долучаються бібліотеки, університети, видавці, громадські організації у всьому світі, щоб популяризувати ідею відкритого доступу та вирішувати актуальні питання його розвитку.

DOAJ (Directory of Open Access Journals)³ — міжнародна база даних рецензованих наукових журналів відкритого доступу, що забезпечують безкоштовний доступ до повних текстів статей. Заснована 2003 р. в Лундському університеті (Швеція), нею керує нині некомерційна організація DOAJ Foundation. Станом на 2025 р. містить інформацію про понад 22 тисячі наукових журналів (більше ніж 10 млн статей) із 130 країн світу 80 мовами.

OpenDOAR (The Directory of Open Access Repositories) — глобальний реєстр репозитаріїв відкритого доступу (понад 6 тисяч станом на 2025 р., із них 10 — з України). Для внесення до реєстру репозитарій має відповідати таким критеріям: усі матеріали мають бути доступними без оплати, користувачам не потрібно реєструватися або входити до системи, щоб отримати доступ до контенту; доступною має бути повна (нескорочена) версія публікації (а не лише метадані чи анотація); сайт репозитарію має бути надійно до-

¹ <https://openscholarlyinfrastructure.org/adopters/>

² <https://sparcopen.org>

³ <https://doaj.org>

ступним для користувачів у всьому світі й містити академічні результати або ресурси, які можна завантажити й повторно використовувати (статті з журналів, тези, дисертації, звіти, книжки або розділи книжок, матеріали конференцій і робочі документи, а також ресурси повторного використання, як-от архівні матеріали, набори даних, програмне забезпечення, зображення, відео або навчальні матеріали з достатніми метаданими для повторного використання).

- До уваги керівників університетів і наукових установ України: переконайтесь, що ваш інституційний репозитарій (і його політику) зареєстровано у всіх наявних реєстрах репозитаріїв відкритого доступу.

Безумовним позитивним кроком у впровадженні ідей відкритого доступу стало прийняття **національних планів відкритого доступу та відкритої науки** (станом на 2025 р. — у понад 70 країнах світу) — комплексних стратегій держав, що визначають принципи, цілі й механізми впровадження практик відкритої науки, зокрема відкритий доступ до публікацій, даних, методологій, програмного забезпечення та інфраструктури. Серед основних вимог — обов'язковий відкритий доступ до результатів наукових досліджень, які фінансуються за кошти державних бюджетів або певних організацій (Horizon Europe, Wellcome, NIH та ін.), розвиток журналів відкритого доступу та інституційних, тематичних або національних репозитаріїв, урахування важливості змін в академічній культурі дослідників, відповідне їх навчання та створення інфраструктури (репозитарії, системи ідентифікації ORCID, DOI та ін.), налагодження моніторингу та звітності.

Однією з перших країн, що прийняли стратегію відкритого доступу, стали **Нідерланди**. Амбітна мета National Plan Open Science (2017 р., оновлення 2022 р.): 100 % відкритого доступу, до наукових публікацій; фокус на розвитку репозитаріїв і принципах FAIR для даних; масштабні трансформаційні угоди з видавцями. Нідерландська дослідницька рада (NWO) зобов'язує до негайного відкритого доступу до результатів досліджень шляхом публікації

у журналі відкритого доступу або розміщення у відкритому репозитарії.

Національний план відкритої науки **Франції** (Plan national pour la science ouverte) було прийнято у 2018 р. (з оновленнями у 2021 і 2024 pp.). Метою стратегії є повний відкритий доступ до всіх публікацій, фінансованих державою, до 2030 р.; відкриття не лише публікацій, а й даних; розвиток відкритої наукової інфраструктури (зокрема національного репозитарію Hyper Articles en Ligne); фонд для підтримки «діамантового» відкритого доступу; розвинута інфраструктура репозитаріїв. Закон про цифрову республіку Франції (2016 р.) установив право дослідників, яких фінансують із державних коштів, відкрито архівувати свої наукові публікації, навіть якщо вони підписали угоду про передання авторських прав видавцям.

Особливістю ухваленого у **Фінляндії** Policy for Open Science and Research (2014 р., оновлений у 2020–2025 pp.) є значна підтримка відкритих освітніх ресурсів та інтеграція відкритої науки в освітні програми.

Відповідну стратегію на рівні країни оголосила **Норвегія** (National Strategy for Access to and Sharing of Research Data (2017 р.), National Goals and Guidelines for Open Science (2022 р.)): усі публікації, фінансовані державою, мають бути у відкритому доступі; принципи FAIR як стандарт; створення національної інфраструктури для зберігання даних. Норвегія є лідером у впровадженні поступової, але комплексної політики відкритого доступу.

Схвалений у 2021 р. національний план **Сполученого Королівства** (UK Research and Innovation Open Access Policy) також передбачає, що всі публікації досліджень, профінансованих UKRI, мають бути у відкритому доступі.

Австралія не має єдиного загальнонаціонального мандата, однак ключові спонсори й деякі великі установи мають власні вимоги. Наприклад, Національна рада з питань охорони здоров'я і медичних досліджень (NHMRC) вимагає, щоб усі рецензовані публікації, що створені у результаті досліджень, які фінансуються NHMRC, були негайно опубліковані у відкритому доступі. Австралійська дослідницька рада (ARC) вимагає, щоб усі результати досліджень, які вона фінансує, були доступні протягом 12 місяців від дати публікації.

У **Німеччині** складна культура відкритого доступу, яка охоплює різні ініціативи, зосереджені на розробленні надійних стратегій. Федеральний уряд прагне, щоби перехід до відкритого доступу був сталим і надійним. Тому федеральні землі та установи в Німеччині заохочують розвивати відкритий доступ. Наприклад, Федеральне міністерство досліджень, технологій та космонавтики (BMFT), Німецьке дослідницьке товариство (DFG), Товариство Макса Планка не зобов'язують до публікацій у відкритому доступі, однак надають фінансову підтримку тим, хто бажає публікуватися в наукових журналах. DFG також підтримував проєкт «діамантового» відкритого доступу¹.

Подібну вимогу має **Японія**: статті, отримані в результаті досліджень, які фінансують на національному рівні, мають бути негайно опубліковані у відкритому доступі.

В **Італії** парламент ухвалив закон, за яким результати досліджень, які фінансуються щонайменше на 50 % державних коштів, мають бути у відкритому доступі.

У **Мексикі** діє закон, згідно з яким має бути вільний доступ до наукових і академічних робіт, що отримали державне фінансування. Національний репозитарій Мексики станом на січень 2025 р. налічував 167 814 інформаційних ресурсів і охоплював 108 інституційних репозитаріїв. Мексика є активним учасником різних міжнародних угод про відкриту науку, які прискорили впровадження принципів відкритого доступу.

Упровадження європейських принципів відкритого доступу як складової відкритої науки в **Україні** є загальнодержавним завданням, тісно пов'язаним з рухом до інтеграції в ЄС.

Україна приєдналась до руху відкритого доступу ще на початку 2000-х. Верховна Рада України у 2005 р. постановою «Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні» визначила відкритий доступ одним із пріоритетів розвитку інформаційного суспільства в Україні. Схвалений у 2007 р. Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.» вперше задекларував на державному рівні мету забезпечити «створення необ-

¹ <https://diamond-open-access.de/en/sedoa/>

хідної технічної і технологічної інфраструктури, електронних інформаційних ресурсів в архівах, бібліотеках та музеях, науково-дослідних установах з визначенням вимоги щодо обов'язкового зберігання в єдиному електронному форматі результатів наукової діяльності та забезпечити вільний доступ до результатів наукових досліджень, створених за рахунок коштів Державного бюджету України»¹.

Прагнучи відкрити наукові публікації українських учених для спільноти в Україні та світі, 2008 р. Вища атестаційна комісія України і Національна академія наук України ухвалили наказ «Про затвердження Порядку передавання електронних копій друкованих наукових фахових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського». Нині електронний архів «Наукова періодика України» містить понад 1 млн текстів із вітчизняних фахових видань, але, на жаль, працює як електронна бібліотека, тож ані метадані, ані контент не сумісні з іншими репозитаріями чи гарвестерами.

За фінансової підтримки міжнародних донорів перші проєкти зі створення інституційних репозитаріїв в Україні було реалізовано у 2008 р. Серед піонерів були eKMAIR — електронний архів Національного університету «Києво-Могилянська академія», ELARTU — архів електронних матеріалів Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, eKhNUIR — електронний архів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та ін. Перший український OAI-сумісний гарвестер, який індексував метадані з різних вітчизняних репозитаріїв і забезпечував глобальний пошук, упровадив у 2009 р. Житомирський державний університет імені Івана Франка в рамках виконання проєкту «Електронна бібліотека вищого закладу освіти, інтегрована в європейські освітньо-наукові бібліотечні системи»². Станом на 1 червня 2009 р. на платформі було індексовано перші 15 тисяч наукових публікацій від дев'яти інституційних репозитаріїв України. На жаль, цей проєкт довгий час не мав розвитку після завершення фінансування, нині є гарвестором НАН³.

¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text>

² <http://oai.org.ua/>

³ <https://openscience.nas.gov.ua/>

22 березня 2018 року колегія Міністерства освіти і науки України затвердила «Дорожню карту інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ERA-UA)», окресливши заходи з розвитку відкритої науки та цифрових інновацій. 2021 року «Дорожню карту» було розширено, а 31 грудня 2025 р. затверджено нову редакцію¹. Оновлена Дорожня карта інтеграції України до ЄДП, продовжена до 2027 р. й узгоджена з Порядком денним ЄДП на 2025–2027 рр., є важливою передумовою для забезпечення системності, послідовності та результативності подальших кроків гармонізації національної науково-інноваційної екосистеми України з ЄДП. Вона має стати стратегічним інструментом консолідації зусиль державних органів, наукових установ, закладів вищої освіти та інших стейкхолдерів на шляху до ЄДП, підвищення конкурентоспроможності української науки та її внеску у відновлення, стійкий розвиток і європейське майбутнє України.

В Україні на початок вересня 2017 р. у закладах вищої освіти та наукових установах функціонували 65 репозитаріїв. На початку 2020-х у країні вже активно діяли 99 інституційних репозитаріїв, якими управляли здебільшого бібліотеки закладів вищої освіти. Ці архіви зберігали дисертації, наукові статті, матеріали конференцій і звіти, виконуючи важливу роль не лише в забезпеченні відкритого доступу до результатів досліджень, а й у формуванні університетських рейтингів.

Станом на 2025 р. вже майже 140 інституційних репозитаріїв України зареєстровано в міжнародних довідниках, що є, однак, усе ще недостатнім показником на міжнародному рівні. Загалом лише близько 50 % українських ЗВО та наукових установ мають інституційні репозитарії, які реально реалізують принципи відкритого доступу й підтримують високий рівень видимості контенту, який у них зберігається. Не всі вітчизняні репозитарії відповідають міжнародним стандартам, зокрема щодо підтримки протоколу OAI-PMH (Open Archives Initiative — Protocol for Metadata Harvesting).

¹ <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/novyny/2026/01/final-doroznia-karta-jedp-30122025docx.pdf>

У 2009 році 150 університетських бібліотек України, підтримуючи ініціативу відкритого доступу, ухвалили заяву про відкритий доступ, фактично перший в Україні мандат професійної спільноти щодо відкритого доступу¹. Того ж року пріоритети щодо відкритого доступу до результатів наукових досліджень ухвалила на Ольвійському форумі Хартія університетів України².

За розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 липня 2016 р. № 504-р було створено **Національний репозитарій академічних текстів** (НРАТ)³, а також затверджено Положення, в якому визначено базові поняття, структуру репозитарію, порядок його створення та роботи, регламент. Із 2018 року почалось наповнення НРАТ. Передбачалось, що НРАТ виконуватиме функцію загальнодержавної розподіленої електронної бази даних, у якій накопичують, зберігають і систематизують усі академічні тексти (статті, монографії, дисертації тощо). Постановою Кабінету Міністрів України у 2016 р. було затверджено Положення про Національний репозитарій академічних текстів — загальнодержавну розподілену електронну базу даних, основною метою якої є поліпшення доступу до академічних текстів (дисертацій, наукових статей та інших наукових матеріалів) і сприяння академічній доброчесності. 2019 року вебпортал НРАТ розпочав роботу, однак на той час була низка необґрунтованих обмежень доступу до наукових матеріалів. Зокрема завантажувати матеріали могли тільки авторизовані користувачі, в обмежених кількості та обсязі, що суттєво звужувало коло відвідувачів Національного репозитарію. Щоби розв'язати цю проблему, МОН у 2022 р. затвердило розроблені фахівцями та експертами громадської організації «Разом проти корупції» зміни до регламенту роботи НРАТ, де йшлося, зокрема, про надання від-

¹ Ярошенко, Т. О. (2009). Університетські бібліотеки України підтримують ініціативу відкритого доступу до наукової інформації. *Вища школа*, 7, 64–75.

² Хартія університетів України: академічні свободи, університетська автономія та освіта: [створена на Міжнар. конф. «Ольвійський форум-2009» у Ялті 11–15 черв. 2009 р.]. (2009). *Освіта України*, 10 лип., 5.

³ <https://nrat.ukrintei.ua>

відувачам можливості вільного та безоплатного перегляду й завантаження електронних версій академічних текстів на рівних з авторизованими користувачами; зняття всіх лімітів на кількість і обсяг файлів академічних текстів (відкритої частини), що можна завантажити протягом доби; індексацію повних академічних текстів із застосуванням зовнішніх пошукових систем (ботів) в Інтернеті; можливість доступу зовнішніх антиплагіатних програм до електронних версій академічних текстів для проведення антиплагіатних перевірок; обов'язок забезпечення автоматизованого наповнення НРАТ із локальних інституційних репозитаріїв, які адмініструють заклади вищої освіти й наукові установи тощо.

Важливим кроком для впровадження відкритого доступу стала нормативна вимога щодо оприлюднення у відкритому доступі тексту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії, затверджена постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 р.: було зазначено про обов'язкове подання електронного примірника дисертації не лише до державної наукової установи «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації», а й до локального репозитарію закладу.

Поступову трансформацію за останні 20 років від передплатної моделі чи розповсюдження обмеженої кількості друківаних копій продемонстрували й вітчизняні наукові журнали: з 1700 назв наукових фахових видань України станом на 2025 р. понад 90 % є журналами відкритого доступу (значна кількість використовує Open Journal Systems — спеціальне програмне забезпечення з відкритим кодом для підтримки повного циклу діяльності журналу: подання рукопису — рецензування — публікація та архівування). Вже понад 460 вітчизняних наукових журналів індексують у DOAJ, причому 261 видання — із «діамантовим» відкритим доступом (без сплати автором APC).

Завдяки партнерству з міжнародними видавництвами та консорціумами (Clarivate, EIFL, Elsevier, Research4Life,

Bentham Science) українські дослідники мають можливість публікувати статті у відкритому доступі зі знижкою або без сплати APC. Наприклад, EIFL уклала першу угоду, яка містила пункт про APC, ще у 2016 р. — з Taylor and Francis (це була пілотна річна угода, Україна була у списку для скасування оплати APC у розмірі 250 доларів США). Відтоді угоди підписали ще більше видавців. У 2026 році 14 видавців пропонують скасування APC для українських дослідників.

За даними Open Alex¹, у 2025 р. 65,9 % наукових публікацій українських дослідників — у відкритому доступі (із загальної кількості 387 тисяч публікацій, найбільшу частку становлять статті), за даними Web of Science — 56,9 %, Scopus — 55,3 %. Найвищі показники публікацій у журналах відкритого доступу мають Національна академія наук України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національна академія медичних наук України, Національний університет «Львівська політехніка», Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Сумський державний університет, Львівський національний університет імені Івана Франка, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут».

Концепцією розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр., ухваленою Кабінетом Міністрів України 2018 р., визначено потреби розвитку наукової цифрової інфраструктури для закладів науки та освіти з метою забезпечення відкритого доступу до наукових даних і знань, подальшої комерціалізації наукових досліджень, створення інновацій, продуктів та послуг.

28 жовтня 2020 р. Україна стала повноцінним членом Асоціації EOSC.

У 2022 році Кабінет Міністрів України ухвалив **Національний план щодо відкритої науки**², у якому комплексно визначено заходи із забезпечення відкритого доступу до наукових результатів і науково-технічної інформації, дослід-

¹ <https://openalex.org/>

² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2022-%D1%80#Text>

ницької інфраструктури; поширення наукових знань; формування компетентності з питань відкритої науки. Передбачено удосконалення законодавства відповідно до стандартів та норм Європейського Союзу (зокрема Директив ЄС 2019/1024 про відкриті дані та повторне використання інформації державного сектора та 2018/790 про авторське право і суміжні права на єдиному цифровому ринку), у частині розміщення у відкритому доступі наукових результатів і науково-технічної інформації, отриманої під час здійснення фундаментальних та прикладних наукових досліджень, які фінансують за рахунок бюджетних коштів; заохочення реєстрації наукових фахових видань (журналів) України у міжнародних базах даних журналів відкритого доступу; розроблення уніфікованого механізму моніторингу ефективності впровадження принципів відкритого доступу закладами вищої освіти та науковими установами; забезпечення стандартизації та сертифікації репозитаріїв даних у міжнародних системах сховища даних тощо.

Схвалення національного плану відкритої науки ініціювало прийняття відповідних інституційних стратегій (політик, мандатів). Найбільш системно й послідовно впроваджують принципи відкритої науки НТТУ «КПІ» імені Ігоря Сікорського (перша в Україні політика відкритої науки на інституційному рівні, схвалена ще у 2022 р.¹, зокрема передбачено, що всі наукові результати університету мають перебувати у відкритому доступі одразу після їх публікації під стандартною відкритою ліцензією Creative Commons (CC-BY — із зазначенням авторства або CC-BY-ND/NC — із зазначенням авторства — некомерційна — без похідних); Бердянський державний педагогічний університет (схвалено не лише Стратегію розвитку відкритої науки, а й Дорожню карту її реалізації та перспективний план²), Сумський державний університет³, Ужгородський національний університет⁴ і деякі інші заклади. Важливим кроком у напрямі до відкритого доступу та відкритої науки для

¹ https://kpi.ua/2022_НОН-337

² <https://bdpu.org.ua/polityka-vidkrytoyi-nauky-bdpu/>

³ <https://normative.sumdu.edu.ua/?task=getfile&tmpl=component&iid=d6565f9c-9fc9-ee11-98b5-005056015693&kind=1&version=1707881209.2927>

⁴ https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/resources-policy_of_open

академічних установ НАН України стало ухвалення Концепції реалізації європейських принципів відкритої науки в НАН України на 2024–2030 рр.¹, за якою вже створили й тестують важливі майданчики: архів препринтів, репозитарій, гарвестер дослідницьких даних НАН України та ін. У 2024 році підготовано проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” щодо питань дослідницької інфраструктури та підтримки молодих вчених», де, зокрема, відкрита наука та відкритий доступ названі серед пріоритетів.

У 2025 році Міністерство освіти і науки України запропонує для громадського обговорення проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо реалізації принципів відкритої науки». Його мета — визначення основ державної політики у сфері відкритої науки та гармонізація українського законодавства з європейськими нормами і практиками у сфері відкритого доступу до науково-технічної інформації. Цей законопроект є частиною євроінтеграційного курсу України та імплементує ключові положення нормативних актів ЄС, зокрема Директиви (ЄС) 2019/790 щодо авторського права та суміжних прав на єдиному цифровому ринку; Директиви (ЄС) 2019/1024 про відкриті дані та повторне використання інформації державного сектора; Регламенту (ЄС) 2021/695, що визначає правила участі у програмі «Горизонт Європа». Законопроект також враховує рекомендації Європейської комісії та ЮНЕСКО щодо політики відкритої науки й відкритого доступу до результатів наукових досліджень. Законопроект, зокрема, передбачає упорядкування термінології у сфері відкритої науки відповідно до європейських стандартів; визначення видів і обсягу науково-технічної інформації, яка має бути у відкритому доступі, а також умов його надання; запровадження вимог до розміщення та збереження дослідницьких даних у репозитаріях; можливість використання технологій глибинного аналізу тексту та даних (Text and Data Mining) для наукових досліджень; правові механізми для регулювання питань сирітських творів (щодо яких не існує можливості зв'язатися з правовласником) та вторинної публікації наукових матеріалів. Результатом обговорення ста-

¹ <https://openscience.nas.gov.ua/>

ла співпраця з Українським національним офісом інтелектуальної власності та інновацій (УКРНОІВІ).

Ухвалення законопроєкту сприятиме підвищенню прозорості та якості наукових досліджень, розширенню міжнародної співпраці й розвитку наукової комунікації в Україні.

Слід зазначити, що основними рушіями руху відкритого доступу в Україні, як і в усьому світі, виступили саме академічні та університетські бібліотеки: через ініціативу ухвалення відповідних політик, створення інституційних репозитаріїв, трансформації наукових журналів до відкритого доступу, організацію відповідних сервісів та навчань для дослідників установи тощо.

РОЗДІЛ 3. Основні моделі відкритого доступу: журнали та репозитарії

3.1. Основні моделі відкритого доступу: загальні принципи

Нині використовують такі моделі відкритого доступу:

- **«Золотий» відкритий доступ** (Gold Open Access) — публікація у журналах відкритого доступу, як правило, зі сплатою APC.
- **«Зелений» відкритий доступ** (Green Open Access) — безкоштовне розміщення препринтів або вже опублікованих робіт (авторського остаточного рукопису чи видавничої версії) та/або даних в інституційному чи тематичному репозитарії відкритого доступу.
- **«Діамантовий» («платиновий») відкритий доступ** (Diamond / Platinum Open Access, інші назви — Non-commercial Open Access, Nonprofit Open Access, Cooperative Open Access, Open Access Commons) — публікація наукових текстів у журналах відкритого доступу без будь-яких платежів від читачів чи авторів. Фінансування такої журнальної моделі здійснюється через субсидії університетів, наукових установ, наукових товариств, державних агенцій, які фінансують дослідження. Термін diamond ввела у 2012 р. французька вчена Марі Фарж як гру слів із gold, щоб підкреслити, що некомерційна модель є найкращою. За оцінками 2025 р., понад 14 тисяч наукових журналів у світі вже використовують цю модель, з них 13 202 — у Європі, 2288 — у Туреччині, 1704 — в Іспанії, 1302 — у Сполученому Королівстві, 1295 — у Польщі (за даними DOAJ та European Diamond Capacity Hub (EDCH))¹.

¹ <https://diamas.org/>; Laakso, M., & Taskin, Z. (2025). *D1.1 Scoping Report on Non-for-profit Publishing Ecosystems*. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.18257718>

Модель «діамантового» відкритого доступу є особливо успішною у латиноамериканських країнах, де такі журнали становлять понад 95 %. В Україні наразі — не більше ніж 8 %.

- **«Бронзовий» відкритий доступ** (Bronze Open Access) — немає плати за публікацію статті ні від автора, ні від будь-якого іншого суб'єкта фінансування; видавець самостійно вирішує, які статті та який контент зробити вільно доступними. Відкритий доступ можуть надавати на обмежений період часу, він не є постійним; видавець може припинити безкоштовний доступ до статей у будь-який час; автори не зберігають авторські права на свої статті; статтям бракує чітко ідентифікованої ліцензії. Одні з причин використання такої моделі видавцем — промоція певної теми, виділення окремих статей.
- **Гібридний відкритий доступ** (Hybrid Open Access) — публікують як статті у відкритому доступі, так і «закриті» статті. Такі журнали в основному видають на комерційній основі; вони доступні за передплатою; авторам пропонують самим визначити, в якому доступі буде розміщено статтю. Першим журналом, який використав цю модель, був *Florida Entomologist*. Великі академічні видавництва Springer і Wiley почали пропонувати гібридні журнали приблизно в 2005 р., протягом двох років до них приєдналися Elsevier, Taylor & Francis та Nature Publishing Group, а нині майже всі провідні видавництва світу пропонують таку модель відкритого доступу.

Гібридну модель часто критикують через наявність подвійної оплати (double dipping): більшість видавців гібридних журналів встановлює плату за відкритий доступ і за передплату й не забезпечує заміну доходу від передплати доходом від відкритого доступу для статей. Значна кількість фондів не відшкодовує APC у гібридних журналах, зокрема Гарвардський університет, CERN, Німецький науковий фонд, Норвезька дослідницька рада та ін. Європейська Комісія також оголосила, що дев'ята рамкова програма (Horizon Europe) не покриватиме вартість APC у гібридних журналах. COAlition S відмовилася від відшкодування APC у гібридних журналах з 2020 р., щоби прискорити перехід до повного відкритого доступу, зазначивши,

що це невдала та необґрунтовано дорога модель публікації. Попри це, гібридну модель нині використовують багато провідних видавців.

Ще кілька «похідних» і маловідомих варіантів, які однак інколи використовують:

- **«Блакитний» відкритий доступ** (Blue Open Access) — архівування лише постпринту або видавничої версії / PDF, однак у цій моделі видавці часто встановлюють ембарго, не дозволяючи архівувати статтю раніше ніж через 12 місяців після публікації.
- **«Жовтий» відкритий доступ** (Yellow Open Access) — автори можуть архівувати в репозитаріях лише препринт (нерецензовану версію статті).
- **«Білий» відкритий доступ** (White Open Access) — різновид «золотого» чи «діамантового» відкритого доступу, але із заборonoю авторам архівувати свої роботи (будь-які версії) в репозитарії. Ця модель може стосуватися загальної концепції негайної онлайн-доступності, на відміну від моделей відкладеного доступу.

Існує також нелегальний («піратський») доступ до наукових публікацій, наприклад через такі сервіси, як SciHub, який інколи називають **«чорним» відкритим доступом** (Black Open Access), хоча, на нашу думку, це неправильний термін з огляду на парадигму відкритого доступу.

Слід зазначити, що до основних моделей відкритого доступу часто також відносять трансформаційні угоди й передплату для отримання відкритого доступу, що скоріше є експериментами комерційних видавництв, які, з одного боку, підтримують рух відкритого доступу, але, з іншого, прагнуть зберегти свої прибутки від видання журналів.

Трансформаційні угоди (Transformative agreements, Read-and-Publish agreements, Publish-and-Read agreements, Offsetting agreements) — це контракти між установами (університетами, науковими установами, бібліотечними консорціумами) і комерційними видавцями, які перенаправляють фінансування з традиційних передплат на публікації з відкритим доступом. Такі угоди надають установам доступ до платного контенту видавця, але з безкоштовною публікацією в журналах видавця для дослідників, афілійованих з установою (тобто без додаткової плати (APC) для автора).

Мета є подвійною: поставити під контроль інституційні інвестиції у видання наукових журналів з орієнтуванням на зниження витрат і сприяти переходу наукового журнального видавництва до відкритого доступу. Трансформаційні угоди значно спрощують публікацію (авторам не потрібно шукати фінансування для сплати APC для кожної статті); сприяють збереженню авторських прав (багато угод дають змогу авторам зберігати авторські права, часто вимагаючи від них застосування ліцензії Creative Commons до опублікованої роботи). Однак цю модель часто критикують через обмеження щодо справедливості та прозорості доступу до наукової інформації.

Основні типи трансформаційних угод:

- *дотрансформаційні (Pre-transformative)* — традиційні ліцензії на передплату доступу до журналів комерційного видавця, що надають знижки на плату за опублікування статей або ваучери для публікації обмеженої кількості статей у відкритому доступі;
- *частково трансформаційні (Partially transformative)* — передбачено плату за читання і плату за публікацію для покриття витрат на опублікування певної кількості статей;
- *повністю трансформаційні (Fully transformative)* — дозволяють необмежену публікацію у відкритому доступі наукових робіт підписної установи.

Передплата для отримання відкритого доступу (Subscribe to Open, S2O, запроваджена Annual Reviews) передбачає, що якщо досягнуто цільового обсягу передплатних доходів, певний том журналу публікують у відкритому доступі. Кількість журналів, які впроваджують цю модель, зросла зі 192 у 2024 р. до 378 у 2025 р.

Отже, ландшафт відкритого доступу нині характеризується множинністю моделей поза традиційними Gold і Green, еволюцією фінансових механізмів від індивідуальних APC до інституційних угод, зростанням критики гібридних моделей через подвійну оплату, розвитком некомерційних альтернатив (Diamond / Platinum), а головне — посиленням вимог урядів та організацій, які фінансують дослідження, щодо відкритого доступу.

Порівняльна таблиця основних моделей відкритого доступу

Модель	Оплата автором	Оплата читачем	Ліцензія	Термін доступу	Версія публікації	Місце розміщення
«Золотий»	Так	Ні	CC (зазвичай CC BY)	Постійно	Видавнича версія (Version of Record)	Сайт видавця
«Зелений»	Ні	Ні	CC(зазвичай CC BY)	Постійно (можливо з ембарго)	Препринт або постпринт	Репозитарій (інституційний / тематичний)
«Діамантовий»	Ні	Ні	CC (зазвичай CC BY)	Постійно	Видавнича версія	Сайт видавця
«Бронзовий»	Ні	Ні	Немає чіткої ліцензії	Тимчасово	Видавнича версія	Сайт видавця
Гбридний	Так (АРС за вибором)	Так (передплата)	CC для статей у відкритому доступі	Постійно для статей відкритому доступі	Видавнича версія	Сайт видавця
«Чорний»	Ні	Ні	Порушення авторських прав	Нестабільно	Будь-яка	Піратські платформи
Трансформційні угоди	Покриває установка нова	Частково (перехідний період)	CC	Постійно	Видавнича версія	Сайт видавця
Передплата для відкритого доступу	Ні	Так (передплата)	Відкритий при досягненні цілі	Умовно постійний	Видавнича версія	Сайт видавця

3.2. Журнали відкритого доступу

Журнал відкритого доступу — це науковий журнал, який надає вільний і необмежений доступ до свого контенту. Такі журнали, залежно від їхньої бізнес-моделі, можуть стягувати плату з авторів, що подають статті (Gold OA), або не стягувати (Diamond OA). Вони здійснюють експертну оцінку (рецензування) текстів і публікують схвалені до публікації статті за ліцензією Creative Commons у безперешкодному (відкритому) доступі для всіх охочих.

Роблячи дослідження вільно доступними, журнали відкритого доступу допомагають забезпечити широкий обмін знаннями і їх поширення.

Переваги відкритого доступу: негайний доступ до офіційної видавничої версії, максимальна видимість (на сайті видавця), автори зберігають повні права через ліцензії Creative Commons, відповідність вимогам більшості грантодавців.

Недоліки відкритого доступу: досить високі витрати на сплату APC і нерівність між багатими та бідними установами (проблема доступності для авторів), також ризик натрапити на недоброчесні або «хижацькі» журнали.

Слід зауважити, що засновник журналу відкритого доступу має чітко планувати витрати на створення та розвиток журналу, наприклад розраховувати на повну фінансову підтримку установи (чи донора) на видання журналу «діамантового» відкритого доступу або встановити плату за публікацію для авторів. Витрати на журнал відкритого доступу можуть охоплювати вебхостинг, реєстрацію доменного імені, перевірку на плагіат, оплату персоналу або приміщення, отримання DOI, ISSN і цифрового ідентифікатора медіа (для України), можливе членство в Crossref, CLOCKSS (збереження), COPE (етика публікацій) або COUNTER (статистика статей) тощо. Журналам також необхідно враховувати потребу оновлювати свою платформу й технічну інфраструктуру кожні кілька років. У деяких випадках можуть виникнути одноразові витрати, як-от для брендингу і просування.

На I Конференції з наукової комунікації (Nordic Conference on Scholarly Communication), що відбулася в жовтні 2002 р., було оголошено про створення в Університеті Лунда (Швеція) **Довідника журналів відкритого доступу DOAJ** — <https://doaj.org/>. Ініціативу підтримали Інститут відкритого суспільства (Будапешт, Угорщина) та Коаліція SPARC. У листопаді 2025 р. в Довіднику вже було зареєстровано понад 22 тис. назв журналів, із них понад 14 тис. — без APC, із 140 країн світу 80 мовами, більше ніж 12 млн статей.

Журнали відкритого доступу працюють переважно за трьома моделями:

- **«золота»** — плата за оброблення та опублікування статті (APC), безкоштовно для користувача;
- **«діамантова»** — без плати для авторів і користувачів;
- **гібридна модель** — «відкриття» статті в традиційному журналі за умови сплати APC.

«Золотий» відкритий доступ

За оброблення та опублікування статті в такому журналі сплачує персонально автор та/або організація, де він працює, або установа, яка фінансує дослідження (наприклад, у межах гранту). APC академічні видавці стягують для покриття витрат, пов'язаних із вільним розміщенням дослідницьких статей онлайн за моделями відкритого доступу. У традиційних видавничих системах читачі або установи сплачують абонентську плату за доступ до контенту. Однак публікації з відкритим доступом змінюють цю модель, даючи змогу будь-кому читати статті безплатно, тим самим сприяючи більшому поширенню та видимості досліджень. Плата зазвичай охоплює такі послуги, як приймання рукописів, редакційне рецензування, редагування, верстка, цифрове архівування та довгостроковий доступ на видавничих платформах.

Розмір APC може значно варіюватися залежно від репутації журналу, галузі наукового знання, видавця та бізнес-моделі — від 100–200 доларів у вітчизняних журналах до понад 5 тисяч доларів у міжнародних. Наприклад, у видавництві Elsevier APC становить від 200 до 11 400 доларів, залежно від конкретного журналу. У видавництві Springer Nature: 7350 доларів — для журналу *Nature Communications*,

8270 доларів — для *EMBO Molecular Medicine*, 5250 доларів — для *Cell Death & Disease*, 2790 доларів — для *BMC Plant Biology*, 1990 доларів — для *Ocean Ecosystems* тощо. *PLOS ONE*, популярний мультидисциплінарний журнал відкритого доступу, стягує за оброблення статей 1780 доларів.

Хоча така бізнес модель значно підвищила видимість і доступність наукових досліджень, лунають також критичні зауваження та занепокоєння щодо доступності та глобальної справедливості. Дослідникам із недостатньо фінансованих установ або регіонів, що розвиваються, подеколи важко платити APC, що потенційно обмежує їхню здатність публікуватися в авторитетних журналах відкритого доступу. Це призвело до поширення альтернативних моделей, як-от «діамантовий» відкритий доступ, де плату не стягують ні з авторів, ні з читачів, а видання зазвичай фінансують за рахунок академічних консорціумів, державних грантів або інституційної підтримки.

Деякі видавці пропонують повне або часткове звільнення від APC для авторів із країн, що розвиваються, або зважаючи на певні обставини. Наприклад, EIFL домовилася¹ про скасування такої сплати для авторів з України для деяких журналів Cambridge UP, Oxford UP, Sage, Taylor & Francis, Wolters Kluwer Health та ін. З 2022 року вирішено скасувати плату за публікацію статей у журналах відкритого доступу (автоматичний APC Waivers для авторів України) у видавництвах Elsevier, Bentham Science та ін.

«Діамантовий» відкритий доступ

Модель «діамантового» відкритого доступу нині активно поширюється в Європі та Латинській Америці. За такого підходу до наукових публікацій не стягують жодної плати з авторів і читачів, а елементи публікації, пов'язані зі змістом, належать і контролюються науковими спільнотами. Тимчасом як «золотий» відкритий доступ часто створює нові бар'єри для доступу, «діамантова» модель пропонує кращі

¹ EIFL-Negotiated Agreements With Publishers For Article Processing Charges. <https://www.eifl.net/apcs>

можливості для дотримання принципів різноманітності, рівності та інклюзії в наукових публікаціях.

Журнал «діамантового» відкритого доступу має відповідати таким критеріям (за рекомендаціями європейських проєктів DAIMAS¹, CRAFT-OA² та ALMASI³):

- для постійної ідентифікації — дійсний і підтверджений ISSN;
- чітко описаний процес рецензування (оцінювання до та/або після публікації, відповідно до прийнятої практики у відповідній дисципліні);
- відкритий доступ із відкритими ліцензіями для всіх статей;
- жодних плат для публікації, про це має бути чітко зазначено на вебсторінці журналу; добровільні внески авторів та пожертви дозволені, якщо це не є умовою публікації;
- будь-який автор може подати статтю, яка відповідає цілям та тематиці журналу;
- назва журналу має належати державним або неприбутковим організаціям (їхнім частинам), які, зокрема, виконують та/або фінансують дослідження; які пов'язані з установою, що виконує дослідження (університетські бібліотеки, університетські видавництва, факультети та кафедри, наукові товариства). Журнал має чітко зазначити статус засновника на своїй вебсторінці.

Корисний ресурс:

Arasteh-Roodsary, S. L., Gaillard, V., Garbuglia, F., Mounier, P., Pölönen, J., Proudman, V., Rooryck, J., Saenen, B., & Stone, G. (2025). *Diamond Open Access Recommendations And Guidelines For Institutions, Funders, Sponsors, Donors, And Policymakers. (1.0)*. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15518745>

3.3. Програмні застосунки, які підтримують модель журналів відкритого доступу

Багато журналів із відкритим доступом працюють на програмному забезпеченні з відкритим вихідним кодом:

¹ <https://diamas.org/diamond-open-access>

² <https://www.craft-oa.eu/>

³ <https://cordis.europa.eu/project/id/101188192>

Open Journal Systems¹ (найбільш поширене в Україні і світі), Kotahī, Janeway, PubPub Platform та ін. Програмне рішення може містити серверну (бекендову) і фронтендову частини. Серверна частина керує всіма базами даних та інформацією журналу. Фронтендова частина — це інтерфейс, де читач і автор взаємодіють із журналом.

Деякі журнали створюють власне програмне забезпечення — за наявності фінансових і технічних ресурсів. Журнали також повинні приймати відповідні рішення щодо хостингу, технічної інтеграції та обмежень кодової бази. Це впливає на функції вебсайту, його здатність взаємодіяти або інтегруватися з іншими науковими інфраструктурами, а також на здатність адаптуватися до персоналізованих потреб.

Хоча програмне забезпечення для створення журналу з відкритим кодом є вільно доступним, його потрібно запускати на сервері. Журнали самостійно розміщують програмне забезпечення за допомогою Amazon Web Services, Microsoft Azure, Google Cloud Platform або менш відомих і дешевших постачальників, як-от DigitalOcean або netcup. Самостійний хостинг означає, що журнали відповідають за обслуговування програмного забезпечення (і за потреби відповідного персоналу також).

Є також можливість придбати розміщене програмне забезпечення як послугу. У цьому випадку журналам не потрібно займатися обслуговуванням сервера. Якщо є фінансові ресурси, однак бракує технічних ресурсів або часу, розміщене програмне забезпечення буде ефективним рішенням. В Україні до відомих провайдерів таких послуг належать, наприклад, Видавнича служба УРАН, Open Science in Ukraine.

Журналам також потрібно інтегруватися з іншими технічними інфраструктурами, здебільшого для обміну метаданими: Crossref або DataCite для реєстрації DOI; ORCID для легшого входу та ідентифікації авторів; ROR для додавання ідентифікаторів організацій тощо. Це допомагає вбудовувати журнали в публічні бази даних і максимізувати їхню видимість.

¹ <https://pkp.sfu.ca/software/ojs/>

Іноді в журналів виникають нові потреби, які неможливо задовольнити поточною кодовою базою програмного забезпечення або будь-яким плагіном. Кодова база – це вихідний код, необхідний для запуску програмного забезпечення.

Вибір правильного програмного забезпечення для онлайн-журналу є дуже важливим, зокрема потрібно враховувати технічну інфраструктуру, доступні інтеграції та можливості задоволення конкретних потреб. Наприклад, деякі варіанти дають можливість використовувати плагіни (Open Journal Systems, Kotahi, Janeway) і відповідно адаптуватися до поточних потреб і майбутніх змін ландшафту.

Особливу увагу журналам слід звернути на стандарти і структуру **метаданих**, які сприяють взаємодії, допомагаючи забезпечити точність і узгодженість записів та індексацію статей у пошукових системах. Потрібно на рівні метаданих обов'язково зазначити: назву статті; ім'я, по батькові, прізвище автора / авторів; ORCID, CREDIT, інституційну належність, ROR; дату публікації; відомості про том / випуск; номери сторінок; анотацію; ключові слова; DOI; метадані фінансування; посилання; інформацію про авторські права. Для журналу в цілому зазначають: назву, аббревіатуру назви, ISSN, інформацію про авторські права; дані засновника / видавця.

Більшість видавничих систем (наприклад, Open Journals System чи Janeway) надають метадані Dublin Core на сторінці анотації статті, щоб їх можна було прочитати за допомогою інструментів посилання (наприклад, Zotero), а також надають канал OAI-PMH для збирання метаданих.

Серед вимог до **вебсайту журналу** (і для мобільних браузерів також) можна назвати такі: зменшення часу завантаження сторінок, забезпечення безпеки сайту (обов'язково підтримувати актуальність сертифіката SSL), використання структурованих заголовків, додавання багатих, машиночитних метаданих, надання відвідувачам корисної та дієвої інформації зрозумілою мовою та, звісно, високоякісного контенту.

Окрім локального резервного копіювання матеріалів варто також подбати про додаткові системи **збереження (архівування)** цифрового контенту журналу, адже журнал, наприклад, може припинити своє існування, бази даних чи

сервер може бути пошкоджено, певні події можуть знищити доступ до опублікованих досліджень. Основні індексаційні служби, як-от DOAJ, Web of Science і SCOPUS, заохочують журнали зберігати свій контент, використовуючи один із таких сервісів:

- Інтернет-архів¹ — некомерційна організація, яка прагне зберегти цифровий контент, що зростає в геометричній прогресії, і забезпечити його доступність для майбутніх поколінь. Організація управляє власними некомерційними центрами оброблення даних, зберігає понад 50 петабайтів архівних даних і надає інструменти та послуги з відкритим кодом для оцифрування, вебархівування, цифрового збереження, оброблення даних, зокрема Wayback Machine та IA Scholar. Від моменту створення в 1996 р. сервіс перетворився на одну з найбільших цифрових бібліотек у світі. Журнали також можуть архівувати вміст своїх вебсайтів в Інтернет-архіві.
- JASPER² (Journals are Preserved foreVER, «Журнали зберігаються назавжди») — ініціатива DOAJ, спрямована на збереження журналів із відкритим доступом, щоб запобігти їх зникненню з Інтернету. Журнали повинні мати відкритий доступ і бути проіндексованими в DOAJ, щоб користуватися цією послугою, а також журнал не може стягувати жодних зборів за публікацію, контент має бути ліцензовано за ліцензією CC BY, авторські права на опублікований контент залишаються за автором.
- Portico³ — некомерційна організація, яка зберігає наукову літературу, опубліковану в електронному вигляді, забезпечуючи постійний доступ, навіть якщо журнал припиняє видання. На кінець 2025 р. Portico співпрацювала з 1297 бібліотеками і 1227 видавництвами, зберігаючи вміст понад 40 тисяч електронних журналів і близько 2,5 мільйона електронних книг.
- Програма LOCKSS⁴ (Lots of Copies Keep Stuff Safe, «Багато копій, що зберігають речі в безпеці») — це одна з найкращих практик у галузі цифрового зберігання та, в ширшо-

¹ <https://archive.org/>

² <https://doaj.org/preservation/>

³ <https://www.portico.org/>

⁴ <https://www.lockss.org/>

му сенсі, забезпечення збереження цифрової інформації від Університету Стенфорда, надає технології та послуги з відкритим кодом для високонадійного, стійкого та безпечного цифрового збереження. LOCKSS забезпечує локальне збереження електронних журналів і книжок для доступу після скасування, доступу після зникнення та доступу в разі відмови.

- CLOCKSS¹ — провідний цифровий архів для академічних видавництв і дослідницьких бібліотек. Це «темний» архів, безпечне та обмежене сховище, призначене для довгострокового збереження цифрового контенту. На відміну від популярних нині традиційних архівів, «темний» архів залишається значною мірою недоступним для громадськості, використовується лише для відновлення у разі катастрофи, пошкодження даних або інших суттєвих збоїв. CLOCKSS зберігає книжки, журнали та пов'язані з ними матеріали, як-от набори даних.

Корисні ресурси:

- Open Access Journals Toolkit — <https://www.oajournals-toolkit.org/what-is-open-access>
- PKP Preservation Network — <https://pkp.sfu.ca/pkp-pn/>
- Кучма, І., Шевкушич, М. (2023). Контрольний список належних практик використання програмного забезпечення Open Journal System (OJS) для редагування та публікації журналів (Переклад Н. Костенко) — див. додаток І.

3.4. Репозитарії відкритого доступу (Green Open Access)

Репозитарій (від англ. repository — сховище) — організована колекція цифрових документів (і набір відповідних сервісів), яка репрезентує результати наукових досліджень (окремих дослідників, інституції чи галузі загалом) у вільному, безперешкодному онлайн-доступі, а також забезпечує довготривале, надійне їх зберігання і збереження.

У 2025 році в світі налічувалося більше ніж 6 тисяч репозитаріїв публікацій або препринтів із більш ніж 40 мільйонами одиниць інформації, де архівують друковані й недруковані статті, бакалаврські, магістерські, докторські дисертації, навчальні матеріали, архівні та музейні об'єкти

¹ <https://clockss.org/>

тощо. Серед лідерів у створенні інституційних репозитаріїв не лише Німеччина, Нідерланди, Австралія, Норвегія, а й Україна, де налічується понад 140 репозитаріїв (майже в 50 % університетів). Цей досить високий формальний показник кількості репозитаріїв не завжди корелює з їхньою якістю та відповідністю міжнародним стандартам. Також не всі з них підтримують метадані з використанням DOI або інших постійних ідентифікаторів, що обмежує їхню інтеграцію у міжнародні інформаційні системи. Певна частина репозитаріїв майже припинила наповнення, або наповнює лише метаданими (без доступу до повних текстів). Репозитарії мають певну кількість неактивних сторінок, які не оновлюються або є недоступними, що свідчить про брак сталого адміністрування.

Репозитарії відкритого доступу, сумісні зі стандартами Open Archives Initiative, створюють шляхом депонування і самоархівування вченими їхніх статей, опублікованих у наукових рецензованих журналах, у відкритих електронних репозитаріях.

Репозитарії можуть бути:

- інституційними (належать одній установі — університету, інституту, лабораторії, організації). Таких сьогодні у світі найбільше — понад 6 тисяч;
- тематичними (охоплюють галузь знань чи окремі дисципліни), наприклад ArXiv, CiteSeer, RePEc, Smithsonian NASA ADS, SSRN, PubMed Central (PMC) та ін.;
- урядовими (належать державним структурам для зберігання та організації доступу до урядових документів);
- агрегаційними чи міжінституційними (наприклад, вітчизняний проєкт HPAT, який не лише архівує обов'язкові наукові публікації (звіти науково-дослідних робіт чи дисертації тощо), а й агрегує контент окремих інституційних репозитаріїв України.

Автори мають право архівувати свої недруковані матеріали без будь-яких дозволів, а щодо постпринтів, то більшість журналів уже дозволяє авторам архівувати їхні надруковані статті. Якщо архіви підтримують протокол обміну метаданими ініціативи відкритих архівів (OAI-PMH), то вони сумісні з іншими ресурсами і користувачі можуть знайти матеріали таких архівів, навіть не знаючи про їхнє існування.

Найчастіше репозитарії асоціюються з університетами та науковими установами, а їхній зміст — передусім із науковими документами (статті, розділи монографій, дисертації тощо).

Інституційні репозитарії відповідають стратегічним цілям академічних інституцій:

- 1) є основою для реформування наукової комунікації шляхом стимулювання інновацій у розпорошеній видавничій системі;
- 2) є реальними показниками якості роботи інституції, збільшуючи її видимість, престиж і загальне визнання.

Чинники, які впливають на видимість репозитаріїв

1. Інтероперабельність. За допомогою протоколу OAI-PMH репозитарії обмінюються метаданими у стандартизованому машиночитному форматі, що дає змогу зовнішнім сервісам та агрегаторам збирати інформацію. Сприяючи інтероперабельності між репозитаріями та платформами пошуку, OAI-PMH значно покращує видимість і доступність результатів досліджень. Перевірити, чи використовують українські репозитарії OAI-протокол і який його статус, можна через OAI Validator¹, що тестує дані з 66 426 цифрових бібліотек, репозитаріїв і електронних журналів і має такі функції:

- перегляд, друк або завантаження виведення всіх команд, що підтримуються OAI-PMH;
- виявлення проблем із записами метаданих (наприклад, недійсні URL-адреси, порожні назви, недійсні формати дати тощо);
- паралельне завантаження всіх записів з однієї або кількох цифрових бібліотек;
- перевірка відповідності стандартам OAI-PMH, Dublin Core, Europeana Semantic Elements (ESE) та іншим.

OAI-PMH (Open Archives Initiative — Protocol for Metadata Harvesting, <https://openarchives.org/>) — протокол ініціативи відкритих архівів для збирання метаданих (розроблений у 2001 р.), що дає можливість автоматично

¹ <https://validator.oaipmh.com/>

отримувати дані про матеріали, розміщені в сумісних репозитаріях, для подальшого об'єднання та оброблення. Метадані, якими обмінюються програми за протоколом AOI-PMH, мають відповідати Dublin Core, але також можуть підтримувати додаткові схеми.

2. Використання постійних ідентифікаторів.

ORCID (Open Researcher and Contributor ID) — унікальний цифровий ідентифікатор для науковців і дослідників. Формат: 16-значний код, наприклад: 0000-0002-1825-0097. Призначення: ідентифікація автора незалежно від зміни імені, мови написання, місця роботи; розв'язання проблеми однакових імен різних авторів; зв'язування всіх публікацій, грантів, рецензій одного дослідника. Реєстрація безкоштовна на orcid.org. Використовують при публікації статей, поданні грантів, в академічному профілі.

DOI (Digital Object Identifier) — стійкий ідентифікатор для цифрових об'єктів (публікацій, даних, програмного забезпечення). Формат: починається з «10.», наприклад: 10.1000/xyz123. Призначення: постійне посилання на наукову публікацію, набір даних, забезпечення цитування та відстеження використання, метадані про документ (автори, назва, видавець, дата). DOI надають видавці журналів, репозитарії даних; використовують також для цитування у бібліографії.

DOI Foundation делегує реєстрацію та управління DOI спеціалізованим агенціям, кожна з яких обслуговує певний сектор або тип контенту:

- Crossref — найбільша агенція DOI, використовується більшістю академічних видавництв для наукових журналів, статей, книжок, матеріалів конференцій, препринтів тощо;
- DataCite — спеціалізується на DOI для дослідницьких даних і програмного забезпечення. Використовують для репозитаріїв даних, дослідницьких центрів. Сприяє цитуванню даних нарівні з публікаціями;
- mEDRA (Multilingual European DOI Registration Agency) — спеціалізується на мультимедіа, електронних книжках і журналах.

Усі DOI працюють через єдину систему резолюції (doi.org або dx.doi.org) незалежно від агенції реєстрації.

Handle-ідентифікатори в інституційних репозитаріях — це стійкі (постійні) унікальні ідентифікатори для цифрових

об'єктів, які забезпечують довготривалий доступ до наукових публікацій, дисертацій, навчальних матеріалів та інших ресурсів. Структура Handle: <http://hdl.handle.net/prefix/suffix> або <https://handle.net/prefix/suffix>, наприклад: <http://hdl.handle.net/123456789/12345> або <http://dspace.univname.edu.ua/handle/123456789/5678>. Prefix — унікальний код інституції (надається Handle.net). Suffix — локальний ідентифікатор документа. Інституція реєструється в Handle System і отримує prefix. Репозитарій (наприклад, DSpace) автоматично генерує suffix для кожного документа; користувачі отримують стійке посилання, яке працюватиме роками. У разі зміни URL документа оновлюється лише запис у Handle-сервері.

Переваги Handle-ідентифікаторів для інституційних репозитаріїв:

- стійкість посилань. Навіть якщо змінюється URL сервера або структура сайту, Handle залишається незмінним, посилання в наукових публікаціях не «ламаються»;
- глобальна унікальність, унеможливлення дублювання ідентифікаторів. Кожен документ отримує унікальний ідентифікатор у світовому масштабі;
- можливість перенаправлення. Handle автоматично перенаправляє на актуальне місцезнаходження ресурсу; можна переміщувати файли між серверами без зміни ідентифікатора;
- інтеграція з DSpace (найпопулярнішою платформою для інституційних репозитаріїв), що має вбудовану підтримку Handle System та автоматично надає Handle кожному завантаженому документу.

Handle System залишається стандартом для інституційних репозитаріїв завдяки низькій сплаті для освітніх закладів і надійності.

3. Використання метрик. Репозитарії можуть підвищити прозорість і видимість, відображаючи такі показники, як завантаження, перегляди, цитування та альтиметричні показники, безпосередньо на своїх сторінках записів. Ці показники дають цінну інформацію про охоплення та залученість до результатів досліджень. Застосовуючи різноманітні та відкриті метрики, репозитарії підтримують принципи Декларації DORA, яка заохочує відповідальне використання показників оцінювання досліджень.

4. Доменний авторитет вебсайтів (Domain Authority, DA) — метрика, яка оцінює «вагу» та SEO-рейтинг домену в пошукових системах. Рейтинги для репозитаріїв такі: DA 20–30 — новий або малоактивний репозитарій; DA 30–50 — середній рівень; DA 50+ — сильний; DA 60+ — відмінний рейтинг.

Основні інструменти перевірки:

- Moz Domain Authority (DA, moz.com/domain-analysis). Шкала: 0–100 (що вище, то краще); безкоштовну перевірку обмежено кількістю запитів.
- Ahrefs Domain Rating (DR, ahrefs.com). Шкала: 0–100, аналізує профіль зворотних посилань. Платний сервіс з обмеженою безкоштовною версією.
- Semrush Authority Score (semrush.com). Шкала: 0–100, комплексна оцінка авторитетності. Безкоштовна обмежена версія.
- Majestic Trust Flow & Citation Flow (majestic.com), має дві метрики: якість і кількість посилань. Корисно для академічних доменів.

Як визначити рейтинг репозитарію?

Варіант 1 (найпростіший):

1. Перейдіть на moz.com/domain-analysis.
2. Введіть URL репозитарію (наприклад, dspace.univname.edu.ua).
3. Натисніть Analyze.
4. Отримуєте DA score і базову статистику.

Варіант 2 (комплексна перевірка):

1. Використайте кілька інструментів для порівняння.
2. Перевірте окремо DA (Moz) і DR (Ahrefs).
3. Порівняйте з іншими репозитаріями.

Основні стандарти сертифікації репозитаріїв

Сертифікація репозитаріїв не є обов'язковою, але передбачає отримання міжнародно визнаних доказів того, що репозитарій має відповідні сталі й надійні політики та процедури, технічну інфраструктуру та безпеку, прозорість управлінських процесів, здатність зберігати цифрові об'єкти та метадані й забезпечувати доступність. Використовують три стандарти ISO для встановлення міжнародно ви-

знаних надійних цифрових репозитаріїв: ISO 14721:2025 (Референтна модель відкритої архівної інформаційної системи), ISO 16363:2025 (Аудит і сертифікація надійних цифрових репозитаріїв) та ISO 16919:2025 (Вимоги до органів, які надають аудит і сертифікацію). Метрики сертифікації поділяють на три групи: організаційна інфраструктура (адміністративні, кадрові, фінансові та правові функції репозитарію), управління цифровими об'єктами (оброблення цифрових об'єктів від надходження до доступу) і технічна інфраструктура.

Існують менш ресурсомісткі варіанти оцінювання, як-от CoreTrustSeal¹ (раніше — Data Seal of Approval) і DIN 31644:2012-04 (Інформація та документація. Критерії надійних цифрових архівів), які можуть бути першим кроком до повної сертифікації. Окрім зовнішніх переваг (зміцнення довіри зацікавлених сторін, підвищення репутації і демонстрація того, що сервіс дотримується належних практик), сертифікація надає репозитарію низку внутрішніх переваг і допомагає визначити сильні та слабкі сторони. Проведення самооцінювання є дуже корисним, навіть якщо репозитарій не бажає подавати заявку на сертифікацію.

Види документів, які зберігають у репозитаріях

У 2025 році у світі налічувалося вже понад 6 тисяч репозитаріїв публікацій або препринтів із більш ніж 40 мільйонами одиниць інформації. Найчастіше репозитарії асоціюються лише з науковими доробками, але насправді це можуть бути будь-які оцифровані об'єкти освітньої, адміністративної, культурної діяльності окремого дослідника, інституції чи галузі. До репозитарію передають як нерецензовані ненадруковані матеріали (препринти, здебільшого авторські рукописи завершених і поданих до журналу статей), так і будь-які постпринти, передусім рецензовані і надруковані в журналах наукові статті (таких документів у репозитаріях світу найбільше), дисертації чи тези дисертацій, е-книжки чи розділи книжок, патенти, звіти, матеріали конференцій та іншу так звану сіру літературу. Також тут

¹ <https://www.coretrustseal.org/>

розміщують презентації, будь-які зображення та мультимедійні матеріали, аудіо- та відеофайли, комп'ютерні програми, вебсторінки, набори даних, навчальні об'єкти, університетські видання (газети, бюлетені, стрічки новин тощо), протоколи досліджень, грантові аплікації чи звіти проєктів, статистичні дані, навчальні матеріали (окремі лекції, е-портфоліо, програми курсів, методичні рекомендації тощо), студентські роботи (курсові, дипломні тощо), бібліографічні покажчики і навіть блоги інституції.

«Зелений» шлях відкритого доступу з огляду на відкриту науку поширюється не лише на публікації: у світі вже майже 3,5 тисячі репозитаріїв дослідницьких даних (за даними реєстру Re3Data¹).

Деякі репозитарії обмежуються лише одним типом документів, наприклад дисертаціями і тезами, однак більшість із них містить різнопланові за природою документи. Слід зазначити, що репозитарії, як правило, містять повні тексти документів, а не резюме чи анотації, і у більшості випадків — це завершені (а не проміжні) роботи. Основними «постачальниками» змісту репозитаріїв є, звісно, вчені-дослідники. Але серед них можуть бути і викладачі, студенти, експерти чи рецензенти, представники університетських адміністрацій чи фондів, бібліотекарі.

Нині точаться дискусії довкола ймовірної «універсальності» репозитаріїв. Але слід завжди пам'ятати про місію та завдання цієї інституції. Якщо репозитарій визначений як архів наукових публікацій, то чи варто у ньому зберігати, наприклад, дипломи, видані за участь у спортивних змаганнях, чи контрольні роботи студентів?

Якість матеріалів, розміщених у репозитаріях

Оскільки репозитарії не виконують видавничої функції, вони не відповідають за експертну оцінку розміщених у них робіт. Однак репозитарій не варто вважати джерелом неякісної інформації, адже більшість депозитів — постпринти, вже десь рецензовані. За якість нереконструованих робіт

¹ <https://www.re3data.org/>

(наприклад, презентацій, звітів) відповідає автор, який архівує роботу.

Репозитарії переважно не мають жодних обмежень у доступі ні за часом (період ембарго), ні за категоріями користувачів (наприклад, лише для авторизованих користувачів). Проте є винятки, як-от так звані темні депозити для робіт, на які видавець накладає тимчасове ембарго. Щойно його знімають, роботу переводять у «зелений» (вільний) доступ. Майже немає обмежень і щодо форматів цифрових матеріалів: Adobe PDF, Microsoft Powerpoint, Microsoft Excel, JPEG, GIF, MP3, AVI та ін.

Відкритий доступ абсолютно сумісний з авторським правом. Репозитарії не виконують видавничої функції, а отже не «забирають» авторські права, лише право на збереження та організацію доступу. Автор добровільно (навіть якщо це умови добровільного договору, як-от договір зайнятості, і вимога університету, або договір фінансування і вимога організації, що фінансує дослідження) погоджується розмістити власну роботу для збереження та доступу. Автори мають право архівувати свої неопубліковані матеріали без будь-яких дозволів. Щодо постпринтів: якщо автор передає авторські права видавцеві (як правило, комерційні закордонні видавництва вимагають цього), то наступне архівування автором власної статті потребує дозволу видавця. Більшість видавців (понад 60 %) уже дає дозвіл на таке постпринт-архівування.

Перевірити політику видавців світових академічних журналів допоможе проєкт Open Policy Finder (колишній SHERPA/RoMEO, Securing a Hybrid Environment for Research Preservation and Access/ Rights Metadata for Open Archiving)¹.

Політику вітчизняних журнальних видавництв потрібно перевіряти окремо, враховуючи особливості роботи кожної редакції. Хоча більшість академічних журналів України передають цифрові копії для розміщення у відкритому доступі на порталі «Наукова періодика України» НБУВ² без жодних узгоджень з авторами.

¹ <https://openpolicyfinder.jisc.ac.uk/>

² http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN

Власне, нині перешкодою на «зеленому» шляху є навіть не видавці, а самі автори. Останні у випадку згоди видавця, як правило, не поспішають розмішувати свою роботу у вільному доступі без додаткових мотивацій. Саме тому університети чи організації, які фінансують дослідження (фонди, проєкти, інституції), повинні просити, а то й вимагати це зробити.

Політики (мандати) щодо обов'язкового архівування робіт своїх дослідників уже прийнято в провідних університетах світу, але більшість все ще мають лише рекомендаційний характер.

У кожному університеті або науковій установі має бути політика (мандат) щодо відкритого доступу, яка заохочує або навіть вимагає від дослідників і викладачів здати на зберігання результати досліджень до репозитарію, довіряючи університету також право на відкритий доступ до цих робіт. Особливо це стосується результатів досліджень, які фінансують коштом державного бюджету.

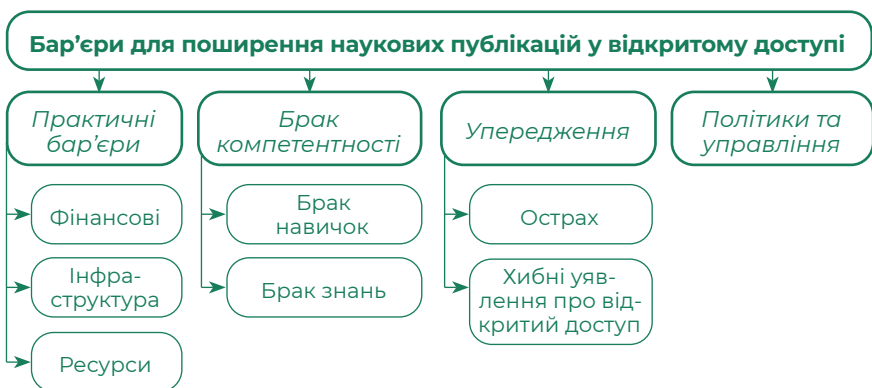
Наразі ідеальної моделі репозитарію не існує. Усе ще триває становлення, напрацювання відповідних стандартів, технологій організації.

Перешкоди для розвитку відкритого доступу

З-поміж низки проблем, пов'язаних із вимогами комерційних видавництв та узгодженням авторських прав, найбільшими перешкодами для розвитку відкритого доступу є:

- брак мотивації у дослідників до додаткового розміщення в архівах своїх уже опублікованих робіт (хоча численні дослідження свідчать про значно більшу кількість завантажень для робіт із відкритого доступу, їх швидше і масштабніше поширення та цитування);
- бар'єри, пов'язані з рівнем навичок і обізнаністю дослідників про відкриту наукову комунікацію, зокрема щодо самоархівування та заповнення полів метаданих у репозитаріях; побоювання, що роботу буде використано не за призначенням або ж вона стане об'єктом плагіату; переконання, що через препринт статтю не буде опубліковано тощо;

- культурні бар'єри й усталені дослідницькі традиції в різних предметних галузях;
- переконання, що наукові знання мають бути доступні лише тій аудиторії, яка може їх зрозуміти;
- брак підтримки з боку установи, зокрема невнесення критеріїв щодо відкритого доступу в академічну систему оцінювання та кар'єрного зростання;
- недостатньо розвинена інституційна інфраструктура, зокрема брак відкритих інституційних репозитаріїв, використання застарілих версій, непідтримуваних розробниками, низький рівень інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та недостатня ІТ-підтримка;
- у видавців або провайдерів є сервіси відстежування (аналізу) цитування чи інших альтерметрик (Crossref, Web of Science, Scopus, Dimensions та ін.), а у репозитаріїв їх немає (це не стосується, наприклад, Recolecta, The Bielefeld Academic Search Engine, OAster, SSRN та деяких інших);
- інформація про відкритий доступ, подана в Інтернеті, є надто складною, що зумовлює неоднозначні або помилкові інтерпретації. Використання так званої розмитої мови, різноманітних трактувань, підтипів відкритого доступу та варіантів ліцензування на офіційних сторінках наукових видавництв, академічних бібліотек і освітніх ресурсів створює значне когнітивне навантаження для користувачів;

Джерело: Калюжна, Н. (2025). Відкритий доступ до наукових публікацій: міжнародний досвід і практика впровадження в Україні [Дисертація на здобуття наук. ступеня доктора філософії]. https://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2025/10/KaliuzhnaN_thesis.pdf

- брак належного наставництва та інституційної підтримки для молодих науковців щодо практик відкритої науки;
- низка інших питань, пов'язаних з обсягами, якістю, сервісами для авторів чи користувачів, дизайном, використанням, надійністю, збереженням тощо.

Репозитарій — неусталена модель, усе ще триває пошук якісно нових підходів до поширення результатів досліджень на всіх рівнях — інституційному, національному, глобальному. І нехай не все вдалося відпрацювати у цій моделі відкритого доступу, «зелений шлях» є невідворотним у подальшому розвитку наукової комунікації.

Програмні застосунки для створення і підтримки репозитаріїв

Для створення й підтримки OAI-сумісних архівів у світі активно використовують безкоштовне програмне забезпечення із відкритим кодом.

Dspace (<https://dspace.org/>) — провідна платформа для репозитаріїв із відкритим вихідним кодом, має понад 3 тисячі інсталяцій у світі, інтерфейс 22 мовами світу, і українською також, повністю налаштовується відповідно до потреб установи. Є можливість керування та збереження цифрового контенту всіх форматів (PDF, Word, JPEG, MPEG, TIFF), пошук метаданих і повного тексту на основі Apache SOLR, підтримка UTF-8, деталізований контроль доступу на основі груп, оптимізовано для індексації Google Scholar. Переваги: велика спільнота користувачів, багато документації українською, підтримка OAI-PMH, SWORD, інтеграція з ORCID, DOI. Станом на 2025 р. доступна версія 9.1, детальна інформація про продукт та рекомендації щодо інсталяції: <https://wiki.lyrasis.org/display/DSDOC9x/Installing+DSpace>.

У контексті зростання популярності науково-інформаційних систем компанія 4Science оголосила про плани злиття та інтеграції функціональності платформ DSpace для репозитаріїв і DSpace-CRIS (сукупність програмних засобів, які використовують учасники дослідницького процесу для документування інформації про наукові проекти, результати,

наукові колективи й установи, структурні підрозділи та навіть для оцінювання отриманих результатів; такі системи охоплюють та слугують зручною, єдиною точкою доступу та інструментом для звітування). Очікується, що цей процес буде завершено до 2026 року з виходом версії DSpace 10.

Детальніше див. додаток 2.

EPrints (<https://www.eprints.org/>) — програмне забезпечення з відкритим кодом, призначене для створення репозитаріїв і цифрових архівів. Має понад 760 інсталяцій у світі. Переваги: інтуїтивний інтерфейс, дещо менші технічні вимоги, ніж у DSpace, гарна документація, активна спільнота.

Fedora (<https://fedorarepository.org/>) — програмне забезпечення з відкритим кодом, призначене для зберігання, керування та збереження цифрового контенту. Використовують для багатьох типів цифрових бібліотек і репозитаріїв, в основному зі складною структурою (модулями) цифрових колекцій.

Для створення репозитаріїв даних використовують також Dataverse (<https://dataverse.org/>), Digital Commons (<https://www.elsevier.com/products/digital-commons/data>), InvenioRDM (<https://inveniordm.web.cern.ch/>). Є приклади успішного об'єднання публікацій і даних у репозитаріях, що працюють на згаданих вище DSpace, EPrints і Fedora.

Основні переваги розміщення публікацій установи у відкритому доступі у власному інституційному репозитарії:

- накопичення, збереження, поширення та забезпечення довготривалого, постійного й надійного доступу до наукових досліджень учених, співробітників та здобувачів освіти університету чи наукової установи;
- гарантія як фізичного збереження е-публікацій, так і стабільності е-ідентифікаторів та незмінності е-публікацій;
- забезпечення середовища, яке дасть можливість легко розміщувати результати наукових досліджень в електронній формі в надійний та гарно організований архів;
- забезпечення вільного доступу до наукових матеріалів.

Серед інших переваг репозитаріїв — широкий і вимірковальний доступ читачів, легкість пошуку потрібних текстів, потужна читацька аудиторія, інтеграція до глобальних нау-

кових баз даних, зменшення наукової ізоляції та нові можливості для спільних наукових проєктів.

Інституційний репозитарій забезпечує «наочність» досліджень установи, формування її «дослідницького» капіталу, збільшення цитувань учених, що впливає на рейтинги, та ін. Наукові публікації у відкритому доступі, як свідчать численні дослідження, використовують у сотні разів частіше, ніж ті, що в «передплатних» журналах.

SAVE, SHARE, SEARCH

Інституційний репозитарій Мічиганського технологічного інституту (<https://dspace.mit.edu/>) пропонує дослідникам три S:

- **SAVE** (збереження) — зберігайте вашу роботу (статтю, дані, навчальні матеріали, зображення тощо) в організованому, структурованому і добре захищеному архіві та дозвольте бібліотеці управляти цими ресурсами (немає потреби створювати власний вебсервер);
- **SHARE** (поширення) — ви отримаєте надзвичайно швидке поширення вашої праці у світі;
- **SEARCH** (пошук) — ви отримаєте гарантовано високі індексування вашої праці в Google та будь-яких інших пошукових системах.

РОЗДІЛ 4. Аналіз нормативно-правової бази України щодо відкритого доступу до наукових публікацій

Україна здійснює послідовні кроки для інтеграції до європейського дослідницького простору та імплементації принципів відкритої науки. Нормативно-правова база, що регулює відкритий доступ до наукових публікацій, формувалася протягом останнього десятиліття і продовжує активно розвиватися, особливо після 2022 р., коли було прийнято ключові стратегічні документи.

Конституція України (ст. 54) гарантує свободу наукової діяльності та закріплює право на захист інтелектуальної власності, створюючи баланс між доступністю знань і правами авторів. Закон України **«Про наукову і науково-технічну діяльність»** (2015) — основний нормативний акт, що визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування у сфері наукової діяльності. У Законі виокремлено поняття «наукове видання» як твір, які висвітлює результати наукової діяльності, що створює правову основу для подальшої регламентації доступу до цих видань. Важливим є те, що Закон передбачає систему науково-технічної інформації та створює правові підстави для функціонування наукових репозитаріїв, хоча безпосередньо питання відкритого доступу в його первинній редакції детально не розглядалися. Закон не містить імперативних вимог щодо відкритого доступу й не регулює відносини автора з видавцями.

У березні 2025 р. Міністерство освіти і науки України запропонувало для громадського обговорення проєкт Закону **«Про внесення змін до деяких законів України щодо реалізації принципів відкритої науки»**, метою якого є визначення основ державної політики у сфері відкритої нау-

ки та гармонізація українського законодавства з європейськими нормами і практиками у сфері відкритого доступу до науково-технічної інформації, зокрема визначення видів і обсягу науково-технічної інформації, яка має бути у відкритому доступі, а також умов його надання. Проєкт містить також певні вимоги до репозитаріїв: сертифікат відповідності стандартам DIN 31644:2012-04, ISO 16363 або аналогічним стандартам, надійний рівень зберігання науково-технічної інформації, її цілісність, автентичність, можливість використання та повторного використання; впроваджені політики визначення обсягу й рівня послуг, які надає репозитарій (правила розміщення, доступу, забезпечення цілісності і тривалого зберігання інформації та її незмінюваності) тощо.

Закон України **«Про доступ до публічної інформації»** (2011) не є спеціалізованим для наукової сфери, проте теж встановлює загальні принципи доступу до інформації, яку мають суб'єкти владних повноважень. Прийняття цього Закону стало важливим кроком у підвищенні відкритості діяльності органів влади, що опосередковано вплинуло і на доступність результатів наукових досліджень, які фінансують із державного бюджету.

8 жовтня 2022 р. Кабінет Міністрів України ухвалив розпорядження № 892-р **«Про затвердження національного плану щодо відкритої науки»**, який можна вважати переломним моментом у розвитку політики відкритого доступу в Україні. Національний план визначає серед основних завдань зокрема такі, що підтримують практики відкритого доступу:

- розвиток відкритої національної науково-дослідної інфраструктури — створення та підтримка інституційних репозитаріїв, розвиток Національного репозитарію академічних текстів, інтеграція з міжнародними науковими платформами;
- реформування практик оцінювання наукових досліджень — перехід від кількісних до якісних показників та орієнтація на відкритість як критерій якості;
- забезпечення відкритого доступу до результатів наукових досліджень — популяризація публікацій у відкритому доступі, підтримка моделей Gold та Green Open Access, використання ліцензій Creative Commons;

- відкриті дослідницькі дані — управління дослідницькими даними за принципами FAIR, створення інфраструктури для зберігання даних, політика обов'язкового депопування даних.

У наказі МОН України 2024 р. **«Про державну атестацію наукових установ та закладів вищої освіти в частині провадження такими закладами наукової (науково-технічної) діяльності»** зазначено, що критеріями оцінювання публікаційної активності має бути, зокрема, розміщення публікації у відкритому доступі, а також кількість опублікованих препринтів, які мають DOI, кількість опублікованих наборів дослідницьких (наукових) даних, як-от даних за принципами FAIR.

Права авторів на розміщення публікацій у відкритому доступі регулює Закон України **«Про авторське право і суміжні права»** (нова редакція набула чинності з 2023 р.), який регулює відносини щодо набуття, здійснення та захисту особистих немайнових та майнових авторських та/або суміжних прав. Відповідно до цього Закону, первинним суб'єктом авторського права є завжди автор (автори) твору, суб'єктами майнових авторських прав можуть бути також інші фізичні або юридичні особи, до яких перейшли майнові права на твір на підставі правочину або закону. Об'єктами авторського права є, зокрема, твори у сфері науки у письмовій, електронній (цифровій) чи іншій формі. Охороні підлягають усі оригінальні твори — оприлюднені та неоприлюднені, завершені та незавершені, незалежно від їхнього призначення, жанру, обсягу, а також способу вираження.

Авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення. Твір вважають створеним від моменту первинного надання йому будь-якої об'єктивної форми (письмової, речової, електронної (цифрової) тощо). Якщо немає доказів іншого, автором твору вважають фізичну особу, ім'я якої як автора зазначено в оригіналі або копії твору (презумпція авторства). Для виникнення і здійснення авторського права не потрібна реєстрація авторського права чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей. Авторське право і право власності на матеріальний, електронний (цифровий) об'єкт, в якому втілено (зафіксовано) твір, не залежать одне від одного. Від-

чуження матеріального, електронного (цифрового) об'єкта, в якому втілено (зафіксовано) твір, не означає передання (відчуження) майнових прав на твір і навпаки.

Особисті немайнові права належать лише автору й не можуть бути передані (відчужені) іншим особам і не переходять у спадщину. Є особливості щодо авторського права на службовий твір: особисті немайнові авторські права на службовий твір належать працівникові, творчою працею якого створено такий твір, а майнові права на службовий твір переходять до роботодавця з моменту створення службового твору у повному складі, якщо інше не передбачено цим Законом, трудовим договором (контрактом) або іншим договором щодо майнових прав на службовий твір, укладеним між працівником (автором) і роботодавцем.

Закон не містить спеціальної норми про обов'язковий відкритий доступ до наукових публікацій, і створених за рахунок бюджетних коштів також. Однак дозволяє, зокрема, бібліотекам вільне відтворення твору в будь-якому форматі й на будь-якому носії без комерційної мети. Також у статті 51 Закону «Публічна ліцензія на використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав» зазначено, зокрема, що суб'єкт авторського права або суб'єкт суміжних прав може надати дозвіл на використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав будь-якою особою на визначених ним умовах (публічна ліцензія). Публічну ліцензію видають шляхом оприлюднення її умов разом з наданням можливості дистанційного ознайомлення з відповідним об'єктом авторського права або об'єктом суміжних прав необмеженому колу осіб з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем. Особа, яка використовує об'єкт авторського права або об'єкт суміжних прав на основі публічної ліцензії, зобов'язана дотримуватися визначених суб'єктом авторського права або суб'єктом суміжних прав умов, на яких її було видано.

Закон, отже, створив певну правову основу для розширення відкритого доступу, але потребує подальшої конкретизації у наступній редакції чи підзаконних актах, адже брак мандата обов'язкового відкритого доступу до наукових публікацій, зокрема створених у результаті досліджень, що фінансовані коштом державного бюджету, — критична прогалина, що гальмує розвиток відкритої науки в Україні.

Разом з тим, відповідно до Закону, автор наукового твору завжди є первинним суб'єктом авторського права і може публікувати роботу у вільному доступі (наприклад, як препринт чи статтю в журналі відкритого доступу), або архівувати авторську версію в репозитарії без будь-яких обмежень чи додаткових дозволів. Крім того, автор може використовувати публічну ліцензію з обов'язковим зазначенням атрибуції (автора), наприклад Creative Commons: CC BY (будь-яке використання та атрибуція), CC BY-SA (будь-яке використання та атрибуція + ShareAlike), CC BY-NC (некомерційне використання) або CC BY-ND (поширення без змін, заборона модифікації).

Авторське право і право власності на матеріальний, електронний (цифровий) об'єкт, у якому втілено твір, не залежать одне від одного. Відчуження матеріального об'єкта не означає передання майнових прав на твір і навпаки. Автор, надіславши рукопис до журналу, жодним чином не втрачає авторських прав, майнові права можуть бути передані лише за договором (ліцензійний договір із видавцем, договір про передання виключних прав) або на правах публічної ліцензії (наприклад, Creative Commons).

Отже, у разі публікації у журналі відкритого доступу автор зберігає авторські права (особисті та майнові) й надає видавцеві публічну ліцензію (зазвичай CC BY); видавець публікує статтю з відкритим доступом для всіх. У разі публікації у традиційному журналі (за передплатою) автор передає виключні майнові права видавцеві (Copyright Transfer Agreement), видавець може дозволити самоархівування певних версій з ембарго.

Репозитарій може легально містити:

- без обмежень — твори у суспільному надбанні, твори з відкритими ліцензіями (CC BY), препринти та авторські версії наукових публікацій автора;
- з дотриманням умов — постпринти (згідно з політикою видавця), метадані та анотації (право цитування);
- тільки з дозволом — фінальні версії видавця (Publisher PDF), твори під комерційними ліцензіями.

Поради дослідникам:

– укладаючи договори з видавцями, автори часто передають виключні майнові права, що унеможливує самоархівування без дозволу видавця. Уважно вивчайте умови договору з видавцем, наполягайте на ліцензії CC BY;

– українське законодавство не розрізняє препринт (авторська версія до рецензування) і постпринт (прийнята версія після рецензування), що створює певну правову невизначеність. Автор має право розміщувати препринт у репозитарії без будь-яких дозволів.

Поради установам:

– розробити інституційні політики відкритого доступу;
– надавати консультації авторам перед підписанням договорів з видавцями з рекомендацією щодо CC BY.

Слід зауважити, по-перше, що відкритий доступ може стосуватися вже опублікованих, зокрема надрукованих видань, які розміщують в Інтернеті. Для цього видані твори мають бути відтворені в цифровій (електронній) формі з дотриманням авторського права, а саме особистих немайнових і майнових прав їхніх авторів. По-друге, є багато способів використання опублікованих творів, виданих на умовах відкритого доступу. Будь-яка особа має право їх читати, завантажувати, копіювати, поширювати, роздруковувати тощо, але лише з правомірною метою. Допускається, наприклад, відтворення твору для особистих, наукових цілей, для навчання. Однак створення похідних творів, відтворення та розповсюдження творів із комерційною метою, якщо такі дії не дозволені згідно з договором, вважатимуть порушенням авторського права. По-третє, обов'язковою умовою при використанні твору, зокрема й цитуванні, є дотримання таких особистих немайнових прав авторів, як зазначення його імені та забезпечення цілісності твору. Цілісність твору згідно зі статтею 6bis Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, до якої приєдналася Україна, — це право автора протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню або іншій зміні цього твору, а також будь-якому іншому посяганню на твір, здатному завдати шкоди честі або репутації автора. Відповідні норми передбачено й у статті 439 Цивільного кодексу України, статті 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права». До того ж, вимоги щодо зазначення імені автора й іншої обов'язкової інформації при виготовленні друкованої продукції та її тиражуванні передбачено в законодавстві про видавничу діяльність та визначено в державних стандартах. Тож за будь-якого використання творів, як на етапі видання, відтворення в цифровій (електронній) формі, так

і у разі повторного використання в Інтернеті завдяки відкритому доступу до творів, автори мають зазначені особисті немайнові права, а видавці та користувачі зобов'язані їх дотримуватися. По-четверте, відкритий доступ до опублікованого твору можливий, якщо немає правових, фінансових, технічних перешкод. Правову перешкоду можуть становити виключні (монопольні) майнові права авторів чи інших осіб, які мають авторське право. Згідно з міжнародним і національним законодавством у сфері авторського права авторам належить виключне майнове право дозволяти використання творів іншими особами відповідними способами, окрім вільного використання творів, передбаченого законом.

Отже, українське законодавство поки не містить достатніх імперативних положень про відкритий доступ, зокрема щодо права автора на самоархівування попри передання прав видавцеві, періодів ембарго для розміщення постпринтів, чіткої різниці між версіями рукопису (препринт, авторська версія, видавнича версія). Існують типові проблеми договорів у разі публікації у традиційних (передплатних) журналах: передання виключних прав (Copyright Transfer Agreement) видавцеві, необхідний дозвіл видавця для будь-якого повторного використання. Немає модельних угод, що захищають права авторів. Грантодавці (наприклад, Horizon Europe) вимагають відкритого доступу, однак українські автори часто опиняються між вимогами грантів і договорами з видавцями. Незрозуміло, чи несе репозитарій відповідальність за порушення прав видавців користувачами. Ліцензії CC визнають як стандартні ліцензійні договори, але все ще недостатнім є розуміння різниці між ліцензіями (CC BY, CC BY-NC-ND тощо).

Українська нормативно-правова база щодо відкритого доступу все ще характеризується фрагментарністю і декларативністю. Є базові положення про оприлюднення результатів досліджень і стимули для створення репозитаріїв, однак немає імперативних механізмів забезпечення відкритого доступу та захисту прав авторів у відносинах із видавцями. Основна проблема — брак балансу між традиційним авторським правом (що захищає комерційні інтереси видавців) та принципами відкритої науки (що вимагають максимальної доступності знань). Для успішної інтеграції

до European Research Area Україні потрібна комплексна реформа законодавства про авторське право та наукову діяльність.

Сподіваємось, що певні прогалини буде виправлено в новій редакції Закону України «Про авторське право» та у прийнятому згодом законі про відкриту науку (зокрема, законодавчо закріплено обов'язковий відкритий доступ до публікацій за держфінансування, стандартизацію договорів із видавцями, права та обов'язки репозитаріїв).

РОЗДІЛ 5. Інституційні політики відкритого доступу

Міжнародний реєстр ROARMAP¹ станом на листопад 2025 р. налічував 779 зареєстрованих політик відкритого доступу (26 — з України), які рекомендують дослідникам забезпечити доступ до їхніх рецензованих статей через репозитарії відкритого доступу. Як бачимо, лише кожен шостий інституційний репозитарій України має зареєстровану політику, втім, такі політики мають здебільшого рекомендаційний, а не обов'язковий характер.

Нова хвиля підтримки відкритого доступу розпочалась після ухвалення Кабінетом Міністрів України 8 жовтня 2022 р. розпорядження «Про затвердження національного плану щодо відкритої науки». Першого листопада 2022 р. було ратифіковано наказ № НОН337/2022 «Про затвердження та реалізацію Політики відкритої науки в Національному технічному університеті України “Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”»², який започаткував реалізацію політики відкритої науки серед університетів України. У частині 4 «Доступ до наукових результатів Університету» цього наказу зазначено, що всі наукові результати КПІ мають бути у відкритому доступі з моменту публікації на правах ліцензії Creative Commons (CC BY — із зазначенням авторства або CC BY-ND/NC — із зазначенням авторства — без похідних творів — некомерційна).

У червні 2023 р. ДВНЗ «Ужгородський національний університет» прийняв ключові положення політики відкритої науки³, де чільне місце також посідає забезпечення відкритого доступу до результатів фундаментальних і прикладних

¹ <https://roarmap.eprints.org/>

² https://kpi.ua/2022_НОН-337

³ https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/resources-policy_of_open

наукових досліджень та науково-технічної інформації. У грудні 2024 р. Політику відкритої науки ухвалив Бердянський державний педагогічний університет¹. Сутність цієї політики було розкрито в трьох взаємопов'язаних документах: 1) Стратегії розвитку відкритої науки (місія, візія, стратегічні цілі та основні принципи впровадження відкритої науки); 2) Дорожній карті впровадження стратегії розвитку відкритої науки, яка описує конкретні етапи, завдання, ключові показники ефективності (KPIs), ресурси та механізми моніторингу; 3) Перспективному плані впровадження стратегії розвитку відкритої науки, що деталізує короткострокові заходи, які необхідно виконати для досягнення визначених цілей.

Необхідність упровадження принципів відкритої науки підтримала і Національна академія наук України: 29 листопада 2023 р. її Президія схвалила «Концепцію впровадження європейських принципів відкритої науки в НАН України». Цей документ визначає Стратегію НАН щодо запровадження відкритої науки, окреслюючи ключові цілі, принципи, пріоритетні завдання та основні напрями діяльності на 2023–2030 рр. Розуміючи, що відкритість наукової системи неможлива без цифрової інфраструктури, більшість заходів, передбачених Стратегією, було зосереджено на її покращенні та удосконаленні. Ця інфраструктура має кілька ключових компонентів:

- Портал відкритої науки НАН України, який є центральним відправним пунктом доступу (хабом) до всіх інших підсистем;
- Універсальна видавнича платформа журналів НАН України, що забезпечує перехід наукових періодичних видань на формат відкритого доступу;
- Репозитарій наукових текстів НАН України, призначений для цифрового збереження наукових текстів та метаданих публікацій;
- Репозитарій відкритих даних НАН України, який дає змогу розміщувати, обмінюватися та повторно використовувати дослідницькі дані за умов відкритого доступу;
- Архів препринтів НАН України, що забезпечує відкритий доступ до наукових статей, підготовлених до публікації,

¹ <https://bdpu.org.ua/polityka-vidkrytoyi-nauky-bdpu/>

а також тих, що вже прийняті до друку, з метою оперативного закріплення пріоритетності наукових результатів;

- Гарвестер відкритої науки НАН України, який агрегує публікації з журналів відкритого доступу та електронних бібліотек, інтегруючи їх у європейські та міжнародні пошукові системи.

У 2025 році політики відкритого доступу було ухвалено в більшості закладів вищої освіти України, зокрема НаУКМА¹, Київському столичному університеті імені Б. Грінченка², НУБіП³, Вінницькому НАУ⁴ тощо.

Розглянемо детальніше, в чому полягає інституційна політика відкритого доступу й дамо основні поради щодо її створення.

Інституційна стратегія (політика, мандат) відкритого доступу — правила та вимоги, які встановлює університет або наукова установа, за якими вимагає або рекомендує дослідникам робити свої опубліковані роботи чи препринти, а також самі дослідницькі дані вільно доступними для громадськості, зазвичай шляхом розміщення їхньої роботи в цифровому репозитарії та (або) публікації в журналі з відкритим доступом. Ці політики приймають для підвищення доступності та впливу досліджень науковців університету чи наукової установи.

Інституційна політика відкритого доступу може бути:

- добровільною (voluntary), тобто вона пропонує, щоб дослідники робили свою роботу відкритою в інституційному репозитарії;
- обов'язковою (mandatory), тобто вона вимагає, щоб дослідники робили свою роботу відкритою в інституційному репозитарії.

¹ <https://library.ukma.edu.ua/korystuvachu/doslidnyku/21-korystuvachu/doslidnyku/814-upravlinnia-danymy-doslidzen>

² https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/vdd/documenty_grinchenko_university/rozdil_8/Polityka_vidkrytoi_nauky.pdf

³ https://hubip.edu.ua/sites/default/files/rich_text_files/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%97%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B8%20%D0%9D%D0%A3%D0%91%D1%96%D0%9F%202025.pdf

⁴ <https://vsau.org/assets/images/general/doc-2023-2024/Polityka-vidkrytoi-nauky-VNAU.pdf>

Обов'язковим елементом такої політики (як додаток або як окремий документ) має бути політика інституційного репозитарію (приклад див. у додатку 4), у якій визначають, зокрема, умови щодо подання, депонування та збереження, типи контенту, ліцензію, заборони на видалення, права, обов'язки та послуги репозитарію тощо.

Першу загальноуніверситетську обов'язкову політику запровадив професор Том Кокрейн, заступник віцеканцлера Квінслендського технологічного університету в Австралії у 2004 р. Серед університетів, які прийняли обов'язкові вимоги щодо відкритого доступу, — Гарвардський університет, Массачусетський технологічний інститут, Канзаський університет, Європейська технічна техніка Цюриха, Льєзький університет, Університетський коледж Лондона та ін.

Гарвардський університет у 2012 р. (останнє оновлення — 2025 р.) розробив типовий документ із рекомендаціями щодо створення політики для установ, які прагнуть запровадити відкритий доступ для своїх науковців та викладачів.

Обов'язкові політики забезпечують найвищий рівень самоархівування від дослідників. Тож хоча добровільні політики спочатку були популярними, нові інституційні політики зараз зазвичай є обов'язковими й забезпечують високий рівень самоархівування, підвищену видимість і вплив, які надає відкритий доступ.

Обов'язкові політики мають чітко пояснювати, чому університет бажає зібрати результати своїх досліджень в одному місці — для внутрішнього ведення обліку, для оцінювання досліджень, як центральне місце для доступу до результатів будь-якої особи, групи чи відділу тощо.

Корисний ресурс:

Рекомендації Гарвардського університету щодо створення та впровадження політики відкритого доступу університетів (відображають накопичений досвід багатьох установ, які розробили та впровадили політики відкритого доступу) — https://cyber.harvard.edu/hoap/Good_practices_for_university_open-access_policies

Як «працюють» політики відкритого доступу?

Такі політики (мандати) описують процедуру щодо обов'язкового чи рекомендованого відкритого доступу до публікацій і даних для дослідників, пов'язаних з установою, або які отримують фінансування від установи.

Політики відкритого доступу найчастіше пропонують три шляхи:

- самоархівування остаточної, рецензованої версії статті або препринту в інституційному або дисциплінарному репозитарії;
- самоархівування дослідницьких даних в інституційному або дисциплінарному репозитарії;
- публікація статті в журналі відкритого доступу, який можна читати безкоштовно, з моменту публікації (може передбачати плату за оброблення статті (APC), яку сплачує автор, установа або грант).

Щоб дотримуватися правил, дослідники повинні розуміти конкретні деталі політики своєї установи і організації, яка фінансує дослідження, оскільки вони можуть суттєво відрізнятися.

Основні типи інституційних політик (мандатів) відкритого доступу:

- Обов'язкове розміщення (депонування) всіх наукових творів науковців чи викладачів установи в інституційному чи тематичному репозитарії відразу після публікації та обов'язкова публікація лише у журналах відкритого доступу. Заклад має невиключні права на наукові публікації дослідників як на службові твори. Варіант: обов'язкове розміщення в репозитарії лише публікацій, створених коштом державного бюджету, або проєктів науково-дослідних робіт, які виконують за інституційними грантами. Треба зауважити, що вимогу подавати нові роботи лише в журнали відкритого доступу може бути сприйнято як порушення академічної свободи та права дослідника подавати рукописи статей до видань за власним вибором.
- Депонування всіх публікацій в інституційному чи тематичному репозитарії, але з можливістю для автора «відкрити» депозит одразу чи з встановленням періоду

ембарго («темне депонування») і з обов'язковим відкриттям метаданих.

- Без жодних прав і без «темних депозитів»: депонування до репозитарію, тільки коли видавець це дозволить.
- Немає вимоги щодо обов'язкового відкритого доступу, політика лише рекомендує та заохочує дослідників до депонування праць у репозитарії та публікації у журналах відкритого доступу.

Інституційна політика не лише заохочує або вимагає від дослідників зберігати певні права на поширення публікації, коли вони підписують видавничі угоди. Вона забезпечує однакові права для кожного дослідника, а не лише ті, що їх певний науковець міг би отримати в результаті певних переговорів із певним видавцем. Надання прав має бути якомога ширшим, обмежуючись невиключними правами.

Наприклад, у політиці факультету мистецтв і наук Гарвардського університету від лютого 2008 р. (першій політиці такого типу) зазначено: «Кожен викладач надає [університету] дозвіл робити доступними його або її наукові статті та здійснювати авторське право на ці статті. У юридичних термінах дозвіл, наданий кожним викладачем, є невиключною, безвідкличною, оплаченою, всесвітньою ліцензією на здійснення будь-яких і всіх прав за авторським правом, пов'язаних з кожною з його або її наукових статей, на будь-якому носії, та уповноважувати інших робити те саме, за умови, що статті не продаються з метою отримання прибутку». Деякі заклади, що дотримуються цієї моделі, вилучають застереження «не продаються з метою отримання прибутку». Це надає закладам права, необхідні для авторизації ліцензії CC BY для робіт, охоплених політикою.

Політика має містити і певні рекомендації для співавторів, які не належать до установи: він (вона, вони) мають бути обов'язково поінформовані про відкритий доступ.

Рекомендовано зазначити в політиці:

«Усі наукові публікації, створені співробітниками установи в межах виконання науково-дослідних робіт (у т. ч. коштом державного бюджету), мають бути розміщені в інституційному репозитарії під ліцензією Creative Commons [тип ліцензії] не пізніше ніж через ... місяців після публікації».

Рекомендовані обов'язкові елементи політики відкритого доступу

Депонування в репозитарії. Авторам дозволяють само-архівування їхніх публікацій в інституційному репозитарії або вимагають від них надання відповідної роботи закладу для депонування (так званого депонування за дорученням). Депонувати можуть бібліотекарі, асистенти викладачів, студенти-працівники тощо від імені викладачів, за умови, що викладачі надають відповідні версії своїх статей для депонування та ознайомлені з умовами ліцензії. Автору не забороняють розміщувати свою публікацію в іншому (наприклад, тематичному) репозитарії. Роботи автора мають бути депоновані в інституційному репозитарії автора, навіть якщо співавтори також вирішать депонувати цю саму роботу у своїх інституційних репозитаріях чи також у дисциплінарному репозитарії.

Депонована версія. У політиці має бути зазначено, що депонована версія може бути препринтом або остаточною версією рецензованого авторського рукопису (accepted author manuscript, AAM) і має містити всі діаграми, графіки та ілюстрації, на депонування яких автор має дозвіл. Прийнятий авторський рукопис треба відрізняти від версії запису, яка може містити пострецензійні правки, зроблені односторонньо журналом.

Терміни депонування. Дослідники мають депонувати роботи в момент прийняття нової статті до публікації або не пізніше дати публікації. Загалом в інституційному репозитарії пропонують довготривале («довічне») збереження робіт, однак установа може зробити виняток, наприклад, для дисертацій (встановивши термін).

Можливість ембарго. Політика також може надавати авторам право вказувати період ембарго (затримки у відкритому поширенні статті).

Охоплення політики за категоріями контенту. У політиці має бути зазначено, які категорії контенту охоплені ліцензією і депонуванням (наукові статті, матеріали конференцій, наукові публікації (монографії, підручники, освітні матеріали), твори, які не вважають науковими (популярні статті у медіа, наприклад). Охоплення репозитарію може бути ширшим, ніж охоплення політики. Тобто репозитарій

може приймати роботи, не охоплені політикою, і з дозволом усе ж робити їх відкритими.

Охоплення політики за часом. Ані надання прав, ані вимога депонування не повинні мати зворотної сили. Однак політика або окремі документи щодо впровадження можуть заохочувати депонування робіт, завершених до прийняття політики.

Охоплення політики за авторами. Рекомендовано чітко описати, хто має право на депонування в репозитарії. Наприклад, перші політики відкритого доступу в Гарвардському університеті й Массачусетському технологічному інституті охоплювали лише викладачів. Однак згодом обидві установи поширили переваги збереження прав відкритого доступу на інших дослідників — бібліотекарів, студентів і адмінперсонал.

Основні етапи розроблення стратегії (політики, мандата) відкритого доступу

1. *Аналіз поточного стану:* оцінити рівень обізнаності співробітників про відкритий доступ, проаналізувати наявну інфраструктуру (репозитарії, бази даних), вивчити поточні практики публікацій, ідентифікувати бар'єри та виклики. Серед інструментарію можуть бути анкетування науковців і викладачів, аудит публікаційної активності, SWOT-аналіз інституційних можливостей, огляд технічних ресурсів. Важливо, щоб проєкт політики відкритого доступу обговорили дослідники установи, саме вони мають чітко зрозуміти її переваги, шляхи, необхідні ресурси й сервіси тощо. Політику, нав'язану адміністрацією, не сприйме академічна спільнота, до того ж надання прав на розміщення депозитів у репозитарії має ґрунтуватися на згоді дослідників. Якщо ідея і початковий імпульс вийшли, наприклад, від бібліотекарів або адміністраторів, вони повинні знайти викладачів, які очолять процес упровадження. У промоції проєкту політики, яка не зобов'язує, а лише рекомендує розміщення наукових публікацій у репозитарії, важливо чітко пояснити дослідникам: ідеться про розміщення публікацій у репозитарії відкритого доступу на додаток до публікації у журналах, а не замість публікації у журналах; поло-

ження політики щодо збереження прав та відмови від прав гарантують, що автори можуть дотримуватися політики та одночасно дотримуватися закону про авторське право.

2. *Формування робочої групи* з представників адміністрації, науковців із різних підрозділів (кафедр), бібліотекарів та IT-спеціалістів, юристів (питання авторського права та ліцензування), яка розробить проєкт стратегії та координуватиме її впровадження.

3. *Визначення цілей і пріоритетів*: підвищення видимості наукових досліджень, збільшення цитованості публікацій, дотримання вимог грантодавців і міжнародних стандартів, розвиток відкритої науки в установі, сприяння міжнародній співпраці. Операційні цілі: створення / розвиток інституційного репозитарію, навчання персоналу, інформаційна підтримка дослідників, інтеграція з міжнародними базами даних.

4. *Розроблення політики відкритого доступу*. Ключові елементи політики:

- мандат на депонування (обов'язковість чи рекомендаційний характер, види матеріалів (статті, дисертації, дані тощо), терміни депонування);
- авторські права (роз'яснення, рекомендовані ліцензії (Creative Commons), взаємодія з видавцями);
- періоди ембарго (допустимі терміни ембарго, винятки та особливі випадки);
- відповідальність (розподіл обов'язків між підрозділами, відповідальні особи);
- планування ресурсів (важливо оцінити й передбачити необхідні фінансові (створення / підтримка репозитарію, навчання персоналу, інформаційні кампанії) та людські ресурси на впровадження стратегії (адміністратори репозитарію, консультанти з питань відкритого доступу, технічна підтримка тощо), а також витрати на технічну інфраструктуру, зокрема програмне забезпечення для репозитарію, сервери та хостинг, інтеграція з наявними системами).

5. *Імплементация стратегії*. Оскільки політика має загальний характер, до неї обов'язково мають бути схвалені додаткові документи, наприклад план (дорожня карта) впровадження з чітким зазначенням термінів, ресурсів, відповідальних тощо. Політика має також містити положен-

ня, яке призначає певний структурний підрозділ або комітет установи відповідальним за її впровадження та моніторинг. Університет / наукова установа, який / вимагає обов'язкового чи рекомендованого «зеленого» відкритого доступу (розміщення в репозитаріях відкритого доступу), також може заохочувати, але не вимагати «золотий» чи «діамантовий» відкритий доступ (публікацію в журналах відкритого доступу), обмежуючи свободу дослідників подавати нові роботи до журналів на свій вибір. Університет може також створити фонд, щоб допомогти викладачам сплачувати публікаційні збори в платних журналах відкритого доступу.

6. *Створення інституційного репозитарію*: вибір платформи (DSpace (найпопулярніше рішення), EPrints, Fedora та ін.); налаштування репозитарію (структура колекцій, метадані (Dublin Core, DataCite), пошукові функції, інтеграція з ORCID, DOI, збирання статистики використання); реєстрація репозитарію (OpenDOAR (Directory of Open Access Repositories) та ін.).

7. *Розроблення регуляторних документів* (додаткових до політики відкритого доступу): положення про інституційний репозитарій, інструкція для авторів, ліцензійна угода про депонування.

8. *Організація навчання*: для дослідників і викладачів (тренінги, консультації, семінари з питань відкритого доступу, авторського права, навчання роботі з репозитарієм), бібліотекарів і адміністраторів (технічне навчання роботи з платформою, управління метаданими, консультування авторів, моніторинг політик видавців).

9. *Інформаційна кампанія*: через вебсайт установи, інформаційні листи, презентації на засіданнях кафедр / відділів, соціальні мережі, друковані матеріали (буклети, постери). Ключові меседжі: переваги відкритого доступу, вимоги грантодавців, покрокові інструкції, доступна підтримка.

10. *Інтеграція з наявними процесами та системами*: внесення обов'язкового депонування до процедури захисту дисертацій, врахування публікацій у відкритому доступі при оцінюванні науковців та установи (наприклад, для атестації чи у звітах про наукову діяльність). Крім того, в репозитарії можуть бути навчальні матеріали (електронні підручники, конспекти лекцій тощо), які інтегровані з навчаль-

ними платформами закладів вищої освіти (наприклад, CRIS-системами).

11. *Моніторинг і оцінювання*: мають бути періодичними (наприклад, раз на рік). Можливі кількісні та якісні показники ефективності (KPI): кількість депонованих матеріалів (усього, за рік); кількість завантажень і переглядів; приріст публікацій у журналах відкритого доступу тощо; рівень задоволеності користувачів; зростання цитованості; покращення міжнародної видимості; рівень обізнаності про відкритий доступ тощо. Інструменти моніторингу: Google Analytics для репозитарію, Altmetrics (альтернативна метрика впливу), статистика завантажень, опитування користувачів, річні звіти.

12. *Регулярний перегляд стратегії*: щорічно або раз на два роки. Рекомендовано уточнювати актуальність цілей, ефективність заходів, відповідність міжнародним трендам, технічні рішення, потреби користувачів.

Типові виклики та шляхи їх подолання у впровадженні стратегій відкритого доступу

1. Низька обізнаність співробітників. Рішення: систематичні навчальні програми; призначення амбасадорів відкритого доступу на факультетах / в інститутах; демонстрація успішних кейсів; інформаційні кампанії.

2. Побожування щодо авторських прав. Рішення: консультації з юристами; створення FAQ; роз'яснення політик видавців; підтримка у комунікації з видавцями; роз'яснення щодо Creative Commons.

Ліцензії Creative Commons можна застосовувати до будь-якого типу творів, що захищаються авторським правом. Єдиними типами творів, для яких Creative Commons не рекомендує свої ліцензії, є комп'ютерне програмне та апаратне забезпечення (тут стане у пригоді стандартна ліцензія на вільне програмне забезпечення). Твори, які вже є суспільним надбанням, ми рекомендуємо позначити відповідним знаком.

Вибрати потрібну ліцензію допоможе Creative Commons License Chooser — <https://creativecommons.org/chooser/>.

3. Обмежені ресурси. Рішення: використання безкоштовного програмного забезпечення (open source); поетап-

не впровадження; пошук грантової підтримки; співпраця з іншими установами; залучення волонтерів.

4. Опір змінам. Рішення: залучення лідерів думок; демонстрація переваг; м'який перехід (від рекомендаційного режиму до обов'язкового); підтримка на всіх етапах.

5. Технічні складнощі. Рішення: залучення ІТ-фахівців; використання хмарних рішень; технічна документація; створення служби підтримки.

Чекліст упровадження стратегії (політики, мандата) відкритого доступу в установі див. у додатку 6.

Словник основних термінів і понять

Авторське право — особисті немайнові та майнові права авторів і їхніх правонаступників, пов'язані зі створенням та використанням творів науки, літератури і мистецтва, що передбачають дозвіл або заборону на їх використання та відрізняються від прав на торговельну марку.

Альтметрики — новітні методи фіксування і визначення показників використання результатів науково-дослідницької діяльності на основі аналізу соціальних медіа (Facebook, X, блоги, wiki-ресурси та інші), кількості завантажень документів, посилань на опубліковані та неопубліковані дослідження та інших способів використання наукових результатів для забезпечення більш вичерпних показників впливу наукових досліджень.

Академічний текст — авторський твір наукового, науково-технічного й навчального характеру у формі дисертації, кваліфікаційної випускної роботи, наукового видання, наукової статті, звіту у сфері наукової та науково-технічної діяльності, депонованої наукової роботи, підручника, навчального посібника, інших наукових і навчально-методичних праць.

Архівування — процес довгострокового збереження цифрового контенту.

Відкриті дані наукових досліджень — доступні в мережі «Інтернет» дані, які були зібрані та/або одержані в процесі наукових досліджень із метою створення наукових результатів (із можливістю вільного завантаження, копіювання, аналізу та повторного оброблення без фінансових, юридичних або технічних перешкод).

Відкритий доступ — сукупність практик, які застосовують для організації безперешкодного й оперативного доступу до наукових результатів і науково-технічної інформації за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Відкрита наука — підхід до здійснення наукової й науково-технічної діяльності, який передбачає забезпечення доступу до об'єктів дослідницької інфраструктури, наукових результатів і науково-технічної інформації з можливістю їх багаторазового

використання, обміну й поширення за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій із метою прискорення науково-технічного та суспільного розвитку, поглиблення співпраці між вченими тощо.

Директорія журналів відкритого доступу (Directory of Open Access Journals, DOAJ) — база даних наукових періодичних видань відкритого доступу, створена з метою підвищення видимості, доступності, репутації, використання та впливу якісних рецензованих наукових періодичних видань відкритого доступу.

Директорія книг відкритого доступу (Directory of Open Access Books, DOAB) — база даних наукових неперіодичних видань відкритого доступу, започаткована з метою підвищення їхньої доступності. База відкрита для всіх видавців, які публікують наукові рецензовані книги відкритого доступу.

Дослідницькі дані — дані, зібрані та/або одержані в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень, які зокрема використовуються для підтвердження висновків та результатів досліджень.

Ембарго — період, протягом якого доступ до публікації обмежений після її офіційного видання.

Європейський дослідницький простір (European Research Area) — система програм і політичних інструментів, що об'єднує інституційне середовище досліджень і розробок держав — учасниць Європейського Союзу та асоційованих членів із метою розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва, вільного трансферу знань, мобільності дослідників.

«Зелений» відкритий доступ (Green Open Access) — депонування публікацій в інституційних або тематичних репозитаріях.

«Золотий» відкритий доступ (Gold Open Access) — публікація у відкритому доступі безпосередньо у журналі.

Інституційний репозитарій — відкритий електронний архів установи, що накопичує, зберігає, поширює й забезпечує довготривалий, постійний і надійний доступ через Інтернет до матеріалів наукового, освітнього та навчально-методичного призначення, створених працівниками будь-якого структурного підрозділу, а також докторантами, аспірантами й студентами університету.

Інформація з обмеженням доступом — конфіденційна, таємна й службова інформація.

Інфраструктура відкритої науки — віртуальна та/або фізична дослідницька інфраструктура загального використання (включно з науковим обладнанням та інструментами, інформаційними ресурсами (журнали й архіви відкритого доступу, платформи даних), сучасними дослідницькими інформаційними системами,

відкритими бібліометричними й наукометричними системами, відкритою інфраструктурою для обчислень і оброблення даних), яка є необхідною для підтримання відкритої науки й задоволення наукових і дослідницьких потреб академічної спільноти.

Ліцензії відкритого доступу — міжнародні ліцензії на використання об'єктів авторського права у цифровому середовищі, що дають змогу авторам та іншим суб'єктам авторських прав самим визначати засади подальшого використання їхніх творів, захищають їх від несанкціонованого використання і створюють легальне середовище для вільного обміну контентом. Користувачі ж здобувають можливість вільно використовувати цифровий контент за згодою авторів та інших суб'єктів авторських прав.

Найбільш поширеним є використання ліцензій Creative Commons:

- CC BY — із зазначенням авторства; дозволене створення похідних творів і їх вільне поширення, дозволене комерційне використання;
- CC BY-SA — із зазначенням авторства, поширення на тих самих умовах; дозволене створення похідних творів і їх вільне поширення, дозволене комерційне використання; похідні твори теж повинні поширюватися на умовах CC BY-SA;
- CC BY-ND — із зазначенням авторства, без похідних творів; не дозволене поширення похідних творів, дозволене комерційне використання;
- CC BY-NC — із зазначенням авторства, некомерційна; дозволене поширення похідних творів, не дозволене комерційне використання;
- CC BY-NC-SA — із зазначенням авторства, некомерційна, поширення на тих самих умовах; дозволене поширення похідних творів, не дозволене комерційне використання; похідні твори теж повинні поширюватися на умовах CC BY-NC-SA;
- CC BY-NC-ND — із зазначенням авторства, некомерційна, без похідних творів; не дозволене комерційне використання, не дозволене поширення похідних творів.

Метадані («дані про дані») — детальний опис атрибутів (характеристик) документа / документів (файлу / файлів даних).

Наукова діяльність — інтелектуальна й творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та/або пошук способів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні й прикладні наукові дослідження.

Наукове рецензування — процес, за допомогою якого рукопис, що містить результати наукового дослідження, оцінюють незалежні дослідники, які мають відповідну кваліфікацію та здатні

оцінити новизну, обґрунтованість і значущість представлених результатів.

Право інтелектуальної власності — право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності.

Препринт — версія наукового рукопису, розміщена у відкритому доступі перед офіційним рецензуванням та публікацією, із метою швидкого доступу наукової спільноти до результатів відповідних досліджень, отримання пропозицій, зауважень тощо.

Самоархівування — депонування власних публікацій автором у репозитарії.

Цитування — використання у своєму творі або наборі даних досліджень фрагментів інших раніше опублікованих творів або наборів даних досліджень з обов'язковим посиланням (згадуванням) на його авторів або творців даних і зазначенням джерела цитування.

DOI (Digital Object Identifier) — унікальний цифровий ідентифікатор об'єкта, один із видів постійного ідентифікатора (PID), який використовують для ідентифікації цифрових об'єктів, таких як опубліковані наукові статті у журналах, набори даних чи релізи програмного забезпечення з відкритим кодом.

ORCID ID (Open Researcher and Contributor ID) — унікальний міжнародний номер вченого, перевагами якого є створення і ведення авторського профілю (інформація про освіту, досвід роботи, членство у професійних організаціях / асоціаціях, проєктну діяльність, перелік публікацій, науково-експертну діяльність (рецензування) та ін.), наявність номера незалежно від місця роботи вченого, можливість з'єднання профілю з іншими ідентифікаторами тощо.

Рекомендована література

- Артюхов, А., та ін. (2024). Відкриті наукові практики: навчальний посібник. ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”».
- Бакуменко, Л. (2012). Корпоративні інституціональні репозитарії бібліотек вищих навчальних закладів: відкритий доступ до наукових публікацій. *Вісник книжкової палати*, 10, 18–22.
- Горбунова, Л., & Зінченко, В. (2017). За Національну політику Відкритого доступу. *Філософська думка*, 6, 90–92.
- Жарінова, А., & Ярошенко, Т. (2023). Депонування результатів інтелектуальної діяльності: виклики й можливості відкритого доступу та відкритої науки для України. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 11, 62–81. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.11.2023.282663>.
- Інституційний інструментарій для впровадження відкритої науки та розвитку оцінювання наукових досліджень. <https://zenodo.org/records/15293056>.
- Калініна-Симончук, Ю. (2022). Відкритий доступ до досліджень і збереження авторського права: BOAI20. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені ВІ Вернадського*, 65, 227–235.
- Калюжна, Н. (2023a). Використання інноваційних інструментів для підтримки та моніторингу відкритої науки. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 4, 33–41. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2023.293969>.
- Калюжна, Н. (2023b). Упровадження принципів відкритого доступу в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*, 6 (1), 149–159. <https://doi.org/10.31866/2617-796X.6.1.2023.283984>.
- Капіца, Ю. М., & Шахбазян, К. С. (2016). Застосування ліцензій відкритого доступу при розміщенні матеріалів наукових журналів в електронному середовищі. *Наука України у світовому інформаційному просторі*, 13, 62–70.
- Копанєва, В. (2017). Наукова комунікація: від відкритого доступу до відкритої науки. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 2, 35–45.

- Кучма, І. Л., & Назаровець, С. А. (2016). Рекомендації щодо включення наукових журналів відкритого доступу до каталогу DOAJ. *Вісник Національної академії наук України*, 6, 86–91.
- Лупаренко, Л. А. (2011). Використання електронних журнальних систем відкритого доступу для випуску науково-освітніх видань: порівняльний аналіз програмного забезпечення. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 5 (25).
- Передерій, І., & Вощенко, В. (2016). Інституційний репозитарій як конструктивна модель організації відкритого доступу до інформації. *Вісник книжкової палати*, 12, 34–37.
- Репозитарії закладів вищої освіти та наукових установ України. Офіційний вебпортал Національного репозитарію академічних текстів. <https://nrat.ukrintei.ua/korysni-resursy/>.
- Розпорядження Президії Національної академії наук України № 352 «Про внесення змін до Положення про використання об'єктів права інтелектуальної власності в НАН України щодо застосування ліцензій відкритого доступу» від 13.06.2024 р. <https://openscience.nas.gov.ua/storage/editor/files/240613-352.pdf>.
- Троцька, В. М. (2020). Відкритий доступ до опублікованих творів: питання дотримання авторського права. *Теорія і практика інтелектуальної власності*, 2, 22–31.
- Ярошенко, Т. (2011). Зелений шлях відкритого доступу. Репозитарії та їх роль у науковій комунікації: перші двадцять років. *Бібліотечний вісник*, 5, 3–10.
- Ярошенко, Т. (2021). Відкритий доступ, відкрита наука, відкриті дані: як це було і куди йдемо (до 20-ліття Будапештської ініціативи Відкритого доступу). *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 8, 10–26. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.8.2021.247582>.
- Ярошенко, Т., & Ярошенко, О. (2024a). Актуальні питання оцінювання суспільного впливу наукових досліджень. *Наука та наукознавство*, 2 (124), 52–82. <https://doi.org/10.15407/sofs2024.02.052>.
- Ярошенко, Т., & Ярошенко, О. (2024b). Чи є майбутнє у наукових журналах? Зміни, виклики і тенденції в академічному видавництві. *Відкрита наука та інновації*, 1 (2). <https://doi.org/10.62405/osi.2024.02.04>.
- Ярошенко, Т., Сербін, О., & Ярошенко, О. (2022). Відкрита наука: роль університетів та бібліотек у сучасних змінах наукової комунікації. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*, 5 (2), 277–292. <https://doi.org/10.31866/2617-796X.5.2.2022.270132>.
- Ярошенко, Т., Ярошенко, О., & Чуканова, С. (2024). *Наукова комунікація в цифрову епоху* (Т. Ярошенко, Заг. ред.). Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».

- Cullen, R., & Chawner, B. (2011). Institutional repositories, open access, and scholarly communication: A study of conflicting paradigms. *The Journal of Academic Librarianship*, 37 (6), 460–470.
- Dony, C., Kuchma, I., & Ševkušić, M. (2024). Dealing with multilingualism and non-English content in open repositories: Challenges and perspectives. *The Journal of Electronic Publishing*, 27 (1). <https://doi.org/10.3998/jep.5455>.
- Eve, M. P. (2014). *Open access and the humanities*. Cambridge University Press.
- Huang, C. K., Neylon, C., Montgomery, L., Hosking, R., Diprose, J. P., Handcock, R. N., & Wilson, K. (2024). Open access research outputs receive more diverse citations. *Scientometrics*, 129 (2), 825–845.
- Kaliuzhna, N., & Hauschke, C. (2024). Open access in Ukraine: Characteristics and evolution from 2012 to 2021. *Quantitative Science Studies*, 5 (4), 1022–1041. https://doi.org/10.1162/qss_a_00324.
- Kuchma, I. (2008). Open access, equity, and strong economy in developing and transition countries: Policy perspective. *Serials Review*, 34 (1), 13–20.
- Kuchma, I. (2014). Policy framework and roadmap for open access, open research data and open science. *Digital Presentation and Preservation of Cultural and Scientific Heritage*, IV, 333–352.
- Mellins-Cohen, T. (2024). Classifying open access business models. *Insights: the UKSG journal*, 37 (1), 15. <https://doi.org/10.1629/uksg.667>.
- Melinščak Zlodi, I., Torny, D., Proudman, V., Redhead, C., Pontille, D., Ševkušić, M., ... & Arasteh, S. (2023, November). The many faces of sustaining Open Access publishing. In *The 18th Munin Conference on Scholarly Publishing*.
- Ndegwa, H., & Kuchma, I. (2024). Repositories transforming scholarly communication: an Insights special collection. *Insights*, 37 (1).
- Osborne, R. (2015). Open access publishing, academic research and scholarly communication. *Online Information Review*, 39 (5), 637–648.
- Piwowar, H., Priem, J., Larivière, V., Alperin, J. P., Matthias, L., Norlander, B., ... & Haustein, S. (2018). The state of OA: a large-scale analysis of the prevalence and impact of Open Access articles. *PeerJ*, 6, e4375.
- Schmidt, B., & Kuchma, I. (2012). *Implementing open access mandates in Europe: OpenAIRE study on the development of open access repository communities in Europe*. Universitätsverlag Göttingen.
- Suber, P. (2012). *Open access*. The MIT Press.
- Swan, A., & Brown, S. (2004). Authors and open access publishing. *Learned publishing*, 17 (3), 219–224.

- The Long-Term Effects of Open and Transparent Publications and Information in the Frames of Open Access, Open Research, and Open Science. <https://opusproject.eu/openscience-news/the-long-term-effects-of-open-and-transparent-publications-and-information-in-the-frames-of-open-access-open-research-and-open-science/>.
- Willinsky, J. (2006). *The access principle: The case for open access to research and scholarship*. MIT press.
- Zhang, L., & Watson, E. M. (2017). Measuring the impact of gold and green open access. *The journal of academic librarianship*, 43 (4), 337–345.
- Zlodi, I. M., Torny, D., Proudman, V., Redhead, C., Pontille, D., Ševkušić, M., ... & Arasteh, S. (2023, September). The many faces of sustaining Open Access publishing. In *Septentrio Conference Series* (No. 1).

ДОДАТОК 1

КОНТРОЛЬНИЙ СПИСОК НАЛЕЖНИХ ПРАКТИК ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ OPEN JOURNAL SYSTEMS (OJS) ДЛЯ РЕДАГУВАННЯ ТА ПУБЛІКАЦІЇ ЖУРНАЛІВ

Ірина Кучма, Міліца Шевкушич. Програма відкритого доступу EIFL

Грудень 2025

Переклад з англ. Н. Костенко (ДНТБ України, 2025)

Ліцензія Creative Commons Attribution 4.0 International

Вступ

Однією з цілей Програми відкритого доступу EIFL (EIFL-OA) є забезпечення розвитку та сталості платформ для публікації наукових журналів у відкритому доступі.

Цей контрольний список містить рекомендації щодо належних практик використання програмного забезпечення Open Journal Systems (OJS) для редагування та публікації журналів. OJS створена Public Knowledge Project (PKP) — ініціативою, що розробляє безкоштовне програмне забезпечення з відкритим кодом для поліпшення якості та охоплення наукових публікацій.

Контрольний список охоплює огляд OJS 3 і поради щодо плагінів програмного забезпечення, процедур і політик журналу, безпеки системи та контенту, статистики використання, а також пропозиції щодо покращення видимості та виявлення контенту. Також він містить розділ про індекса-

цію ваших журналів у DOAJ (Directory of Open Access Journals) і рекомендації для подальшого читання.

Ми хотіли б подякувати Девіду Букенья (Християнський Університет Уганди), Даніелю Деогратусу (Африканський інститут науки і технологій імені Нельсона Манделі), Річарду Брюсу Лампті (Університет науки і технологій імені Кваме Нкруми), Васо Маноєловичу (журнал «Металургія та матеріали»), Соломону Меконнену (Університет Аддіс-Абеби), Птау Нджороге (Університет Кеньятта), Феліксу Ропу (Університет Найробі), Денису Солов'яненку (Українська науково-освітня мережа URAN) та Моніці Вестін (Google Scholar) за внесок у перше видання цього контрольного списку.

Це третє оновлене видання контрольного списку.

Якщо у вас є коментарі чи пропозиції, будь ласка, надішліть їх на адресу iryna.kuchma@eifl.net.

Ви використовуєте останню версію програмного забезпечення?

Останній випуск OJS (19 грудня 2025 р.) — це OJS 3.5.0-3. Останній випуск із тривалою підтримкою (LTS) — OJS 3.3.0-22, випущений 19 листопада 2025 р., і він буде підтримуватися до 1 січня 2027 р. (будуть забезпечені критичні виправлення безпеки та помилок). OJS — це комплексний інструмент для управління всією процедурою подання матеріалів і редакційним робочим процесом, а також для публікації статей і випусків журналу онлайн. Він пропонує такі можливості:

- **Видавати один або багато журналів:** кожна інсталяція OJS дозволяє видавати один або багато журналів, тож ви можете вирішити, що підходить вашій видавничій моделі.
- **Гнучкий редакційний робочий процес:** існує можливість працювати у невеликих редакційних колективах і керувати спрощеним видавничим процесом із редакторами, літературними редакторами та виробничими асистентами.
- **Ваші журнали, ваш бренд:** існує можливість створити індивідуальну тему для вашого журналу або видавництва, або налаштувати одну з вбудованих адаптивних, готових до використання тем.

- **Багаті метадані публікацій:** статті поширюються з машиночитними метаданими, узгодженими з широко використовуваними схемами метаданих (наприклад, Dublin Core) через стандартні протоколи обміну метаданими (наприклад, OAI-PMH).
 - **Кілька мов:** народжене в багатомовній Канаді, програмне забезпечення підтримує журнали, що публікують однією або двома, або такою кількістю мов, яка вам потрібна (дивіться поточні мови [тут](#)).
 - **Індексація та поширення:** статті поширюються у пошукових системах, індексах і агрегаторах, таких як Google Scholar, DOAJ, Crossref, DataCite і PubMed.
 - **Довгострокове збереження:** забезпечує збереження ваших журналів у постійних архівних сервісах, таких як PKP|Preservation Network і CLOCKSS/LOCKSS.
 - **Глобальна наукова інфраструктура:** сумісність з відкритими галузевими стандартами, такими як DOI, аутентифікація ORCID і афіліації ROR.
 - **Володіння своїми даними:** жодних прив'язок чи закритих екосистем. Інструменти імпорту / експорту дозволяють переносити ваші дані будь-куди, навіть на іншу платформу.
 - **Дотримання графіка:** можливість відстежувати кожне подання і швидко дізнаватися, коли редактори чи рецензенти починають відставати.
 - **Рецензування:** можливість додавати відповідних рецензентів для кожного подання, використовуючи їхні інтереси та редакційні рейтинги, а також показники прийняття та відмов.
 - **Відстеження свого успіху:** детальна статистика за статтями і контроль редакційних метрик, як-от час відповіді та кількість рецензій на подання.
 - **Аудіо / відео і набори даних:** можливість публікації аудіо- і відеофайлів, цифрових гуманітарних проєктів або дослідницьких наборів даних поряд із повнотекстовими PDF, Word та HTML.
 - **Збереження наукового доробку:** можливість відстежувати зміни у публікаціях за допомогою метаданих і використовувати журнал активності для аудиту спірних редакційних рішень.
- Демонстрацію OJS можна переглянути [тут](#).

Більше інформації — у «Open Journal Systems 3»:

- початок роботи —
 - часті запитання (FAQ): як використовувати програмне забезпечення PKP та типові питання з усунення несправностей;
 - короткий посібник зі створення нового журналу;
 - політики та робочі процеси;
- вивчення OJS 3.4: візуальний посібник із Open Journal Systems і посібник з OJS 5;
- технічна документація;
- дизайн журналу.

Підпишіться на розсилку, щоб отримувати оголошення про вразливості безпеки та критичні виправлення помилок одразу після їх появи, а також інформацію про майбутні релізи, плагіни спільноти, технічні зміни й документацію для розробників: список розсилки для [Developer Updates](#) і список розсилки для [Security Announcements](#).

Якщо ви вперше встановлюєте OJS, скористайтеся контейнерами (наприклад, Docker) для швидкості і зручності встановлення системи і її підтримки. Більше інформації у [вебінарі EIFL](#).

Якщо ви вже працюєте з OJS і хотіли б перейти на новішу версію, перегляньте [посібник PKP щодо переходу на новішу версію](#) та забезпечте повне резервне копіювання файлів і бази даних перед оновленням.

Також радимо матеріали вебінарів проєкту CRAFT-OA:

- Перехід на новішу версію OJS: [запис](#) і [презентація](#);
- Перехід на OJS: [запис](#) і [презентація](#);
- Налаштування OJS: [запис](#) і [презентація](#);
- Теми: [запис](#) і [презентація](#).

Ви забезпечили безпеку своєї системи?

Ви знайдете основні кроки та рекомендації щодо безпечного розгортання програмного забезпечення і керування файлами, а також кроки з налаштування OJS для захисту від спаму й іншої зловмисної активності користувачів у розділі «[Securing your system FAQ](#)» і «[Security in OJS and how to manage hackers](#)» дискусії на форумі [EDCH](#).

Крім того, наявність потужного антивірусного програмного забезпечення на сервері, щоб захистити платформу OJS від вірусів та іншого шкідливого коду в завантажених файлах, буде перевагою.

Ви активували плагіни?

OJS містить низку плагінів, які можна встановити з вбудованої [Plugin Gallery](#). Ви також можете встановлювати інші плагіни від інших розробників, але робіть це обережно, щоб не створювати проблем сумісності і не ускладнювати перехід на новіші версії і підтримку.

Плагіни OJS перелічені [тут](#), а нижче наведено основні з них.

Полегшення цитування

Активуйте плагіни [Citation Style Language](#) та [COinS](#) (який вставляє OpenURL COinS у статті OJS, дозволяючи Zotero отримувати цитати).

Плагін для завантаження метаданих статті (BibTeX, MARC XML, RDF, RIS)

Плагін забезпечує експорт метаданих статей у BibTeX, MARC XML, RDF та RIS. На відміну від плагіна цитувань OJS, метадані доступні для завантаження.

Плагін Crossref Reference Linking

Цей плагін автоматично додає витягнуті бібліографічні посилання статті до реєстрації DOI у Crossref. Він вимагає, щоб статтям були призначені Crossref DOI, щоб бібліографічні посилання статей були окремо внесені та витягнуті, а також щоб DOI статей були депоновані до Crossref із середовища OJS. Він використовує налаштування плагіна Crossref Export/Registration: облікові дані Crossref (ім'я користувача та пароль), а також параметр режиму тестування.

- [Посібник із плагіна Crossref Reference Linking](#)
- [Crossref Reference Linking Plugin на GitHub](#).

Призначення DOI

Цей плагін дає змогу призначати цифрові ідентифікатори об'єктів (DOI) випускам, статтям і галереям у OJS. Він може працювати в парі з плагінами Crossref, Datacite або Medra для автоматичної реєстрації контенту. [Посібник із плагіна DOI](#).

Метричні показники статей

Плагін [Paperbuzz](#) для версій OJS 3.1.2 і новіших, створений у співпраці з командою Paperbuzz в OurResearch, надає безкоштовні альтметрики (альтернативу традиційним метрикам, що ґрунтуються на цитуваннях), основані на відкритих даних Crossref Event. Щоб використовувати цей плагін, ваш журнал повинен мати DOI для статей і правильно депонувати їх у Crossref. [Paperbuzz plugin у GitHub](#).

Ідентифікатори авторів

Плагін ORCID Profile для OJS забезпечує збирання та відображення ORCID (ідентифікаторів Open Researcher and Contributor ID) учасників, які роблять внесок у журнали, опубліковані за допомогою OJS. ORCID — це постійний цифровий ідентифікатор, що розрізняє окремих дослідників і підтримує автоматизовані зв'язки між дослідниками та їхньою професійною діяльністю. Ознайомтеся з [Посібником із плагіна ORCID](#) для отримання додаткової інформації та перегляньте [відеоуроки](#). [ORCID Profile plugin у GitHub](#).

Ідентифікатори організацій

Цей плагін інтегрує підтримку [ROR](#) (Research Organization Registry). Організації, які є у переліку ROR, автоматично підтягуються за допомогою функції підказки. Для багатомовних журналів додаткові підтримувані мови будуть заповнені автоматично, якщо ROR має відповідні назви мовами, які підтримує OJS.

- [Встановлення плагіна ROR](#)
- [ROR plugin у GitHub](#)

Депонування статей у репозитарії

OJS дає змогу менеджерам журналів і авторам депонувати статті в репозитарії (наприклад, інституційні репозитарії) через протокол SWORD (Simple Web-service Offering Repository Deposit). У результаті видавець отримує повний набір метаданих і повний текст, тоді як репозитарій забезпечує послуги поширення та архівування.

Менеджер журналу визначає список репозитаріїв, до яких можна завантажити статтю; під час етапу подання статті автор ставить позначку (щоб після публікації стаття автоматично була завантажена до вибраного репозитарію), і OJS робить усе інше. Sword Server plugin у GitHub.

Анотування та коментування: Hypothes.is

Цей плагін додає інтеграцію Hypothes.is до публічного перегляду статті, даючи змогу робити анотації та коментарі. Наразі він підтримує коментування HTML; дивіться README для інструкцій щодо розширення функціональності на PDF.

- Посібник із плагіна Hypothes.is
- Hypothes.is plugin у GitHub

Формати: шаблон JATS

Цей плагін генерує базові JATS XML-документи з метаданих OJS та шляхом вилучення повного тексту в разі, якщо журнал не може надати якісніші JATS XML. Цей плагін можна використовувати разом із плагіном OAI JATS для передавання JATS через OAI. JATS Template plugin у GitHub.

Хмара ключових слів

Цей плагін надає хмару тегів ключових слів статей, яку можна додати до бічної панелі журналу.

- Посібник із плагіна Keyword
- Keyword plugin у GitHub

Найбільш читані статті

Цей плагін створює розділ «найбільш читані статті» у бічній панелі журналу з п'ятьма найбільш переглянутими статтями (з посиланнями) за останній тиждень, разом із кількістю переглядів кожної статті. Посібник із плагіна Most read.

Рекомендовані статті автора

Цей плагін вставляє список статей того самого автора на сторінці анотації / цільовій сторінці статті. Посібник із плагіна Recommended Articles.

Рекомендовані подібні статті

Цей плагін додає список подібних статей у нижній частині сторінки анотації / цільової сторінки статті. Посібник із плагіна Recommended Similar Articles.

Видимість

Плагін The Discoverability Companion (DISCO) plugin for OJS для OJS допомагає редакторам журналів оцінювати й покращувати видимість свого журналу, перевіряючи його відповідність критеріям основних індексів, агрегаторів та пошукових систем. Поєднуючи автоматизовані перевірки, контрольні списки та практичні рекомендації щодо якості метаданих, політики журналу, SEO та ліцензування, редактори можуть отримати уявлення про те, де розміщений їхній журнал, та отримати рекомендації щодо того, як зробити його більш видимим та готовим до індексації.

Ви відстежуєте і аналізуєте статистику?

Перегляньте цей посібник, який пояснює, як налаштовувати, використовувати та усувати несправності у статистиці використання PKP. У ньому також міститься інформація про інші методи збирання статистики, які підтримує OJS.

Плагін PKP Usage Statistics Report генерує CSV-таблицю, що містить місячні перегляди головної сторінки журналу;

змістів випусків (TOCs); анотацій / цільових сторінок статей; завантажень файлів. Він може надавати інформацію про країни (якщо налаштовано). Посібник із [плагіна Usage Statistics Report](#).

Плагін Usage Statistics показує кількість завантажень статті на її сторінці у форматі стовпчикової або лінійної діаграми. [Посібник із плагіна Usage Statistics](#).

Плагін View Report генерує CSV-таблицю, що описує читачку активність для кожної статті, включно з назвою статті, випуском, датою публікації та кількістю переглядів (анотації, окремих галерей, загальної кількості галерей). [Посібник із плагіна View Report](#).

Розгляньте можливість встановлення плагіна Matomo, який також відстежує статистику використання. [Matomo plugin у GitHub](#).

Перегляньте [запис і слайди з вебінару EIFL](#), як знаходити, інтерпретувати і поєднувати статистику видання з різних джерел: OJS, Altmetric, Google Analytics і сервісів індексування; як створити короткий огляд статистики для редакційного звіту і моніторингову панель для ухвалення редакційних рішень. Завантажте [шаблон звіту](#).

Чи легко знайти Ваш журнал?

Більшість читачів знаходять науковий контент через інтернет-пошук, тому видимість є ключовим для розширення аудиторії.

Увімкніть протокол OAI-PMH і зареєструйтеся в агрегаторах контенту OA

OJS надає метадані статей через [OAI-PMH](#), протокол збирання метаданих. Завдяки протоколу OAI-PMH агрегатори можуть автоматично збирати метадані на рівні статей з журналів, що працюють на базі OJS, через регулярні проміжки часу через прямий зв'язок між машинами. Кожен журнал створює публічний інтерфейс [OAI](#) (Ініціатива відкритих архівів), який можна використовувати для доступу до опублікованого контенту у форматі OAI XML.

Щоб отримати до нього доступ, відвідайте сторінку /oai для будь-якого журналу.

Наприклад, якщо домашня сторінка доступна за адресою <https://example.org/example-journal/>, відвідайте <https://example.org/example-journal/oai>.

Щоб увімкнути або вимкнути кінцеву точку, змініть налаштування oai у `config.inc.php`.

Зробивши це, перевірте, чи правильно налаштовано модуль, використовуючи один із таких валідаторів: <http://oval.base-search.net/>, <https://www.openarchives.org/Register/ValidateSite>.

Якщо вебсайт журналу пройде перевірку, ви можете зареєструвати свій(і) журнал(и) для індексації різними агрегаторами контенту ОА, такими як:

BASE (щоб запропонувати джерело для збирання, заповніть форму: <https://www.base-search.net/about/en/suggest.php>)

CORE (<https://core.ac.uk/faq>)

або WorldCat (zareestruyetsya y WorldCat Digital Collection Gateway: <https://www.worldcat.org/DigitalCollectionGateway/register.jsp>; після створення облікового запису ви можете зареєструвати свій(і) журнал(и) та налаштувати збирання).

Деякі агрегатори мають певні вимоги, які необхідно виконати для збирання контенту — наприклад, OpenAIRE. Плагін OpenAIRE додає елемент ProjectID до метаданих статті та розширює інтерфейс OAI-PMH відповідно до Керівних принципів OpenAIRE 1.1, допомагаючи журналам OJS стати сумісними з OpenAIRE. [Плагін OpenAIRE у GitHub](#). Ви також можете зареєструвати вебсайт свого журналу як постачальника даних в ініціативі відкритих архівів.

Проіндексуйте ваш журнал у пошукових системах

Інтернет-пошукові системи знаходять і індексують вебсайти за допомогою метатегів. Метатеги — це фрагменти HTML на вашій вебсторінці, які не видно користувачам, але вони видимі для пошукових систем і ботів, яких вони використовують для пошуку контенту. OJS підтримує метатеги на рівні журналу та на рівні статті.

OJS дає змогу заповнювати відповідні метадані, які описують ваш журнал, щоб забезпечити кращу можливість знаходження.

Якщо ви менеджер журналу, ви можете перейти до: Journal Manager > Setup > 1. Details.

Ви можете заповнити поле опису та ключових слів, що надає вашому сайту важливі метадані, які скануються пошуковими системами. Будьте настільки детальними, наскільки це можливо. Існує також поле Custom Tags, яке можна використовувати для спеціальних термінів, що можуть бути унікальними для вашого журналу.

3 «Getting Your Journal Indexed», PKP Wiki

Метатеги для окремих статей можуть бути вбудовані в HTML-код цільових сторінок статей за допомогою плагіна Dublin Core Indexing і плагіна Google Scholar Indexing, які інтегровані в інсталяційний пакет OJS.

Поради щодо індексації Google Scholar

Для індексації вашого сайту в Google Scholar реєстрація не потрібна. Скрейпер Google Scholar автоматично знайде сайт. Стандартна структура URL у OJS працює добре вже тривалий час. Уникайте кастомізації URL-адрес, оскільки це ускладнює ідентифікацію сайту журналу і, як наслідок, збільшує час індексації.

Для індексації Google Scholar потрібні URL-адреси всіх статей і бібліографічна інформація у формі автоматично зчитуваних тегів метаданих (метатегів). Ви можете знайти більше інформації про метатеги у правилах включення Google Scholar: <https://scholar.google.com/intl/en/scholar/inclusion.html#indexing>.

В OJS ви можете переглянути метатеги у вихідному кодзі сторінки статті, клацнувши правою кнопкою миші або за допомогою клавіатурної команди «Переглянути вихідний код сторінки» — залежно від браузера, і знайти у вихідному HTML «citation_», щоб переглянути метатеги. Метатеги мають відповідати опублікованому PDF: наприклад, назва, автор і дати публікації мають збігатися, а бібліографічні метатеги мають бути написані (лише) мовою / системою письма опублікованої повнотекстової статті. Не дублюйте інформацію метатегів кількома мовами або різними системами письма.

Поширені помилки — непослідовний формат «ім'я прізвище» або «прізвище, ім'я», неповні імена авторів, а також

помилки у правописі та використанні великих літер. У метатеггах `citation_author` зазначайте повні імена авторів так, як вони написані в опублікованому PDF, у тій самій послідовності, що й у PDF. Використовуйте або формат «прізвище, ім'я», або «ім'я прізвище» в метатеггах.

Якщо після оновлення OJS метатегги більше не вмикаються (це була відома проблема для журналів, що оновлювалися з OJS 2.x до OJS 3.0.1, 3.0.2, 3.1.0 та 3.1.1, коли плагін Google Scholar не був автоматично увімкнений), то перегляньте вихідний код для кількох статей у кожному журналі, який було оновлено. Якщо немає тегу `citation_title`, ваш сайт постраждав.

Виправлення: знову увімкніть Google Scholar Indexing Plugin вручну для окремих журналів через адмін-панель для інсталяцій OJS із невеликою кількістю журналів, а також оновіть до OJS 3.1.2. Для великих інсталяцій OJS із великою кількістю журналів використовуйте SQL-команду: https://github.com/pkp/ojs/blob/stable-3_1_2/dbscripts/xml/upgrade/3.1.2_update.xml#L41..L42

Докладніше читайте у [Google Scholar Guide](#), а також перегляньте слайди та запис спільного [вебінару EIFL і Google Scholar](#) про те, як працює система індексації Google Scholar і як виправити поширені проблеми індексації в OJS, про найкращі практики індексації журналів OJS, рекомендації Google Scholar і ресурси для OJS.

Поради щодо Google Search Console

Налаштування облікового запису [Google Search Console](#) дасть вам змогу зареєструвати ваш сайт для індексації і подати його XML-карту. В OJS є вбудована карта сайту. Зазвичай шлях до карти сайту такий: `http(s)://домен_журналу/index.php/journal/sitemap`.

Цей крок є необов'язковим, але він пришвидшує процес індексації, особливо в Google Scholar. Google автоматично виявить «науковий» контент статей після того, як ви його опублікуєте, і додасть його до Google Scholar, тому з вашого боку не потрібно виконувати жодних інших ручних дій.

Зверніть увагу: для налаштування Google Search Console потрібен обліковий запис Google. Крім того, якщо ви вико-

ристовуєте Google Analytics для збирання статистики використання OJS, ці два сервіси можна використовувати разом.

Експорт DOI та метаданих

PKP і Crossref постійно співпрацюють, щоб покращити рівень загальної підтримки експорту DOI, забезпеченої в OJS, і допомогти видавцям і журналам, які використовують OJS, краще користуватися послугами Crossref. PKP також є Спонсорською організацією Crossref і тепер може виступати спонсорським представником для журналів OJS, які бажають подати заявку на членство в Crossref, і в деяких випадках може скасовувати платежі. Перегляньте запис і слайди з вебінару CARLIGH/Crossref/EIFL для редакторів журналів і бібліотекарів, щоб дізнатися більше про важливість використання метаданих для виявлення контенту, як стати членом Crossref, як реєструвати контент за допомогою плагіна Crossref у Open Journal Systems або через ручну форму вебдепонування чи XML-файл, а також як використовувати інші сервіси Crossref для редакторів журналів. Ознайомтеся з цим посібником, щоб дізнатися більше про DOI, як налаштувати плагін Crossref, посилання на джерела та депонування, як увімкнути плагін інформації про фінансування та виконувати перевірку на подібність. Плагін CrossRef XML Export підтримує автоматичну реєстрацію DOI у CrossRef і експорт XML-метаданих у форматі Crossref для ручних депонувань DOI. Дивіться посібник із плагіна CrossRef XML Export.

В OJS також є плагін експорту Datacite, який експортує або реєструє метадані контенту у форматі DataCite.

- Посібник із плагіна Datacite export
- Datacite export plugin у GitHub

Реєстрація в DOAJ

Directory of Open Access Journals (DOAJ) — це індекс відкритого доступу, сформований спільнотою, який містить високоякісні рецензовані журнали відкритого доступу. Він охоплює понад 22 500 журналів з усіх галузей науки, технологій, медицини, соціальних наук і гуманітарних наук. Контент журналів, індексованих у DOAJ, автоматично індексу-

ється іншими агрегаторами контенту (наприклад, [Dimensions AI](#), [EBSCO Discovery Service](#), [OpenAIRE](#)).

Форма заявки журналу в DOAJ доступна тут: <https://doaj.org/application/new>, і вам потрібно буде увійти або зареєструватися, щоб заповнити форму. Ви зможете зберігати свій прогрес і переглядати всі свої відповіді перед тим, як надіслати їх. PDF-версія форми заявки доступна лише для ознайомлення. Перш ніж розпочати, прочитайте [DOAJ Guide to applying](#), а також [Copyright and Licensing посібник](#). [DOAJ Application Guide for OJS Journals](#) від PKP — ще один корисний ресурс, який варто переглянути.

Переваги індексації в DOAJ підкреслено в цих східноєвропейських історіях: [The story behind the journal: Edinost in Dialog \(Unity and Dialogue\)](#); [Physics Access](#). Дивіться також інші історії журналів з Австралії, Бразилії, Великої Британії, Іспанії, Колумбії, Нідерландів, Норвегії, Південної Африки, США та Шрі-Ланки [тут](#).

Після реєстрації використовуйте плагін DOAJ Export, який дає змогу журналам вручну або автоматично передавати статті до DOAJ за допомогою DOAJ API Key. [DOAJ Export plugin guide](#).

Перегляньте [запис і презентацію](#) з вебінару EIFL з експертами з DOAJ і PKP, які пояснюють важливість інформаційних сторінок і чітких політик журналу для індексації у DOAJ, а також важливість якісних метаданих; показують корисні плагіни для автоматичного надсилання метаданих DOAJ і реєстрації Постійних ідентифікаторів (Persistent Identifiers, PIDs).

Більше про покращення видимості й виявлення вашого журналу

Зверніться до переглянутого видання посібника «Знайти, залишатися знайденим, збільшити вплив: покращення читачької аудиторії та збереження контенту для журналів OJS», у якому висвітлено багато аспектів процесу публікації, важливих для підвищення «знайденості» вашого журналу та розширення аудиторії. Крім того, він покаже вам, як забезпечити надійний і постійний доступ до вашого цінного контенту. Значна частина інформації в цьому ресурсі є загальною та може бути застосована до будь-якого журна-

лу, на будь-якій програмній платформі. Однак автори вирішили зазначити додаткову інформацію щодо програмного забезпечення OJS, щоб надати додаткові ілюстрації того, як застосовувати цю інформацію в реальних умовах. Див. Посібник із застосування індексів, щоб вибрати відповідні індекси для вашого журналу та зрозуміти критерії включення до індексу. Він також містить рекомендації щодо налаштування OJS для відповідності загальним вимогам до включення, а також детальну інформацію про вимоги до застосування та технічні вимоги для PubMed Central, Medline, Scopus та Web of Science.

Перегляньте запис і презентацію EIFL про критерії індексації DOAJ, Dimensions, OpenAlex, BASE, CORE and Google Scholar і практичні поради Діамантовим журналам відкритого доступу. Перелік платформ і вимог.

Ваші процедури й політики журналу доступні онлайн?

Одним зі способів продемонструвати етичні та професійні стандарти вашого журналу є публікація ваших політик і процедур онлайн. Відповідно до найкращих видавничих практик, документуйте та публікуйте процедури й політики, такі як процес рецензування, політика доступу, контроль якості, політика щодо дослідницьких даних, політики щодо роботи з неетичною поведінкою, Article Processing Charges (APCs, якщо ви їх стягуєте), інструкції для авторів, політика авторських прав і ліцензування (наприклад, ліцензії Creative Commons).

OASPA (Open Access Scholarly Publishing Association) настійно заохочує використання ліцензії CC BY, а не однієї з більш обмежувальних ліцензій або індивідуальної ліцензії, яка функціонально еквівалентна CC BY. Читайте більше у Best practices in licensing and attribution: What you need to know.

Нижче подано шаблони політик журналів відкритого доступу, розроблені в межах проєкту Revisiting open access journal policies and practices in Serbia та оновлені у 2025 році:

- [Шаблон політики Diamond \(без оплати\)](#)
- [Шаблон політики для журналу відкритого доступу, який стягує APCs.](#)

Перегляньте [EIFL Guide: Quality in Diamond open access publishing](#), де також містяться детальні шаблони політик, декларації авторів, декларації про конфлікт інтересів і ліцензійні угоди. Цей документ також містить технічні поради щодо основних елементів сторінок статей і повних текстів, як правильно розмістити інформацію про ліцензії і загальні рекомендації щодо доступності вебсайту для осіб з особливими потребами.

Зверніться до [Journal Publishing Guide: Copyright and licensing](#) від University of Toronto Libraries Journal Production Services для отримання додаткової інформації. Перегляньте поради щодо перевірки та оновлення інформації про авторське право і ліцензії у [записі вебінару EIFL: Reflecting copyright policies changes through time in OJS](#) та інструкції [MySQL instruction for extracting the copyright metadata file i PHP script to read and rewrite the new data in the OJS database.](#)

Також перегляньте [Journal Policies and Workflows Guide](#) від PKP.

Щоб дізнатися, яку інформацію та які політики слід розмішувати на вебсторінках видавців і журналів, перегляньте [DIAMAS Best Practices checklist for Diamond OA publishers i and Diamond Open Access Standard \(DOAS\) Guide for journals.](#)

Ви берете участь у проєкті PKP Preservation Network?

Мережа збереження [Public Knowledge Project \(PKP PN\)](#) пропонує безкоштовне, просте у користуванні збереження через глобальну мережу LOCKSS для журналів OJS. PKP PN депонує контент, використовуючи програму LOCKSS, яка забезпечує децентралізоване та розподілене збереження. Це безкоштовний варіант архівування для журналів, що використовують OJS 3.1.2 і новіші версії та не є частиною жодної іншої служби цифрового збереження (такої як CLOCKSS або Portico).

PKP PN функціонує як «темний» архів, тобто кінцеві користувачі не матимуть доступу до збереженого контенту до

настання «тригерної події», як-от явне повідомлення від менеджера журналу OJS або припинення депонування в PKP PN (після періоду неактивності). Після тригерної події персонал PKP імпортує збережений контент в одну або кілька інстанцій OJS, розміщених інституціями — членами PKP. Після завантаження в ці інстанції OJS контент буде відкрито доступним.

Використання PKP PN вимагає лише встановлення плагіна PKP PN у вашому журналі OJS та погодження з умовами надання послуг. [Дивіться більше інформації про PKP PN, PKP Preservation Network Guide і PKP PN plugin на GitHub](#), який вимагає підтримки [ZipArchive](#).

Наскільки доступний контент вашого журналу?

Перегляньте посібник [Creating Accessible Content](#), який охоплює загальні принципи створення універсально доступного вебконтенту.

У ньому наведено техніки для забезпечення доступності для людей, які користуються допоміжними технологіями, зокрема:

- програмами для читання з екрана для людей із порушеннями зору;
- жестовою мовою для людей із порушеннями слуху.

Також подано поради щодо створення доступних різних форматів галерей. Посібник буде корисним авторам при підготовці рукописів і редакторам під час форматування матеріалів для публікації.

Доступною є також [Accessibility Statement](#), що охоплює технічні й юридичні аспекти та відмову від відповідальності.

Посібник [Designing Your Journal](#) містить рекомендації щодо того, як зробити ваш OJS-журнал привабливим, доступним і унікальним.

Як приклад, ознайомтеся з [Inclusive Language Policy](#) Південноафриканського журналу науки. Також доступне [інтерв'ю з професором Леслі Шварцем і доктором Нкосінаті Мадондо про важливість інклюзивної мови в наукових статтях](#), особливо для читачів, для яких англійська не є рідною мовою, і як політики інклюзивної мови спрямовані на те, щоб допомагати й долучати читачів, а не усунути їх.

Важливо зробити вебсайти журналів доступнішими для незрячих та слабозорих людей. Однак багато журналів мають обмежені бюджети для покриття витрат на забезпечення доступності вебсайтів, а технічний персонал журналів може не мати технічних навичок, необхідних для налаштування та підтримки допоміжних технологій. Журналам рекомендовано розробити стратегію та план забезпечення доступності. Якщо альтернативи недоступні, почніть із безкоштовних покращень. Наведені нижче рекомендації пропонують практичні способи покращення доступності, навіть за обмежених ресурсів.

Використовуйте чіткі та прості назви меню.

Надайте повний текст у форматі HTML (який добре працює на мобільних пристроях) та машиночитних форматах, таких як EPUB або XML (які підходять для користувачів програм зчитування з екрана).

Зробіть кольори доступними для людей з порушеннями кольорового зору. Уникайте використання лише кольору для передання значення, забезпечте хороший контраст (наприклад, чорний текст на білому фоні) та використовуйте візерунки або назви, коли це необхідно. Уникайте дрібних і тонких шрифтів і переконайтеся, що текст не зливається з фоном.

Дозвольте користувачам налаштовувати розмір шрифту.

Додайте описи до зображень. Якщо ви додаєте діаграми, рисунки або зображення, додайте короткий текстовий опис (ALT-текст) для людей, які використовують програми зчитування з екрана. Допоможіть програмам зчитування з екрана зрозуміти ваш сайт, використовуючи заголовки – H1, H2, H3.

Якщо користувачам потрібно заповнювати форми (наприклад, для подання), чітко позначте поля та поясніть помилки простою мовою. Уникайте тестів CAPTCHA, де потрібно натискати на зображення, оскільки деякі користувачі не можуть їх пройти.

Якщо ваш сайт містить контент кількома мовами, спростіть перемикання між ними.

Доступно багато інструментів, які можуть допомогти вам покращити доступність для людей із порушеннями зору, але мало з них є безкоштовними. Один безкоштовний та простий у впровадженні інструмент — це Sienna Accessibility

Widget, який допомагає налаштувати відображення тексту (розмір шрифту, висоту рядка, шрифт для людей із дислексією, налаштування контрастності та насиченості тощо).

Ви можете використовувати безкоштовні інструменти, такі як WAVE Web Accessibility Evaluation Tools, щоб перевірити, чи є на вашому вебсайті проблеми, які можуть створювати перешкоди для людей із порушеннями зору. Також попросіть людей із порушеннями зору протестувати сайт і залишити відгук.

Однак інструменти для створення контенту є серйозною проблемою: зазвичай важко або неможливо створити доступні таблиці та форми за допомогою офісних інструментів. Перегляньте цей вебінар, щоб дізнатися більше про наявні інструменти та стратегії: [OpenAIRE coffee break on e-accessibility](#).

Для подальшого читання

- [DIAMAS Best Practices](#) — контрольний список належних практик для видавців Diamond OA: юридичні й фінансові аспекти, прозорість, редакційна якість, дослідницька доброчесність, відкриті наукові практики, технічна ефективність, індексація, маркетинг, інклюзивність, гендерна рівність, багатомовність.
- [Ten Core Practices](#) — десять базових рекомендацій COPE для редакторів і видавців, включно з авторством, конфліктами інтересів, неетичною поведінкою, виправленнями після публікації тощо. Доступно також зібрання настанов COPE. <https://publicationethics.org/guidance/Guidelines>.
- [Journal Publishing Guide: Publishing Best Practices Checklist](#) — Університет Торонто, cerviceJournal Production Services.
- [Basic Steps for Starting a New Journal](#) — PKP.
- [PKP School](#) — онлайн-курси з редагування, рецензування, наукового письма, видавничої діяльності бібліотек.
 - [Як стати редактором](#)
 - [Як стати рецензентом](#)
 - [Як писати для публікації](#)

- Курси з бібліотечного видавництва: початок роботи в бібліотечному видавництві; залучення, відбір і поширення контенту для вашої програми бібліотечного видавництва; побудова та вимірювання впливу для вашої бібліотечної видавничої програми.
- Student Journal Toolkit — для студентських журналів.
- Handbook for Journal Editors — INASP.
- FAQ PKP — відповіді на часті запитання і поради з усунення несправностей.
- Better Practices in Journal Metadata — Coalition Publica.
- Guide to Plan S compliance in OJS.
- GDPR Guidebook for PKP Users — поради для налаштування OJS відповідно до GDPR і політик захисту даних.
- Using PKP Software in Multiple Languages — багатомовна підтримка.
- Ševkušić, M., & Kuchma, I. (2023). *DIAMAS deliverable: D3.1 IPSP Best Practices Quality evaluation criteria, best practices, and assessment systems for Institutional Publishing Service Providers (IPSPs)*. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10407498>.
- Checklist for OA publishers on implementing the UNESCO Recommendation on Open Science — доступний англійською.
- New University Press Toolkit — JISC.
- Open Access Journals Toolkit.
- OASPA Open Access Publishing Resources.
- The Publishers Learning And Community Exchange (PLACE) — це онлайн-форум відкритого доступу, створений для організацій, які зацікавлені у впровадженні найкращих практик у науковому видавництві. Нові наукові видавці можуть отримати доступ до інформації від багатьох установ в одному місці — Комітету з етики публікацій (COPE), Crossref, Directory of Open Access Journals (DOAJ) та Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), ставити запитання експертам і долучатися до обговорень один з одним.
- Library Publishing Coalition Zotero Library.

ДОДАТОК 2

ЯК ЗРОБИТИ ВАШ РЕПОЗИТАРІЙ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ ПО-СПРАВЖНЬОМУ ЕФЕКТИВНИМ

Контрольний список для отримання максимальної користі від вашого репозитарію DSpace

Ірина Кучма, менеджер програми відкритого доступу, EIFL
Липень 2019

Переклад з англ. Н. Костенко (ДНТБ України), 2025

Ліцензія Creative Commons Attribution 4.0 International

Вступ

Однією з цілей програми відкритого доступу EIFL є покращення репозитаріїв відкритого доступу (OA) в країнах — партнерах EIFL. Це означає забезпечення їхньої ефективної взаємодії з іншими системами та платформами, а також упровадження нових функціональних можливостей репозитаріїв, які роблять їх більш зручними для користувачів і полегшують обмін результатами досліджень.

Тому ми створили цей контрольний список порад для покращення репозитаріїв, побудованих на програмному забезпеченні DSpace. Це живий документ, який ми періодично оновлюємо. Він розпочався з порад, отриманих із серії семи вебінарів, організованих EIFL із запрошеними експертами з Інституту досліджень розвитку (IDS, Велика Британія) та Університету Стелленбош (Південна Африка) з січня до травня 2016 року. Експерти Нейсон Бімбе (IDS)

і Гілтон Гібсон (Університет Стелленбош) поділилися пропозиціями і найкращими практиками налаштування та експлуатації репозитаріїв ОА з використанням безкоштовного програмного забезпечення з відкритим кодом DSpace, яке є найбільш поширеним програмним забезпеченням для репозитаріїв у країнах — партнерах EIFL. Це четверта редакція контрольного списку.

Яку версію програмного забезпечення DSpace ви використовуєте?

Завжди запускайте ваш репозитарій із найновішими версіями програмного забезпечення (або не більше ніж на одну версію позаду). Поточна остання стабільна версія — DSpace 9.2. Інструкції з оновлення DSpace доступні на Upgrading DSpace.

Чи увімкнули ви службу handle?

Переконайтеся, що ви увімкнули службу handle, яка дає змогу застосовувати короткий постійний URL для цілей цитування та виявлення в мережі.

Дізнайтеся більше про увімкнення служби handle, відвідавши ці вебсайти:

- Реєстрація префікса: <http://www.handle.net/prefix.html>
- Оплата: <http://www.handle.net/payment.html> (50 доларів США разової реєстрації і 50 доларів США щорічно)
- Посібники: <http://www.handle.net/documentation.html>
- http://wiki.lib.sun.ac.za/index.php/SUNScholar/Handle_Server
- Відеопосібник: <https://www.youtube.com/watch?v=sE5rBPRLSOQ&index=7&list=PLIOglq06moTsd63OaJn6zK2g1fV4sSwYv&t=0s>
- Документація: <https://wiki.duraspace.org/display/DSDOC6x/Installing+DSpace#InstallingDSpace-TheHandleServer>

Чи маєте ви процедури резервного копіювання / відновлення і політики аварійного відновлення?

Оскільки ваш репозитарій зараз є засобом підтримки постійного цифрового академічного дослідницького контенту вашої установи, вам потрібно забезпечити його резервне копіювання і моніторинг.

Дізнайтеся більше про стратегії та системи резервного копіювання та відновлення [тут](#) і подивіться цей [короткий навчальний відеопосібник](#).

Чи увімкнули ви сервер OAI-PMH?

Щоб ваш репозитарій добре працював з іншими системами та платформами, він повинен бути сумісним.

[Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting \(OAI-PMH\)](#) є низькопороговим механізмом для забезпечення сумісності репозитаріїв.

Постачальники даних — це репозитарії, які надають структуровані метадані через OAI-PMH. Постачальники послуг потім здійснюють запити служби OAI-PMH для збирання цих метаданих.

Конфігурації для сервера OAI-PMH зберігаються в OAI-PMH crosswalks та `[dspacesource]/config/modules/oai.cfg`.

Примітка: Якщо вам потрібно змінити поведінку за замовчуванням, вам може знадобитися змінити OAI-PMH crosswalks та `[dspacesource]/config/modules/oai.cfg`.

Щоб увімкнути сервер OAI-PMH DSpace, просто переконайтеся, що вебдодаток `[dspace]/webapps/oai/` доступний із вашого контейнера сервлетів (зазвичай Tomcat). Ви можете перевірити, що він працює, надіславши запит до: `http://[повний-URL-до-OAI-PMH]/request?verb=Identify`.

Якщо ви збираєте вміст (бітові потоки і метадані) із зовнішньої інсталяції DSpace через OAI-PMH та OAI-ORE, спочатку слід перевірити, що зовнішня інсталяція DSpace дозволяє збирання OAI-ORE. Додаткові деталі на <https://wiki.lyrasis.org/display/DSDOC9x/OAI> та http://wiki.lib.sun.ac.za/index.php/SUNScholar/Remote_Harvest.

Перейдіть до [валідатора BASE OAI-PMH OVAL](#) і перевірте ваш OAI-PMH, щоб переконатися, що все було налаштовано правильно.

Чи дотримуєтесь ви стандартизованих підходів до метаданих?

Сумісність між репозитаріями потребує стандартизованих підходів до метаданих. Прагніть до якомога більш повних метаданих. Намагайтеся додавати всю описову інформацію, надану в ресурсі, який ви завантажуєте до свого репозитарію.

Посібник репозитарію COAR пояснює: «В ідеалі репозитарії будуть надавати свої метадані, використовуючи контрольовані схеми та словники, щоб записи могли бути стандартизовані та агреговані мережами репозитаріїв. Своєю чергою, ці мережі можуть розробляти більш корисні послуги з метаданими, такі як відстеження ОА, виявлення вмісту та аналітика».

«Наразі більшість репозитаріїв надають свої метадані через протокол ініціативи відкритих архівів для збирання метаданих (OAI-PMH). Цей протокол дозволяє репозитарію використовувати різноманітні профілі метаданих на додаток до простого формату метаданих OAI-DC на основі Dublin Core (DC). Для загальних репозитаріїв даних найбільш широко використовується схема метаданих DataCite. Репозитарії, що спеціалізуються на збиранні вмісту з певної дисципліни, також можуть використовувати галузеві схеми метаданих».

COAR пропонує низку контрольованих словників для типів ресурсів у репозитаріях, режиму доступу до них і версій документів.

«Крім того, існують регіональні керівництва для репозитаріїв, визначені певними мережами репозитаріїв, такі як LA Referencia (Латинська Америка) та OpenAIRE (Європа), які вимагають прийняття певних специфічних елементів метаданих та словників для надання послуг на основі метаданих, які вони агрегують».

Як покращити видимість через пошукові системи

Пошукові системи працюють, скануючи вебсторінки за допомогою власних вебсканерів або ботів пошукових систем. Вони добре знаходять файли HTML, але оскільки вміст

DSpace міститься в системі баз даних, вам потрібно буде повідомити сканеру, як отримати доступ до цього вмісту.

Спочатку вам потрібно переконаватися, що ви генеруєте карти сайту. Їх можна згенерувати через Cron job # Generate sitemaps at 6:00 am local time each day 0 6 *** [dspace]/bin/dspace generate-sitemaps. Це згенерує карти сайту, доступні за адресою <http://{ваш-DSpace-URL}/sitemap> та <http://{ваш-DSpace-URL}/htmlmap>.

Переконайтеся також, що robots.txt містить директиви до цих шляхів. Вам потрібно розмістити robots.txt у корені вашого сайту DSpace. Переконайтеся, що robots.txt містить директиви щодо того, що можна, а що не можна індексувати. Деталі структури та інструкції robots.txt на <https://wiki.lyrasis.org/display/DSDOC9x/Search+Engine+Optimization>.

Більше інформації — в цьому корисному ресурсі.

І ознайомтеся із записом та слайдами з вебінару COAR з Кеннінгом Арлітчем «Залучення трафіку до інституційних репозитаріїв: як оптимізація пошукових систем може збільшити кількість завантажень з репозитаріїв».

Для багатьох дослідників Google Scholar є першою точкою входу для пошуку наукових статей. Ознайомтеся з такими ресурсами:

- Керівництво з включення для вебмайстрів
- Запис і слайди з вебінарів DSpace та Google Scholar, в яких Моніка Вестін з Google Scholar показує, як працює індексування Google Scholar і що потрібно для забезпечення включення репозитаріїв. Вебінари охоплюють найпоширеніші проблеми індексування репозитаріїв DSpace, як їх можна виявити та вирішити, і як перевірити охоплення вашого репозитарію в Google Scholar.
- Вебінар DSpace та Google Scholar для Гани.
- Вебінар DSpace та Google Scholar для Уганди.

Як забезпечити видимість вашого репозитарію

Наскільки легко знайти ваш репозитарій? Щоб забезпечити можливість знаходження вмісту у вашому репозитарії, зареєструйте його в агрегаторі CORE.

Зареєструйте свій репозитарій у BASE — одній із найбільш об'ємних пошукових систем у світі, особливо для академічних вебресурсів.

Служби та розширення браузера, такі як Unpaywall та Open Access Button, які знаходять вільно доступні копії дослідницьких статей, опублікованих у журналах на основі передплати та доступних у репозитаріях ОА, — використовують дані CORE та BASE.

Якщо ви хочете переконаватися, що вміст із вашого репозитарію з'являється в Unpaywall, перевірте, чи він зазначений серед джерел даних на <https://unpaywall.org/sources>. І якщо ви хочете додати свій репозитарій до їхнього списку джерел, ви можете подати свій репозитарій для індексування через цю форму.

Менеджери інституційних репозитаріїв можуть використовувати дані Unpaywall для пошуку ресурсів відкритого доступу, які співробітники їхньої установи опублікували онлайн, але які вони не депонували в свій інституційний репозитарій. Вони можуть бути включені, значно збільшуючи охоплення інституційного репозитарію без необхідності переконувати викладачів депонувати. Наприклад, SwePub (національний репозитарій Швеції) додав 75 тисяч нових записів ОА, збільшивши кількість записів ОА більш ніж на 30 %, тоді як менший репозитарій Університету Карлтон додав одну тисячу записів ОА, подвоївши їх охоплення повним текстом. Існує кілька хороших способів доступу до даних Unpaywall для цього випадку використання: завантажити весь набір даних, перевірити списки записів за DOI або скористатися інтеграцією Unpaywall з Dimensions, Web of Science та Scopus.

Чи ви відстежуєте й аналізуєте статистику та вебтрафік?

Наявність хорошої статистики щодо використання вашого репозитарію корисна для забезпечення сталості. Наприклад, статистику можна використовувати в адвокаційній діяльності, для збільшення підтримки та побудови бізнес-кейсу для переконання фінансистів у тому, що ваш репозитарій варто підтримувати.

Щонайменше ви повинні збирати статистику щодо:

- кількості завантажень і переглядів;
- того, звідки вони надходять (геолокація);
- контент-аналізу, наприклад, скільки елементів у репозитарії (за різними параметрами, тобто за типом елемента, предметом, мовою тощо).

Оцініть, які саме дані ви хочете отримати з вашого DSpace, і налаштуйте / придбайте відповідні інструменти візуалізації та аналізу.

DSpace надає статистику щодо кількості завантажень, кількості елементів тощо (всі дані доступні в індексах SOLR — їх також можна запитувати безпосередньо).

Використовуйте Google Analytics (потрібна реєстрація) або Matomo (вебаналітика з відкритим кодом) для збирання інформації про відвідування сайту. Стандартний Google Analytics (на основі JavaScript) має обмеження в захопленні завантажень.

У DSpace 5 і наступних версіях DSpace є інтеграція з Google Analytics через Google Analytics API. Тому статистика Google Analytics доступна в DSpace, але вам потрібно налаштувати DSpace, щоб це сталося. Дивіться, як налаштувати DSpace, [тут](#).

Щоб увімкнути відстеження відвідувань, вам потрібно буде отримати ключ Google Analytics від Google — дивіться Google Webmaster Tools. Додайте ключ до конфігурації DSpace у `dspace.cfg` під налаштуванням `jspui.google.analytics.key=UAXXXXXX-X` (для JSPUI) або `xmlui.google.analytics.key=UA-XXXXXX-X` (для XMLUI), замінивши `UAXXXXXX-X` на ключ, який вам надасть Google Analytics. Статистику можна переглянути у вебдодатку Google Analytics на <http://www.google.com/analytics/>.

Ви також можете розглянути для відстеження використання вмісту:

- модуль аналізу використання вмісту, який надає вам інструменти для вимірювання та звітування про використання, вміст, зростання і, отже, цінність вашого репозитарію DSpace — додаток DSpace від Atmire (не з відкритим кодом);
- MyDash від Гарвардського університету, система звітування про використання — окремий вебдодаток із відкритим кодом на <https://github.com/oscharvard/mydash>;

- альтметрики, такі як від Altmetric.com (не з відкритим кодом) або PlumX (не з відкритим кодом).

Щоб отримати метрики на рівні статті, ви можете почати з безкоштовного інструменту від Altmetric.com — [Bookmarklet for Researchers](#). Цей інструмент миттєво надасть вам метрики на рівні статті для будь-якої недавньої роботи (написаної та депонованої після 2011 р.).

Щоб виміряти, який тип уваги отримав результат дослідження, ви можете використовувати бейджі інституційного репозитарію Altmetric, які доступні одним клацанням через бейджі Altmetric donut і надають запис усіх оригінальних поширень та згадок окремого фрагмента наукового вмісту. Ці бейджі безкоштовно доступні для академічних репозитаріїв та окремих дослідників. Їх упровадження є простим процесом, і бейджі можна налаштовувати.

Як це працює:

- Altmetric має відстежувати ваш репозитарій, елементи повинні містити відповідні метадані, і репозитарій додає код бейджа на свої сторінки.
- Altmetric підтримує широкий спектр ідентифікаторів, зокрема DOI, PubMed Ids, ISBN, Handles, arXiv Ids, ADS Ids, SSRN Ids, RePEC Ids, записи ClinicalTrials.gov, URL... тому ви можете відстежувати увагу, зібрану елементами, які не мають DOI, якщо хочете.

Вся технічна інформація, яка вам потрібна, [тут](#).

Щоб дізнатися про інтеграцію альтметрик у DIGITAL.CSIC, інституційному репозитарії Іспанської національної дослідницької ради, дивіться [слайди та запис вебінару EIFL](#).

Чи забезпечує ваш репозитарій хороший користувацький досвід для смартфонів і планшетів?

Тема Mirage 2 реалізує цю можливість, надаючи окремий вигляд для кожної з трьох різних категорій розмірів екрана: мобільний телефон, планшет і настільний комп'ютер.

Дізнайтеся більше в [цьому вебінарі про увімкнення та налаштування адаптивного XML-інтерфейсу користувача Mirage 2 для репозитаріїв DSpace](#).

Чи має ваш репозитарій політику?

Важливо, щоб ваша власна академічна спільнота та міжнародна спільнота знали, про що ваш репозитарій. Усеосяжна політика репозитарію ОА допоможе людям дізнатися про ваш репозитарій, зрозуміти, як він працює, і зробити його більш помітним.

Ваша інституційна політика репозитарію ОА має визначати загальне бачення репозитарію і охоплювати політику колекції, політику подання, політику щодо типів вмісту, які потрібно включити, ліцензію та політику депонування, ліцензію повторного використання, політику видалення та ембарго, політику збереження, права та обов'язки.

Коли у вас є публічно заявлена політика репозитарію ОА щодо дозволеного повторного використання депонованих елементів, це спрощує справи для організацій, які бажають надавати послуги агрегації вмісту та індексування, що, своєю чергою, збільшує видимість і вплив репозитаріїв.

Як зробити ваш репозитарій відкритим: як ліцензувати репозитарії?

Застосуйте правильну ліцензію до вашого репозитарію. Однією з найкращих ліцензій, які ви можете використовувати для свого репозитарію, є ліцензія Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0), яка вказує, що «якщо не зазначено інше, цей репозитарій підпадає під ліцензію CC BY 4.0».

OpenAIRE рекомендує використовувати ліцензію CC BY 4.0 як ліцензію репозитарію з таких причин:

- ліцензії Creative Commons є міжнародно визнаними, добре встановленими і зрозумілими як для людини, так і автоматично;
- ліцензії CC BY 4.0 відповідають визначенню «відкритого доступу», як визначено в Будапештській, Бетесдській і Берлінській деклараціях про відкритий доступ;
- CC BY 4.0 є однією з найбільш сумісних ліцензій для цілей сумісності.

Ідентифікація дослідників

ORCID (Open Researcher and Contributor ID) — це безплатний, унікальний буквено-цифровий код для ідентифікації наукових та інших академічних авторів. Інтеграція ORCID додає сумісність ORCID до наявних рішень для контролю авторитетності в DSpace.

Додаткова інформація: http://wiki.lib.sun.ac.za/index.php/SUNScholar/Researcher_Identification; <https://wiki.lyrasis.org/display/DSDOC9x/ORCID+Integration>.

Золоті правила для менеджерів репозитаріїв від BASE

BASE уклав корисний список золотих правил, які допоможуть вам оптимізувати видимість вашого репозитарію.

- **Робочий інтерфейс OAI**

Ваш інтерфейс OAI має бути стабільним і реагувати на запити. Команда *ListRecords* повинна повертати результати без тайм-аутів чи інших проблем (наприклад, помилок XML). Інакше ваш репозитарій не може бути проіндексований.

- **Позначення змінених або видалених записів**

Будь-яка зміна запису має бути відображена в інтерфейсі OAI через оновлення позначки часу (*datestamp*). Якщо документ видалено з репозитарію, у інтерфейсі OAI цей запис потрібно позначити як *deleted*. За жодних обставин запис не можна повністю вилучати з інтерфейсу OAI.

- **Повні метадані**

Кожен елемент, доступний через ваш OAI-інтерфейс, повинен містити якомога повніші метадані (назву, автора, анотацію, дату публікації) з використанням словника info-eu-repo.

- **Робочий / постійний ідентифікатор (URL, DOI, Handle, URN)**

Кожен запис має містити робочий URL у полі `<dc:identifier>` (що починається з *http* або *https*). Цей URL має вести або на сторінку документа (*frontdoor*), або безпосередньо до повного тексту (PDF). Якщо повний текст не надано у поширеному форматі (HTML, PDF), ідентифікатор повинен вести на *frontdoor*. Бажано надавати **постійні ідентифікатори** (DOI, Handle, URN), які залишатимуться дійсними навіть після перенесення сервера. Переконайтеся, що DOI тощо зареє-

стровані у відповідних агенціях і коректно працюють. Зокрема, установки DSpace мають переконфігурувати *handle*, інакше він може посилатися на фіктивну URL-адресу (наприклад, 123456789), що спричиняє помилку.

- **Інформація про доступ (Open Access)**

Інформацію про доступ до повного тексту потрібно вказувати у полі <dc:rights> відповідно до словника *info-eu-ro*. Альтернатива: документи з відкритим доступом можна розмістити в окремому наборі (OA set), назва якого має бути вказана у полі *setSpec* кожного запису.

- **Інформація про повторне використання / ліцензію (Creative Commons)**

Автори можуть публікувати свої роботи під ліцензією Creative Commons.

У вашому OAI-інтерфейсі ліцензія має бути зазначена у додатковому полі <dc:rights>, наприклад: <dc:rights><https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/></dc:rights>.

- **Додавання ORCID iD до імен авторів**

Заохочуйте використання ORCID iD (та інших персональних ідентифікаторів) для однозначної ідентифікації авторів, навіть якщо імена збігаються. Рекомендуйте дослідникам реєструватися в ORCID, отримувати ORCID iD і додавати його до метаданих. Формат для OAI-DC (Dublin Core): <dc:author>Summan, Friedrich (ORCID-ID 0000-0002-6297-3348)</dc:author>. Якщо ORCID iD є, авторів можна знайти за ним.

- **Кодування символів**

Увесь вміст, доступний через ваш OAI-інтерфейс (назви, автори, анотації), має бути закодований у UTF-8.

- **Дата публікації**

Рік або дата публікації мають бути в полі <dc:date> у форматі ISO 8601 (YYYY-MM-DD) за григоріанським календарем. Поле <dc:date> використовується лише один раз.

- **Мова документа**

Мову документа потрібно вказувати в полі <dc:language> за стандартом ISO 639 (2 або 3 літери, наприклад *en* або *eng* для англійської).

- **Джерело / рекомендоване цитування**

Джерело або рекомендоване цитування (наприклад, назву журналу, том і номер статті) вказують у полі <dc:source>, щоб покращити пошук документів.

- **Кількість елементів на сторінці**

Кожен *ListRecords* має містити **від 50 до 1000 елементів**. Параметр *resumptionToken* повинен працювати і повертати наступні елементи.

- **Контактна особа**

Команда *Identify* у вашому OAI-інтерфейсі має містити поле *adminEmail* з актуальною електронною адресою технічного адміністратора. На домашній сторінці репозитарію також має бути вказана адреса контент-адміністратора.

CORE recommender

CORE пропонує плагін для репозитаріїв, який надає рекомендації щодо пов'язаних публікацій. Цей плагін можна встановити в репозитарії, щоб пропонувати подібні повнотекстові матеріали, доступні у вашому або в інших відкритих репозитаріях. Його мета — допомагати користувачам знаходити статті, пов'язані з тим, що вони читають. CORE підтвердив, що всі рекомендовані статті є вільними для читання та доступними без платного доступу. Його алгоритм рекомендацій використовує повні тексти статей, а не лише метадані, а також широкий спектр інших характеристик. Докладніше про роботу алгоритму можна прочитати в розділі CORE Research.

Для тих, хто має доступ до CORE Repository Dashboard, інструкції з установлення Recommender і ключ для встановлення доступні через Dashboard. Увійдіть до Dashboard, а потім виберіть вкладку *Get the recommender*.

Якщо доступу немає, відвідайте сторінку реєстрації CORE, щоб отримати доступ до Recommender.

Більше про CORE Recommender можна дізнатися в цій публікації блогу CORE.

Додаткові ресурси з налаштування та управління DSpace

Перегляньте поради експертів щодо налаштування та управління а DSpace repository, а також: DSpace installation, post-installation tasks, DSpace system administration та customizing DSpace.

ДОДАТОК 3

КОРОТКІ ПОРАДИ НАУКОВЦЯМ ЩОДО ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ (для допомоги університетам та науковим установам у інформуванні дослідників щодо відкритого доступу)¹

Відкритий доступ — безкоштовний онлайн-доступ до наукових публікацій із правом їх читання, завантаження, копіювання, поширення та використання в освітніх і дослідницьких цілях.

Відкритий доступ може бути застосований до всіх форм публікації наукових результатів, зокрема рецензованих і нерецензованих (препринти) статей, матеріали конференцій, тези, розділи книжок, монографії тощо.

Відкритий доступ працює за принципом покриття всіх витрат за рахунок автора чи його інституції, а також безкоштовного і безперешкодного онлайн-доступу всіх охочих (на відміну від моделей через організацію передплати, коли витрати покриваються тим, хто хоче отримати інформацію).

Відкритий доступ — не самвидав і не публічний домен. Він абсолютно сумісний з авторським правом, контролем

¹ Рекомендації підготовлено з урахуванням основних принципів відкритого доступу та офіційних керівництв щодо відкритого доступу для європейських дослідницьких проєктів, зокрема OpenAIRE: A Quick Guide to Open Access (<https://www.openaire.eu/a-quick-guide-to-open-access>) і EIFL Guideline for Authors. How to Get The Right Version of Your Article for Deposit in The Repository (<https://www.eifl.net/resources/authors-how-get-right-version-your-article-deposit-repository>).

якості через експертну оцінку, фінансовими витратами і доходами (навіть прибутком), престижем, якістю, кар'єрним просуванням, індексуванням та іншими функціями, допоміжними послугами, пов'язаними із науковою літературою, її поширенням та зберіганням.

Філософія руху відкритого доступу ґрунтується загалом на поглядах на відкрите суспільство, що їх сформулювали філософ Карл Поппер і соціолог Роберт Мертон: усі результати наукових досліджень мають бути в суспільному надбанні, а метою роботи дослідників є внесок у «спільний казан» заради розвитку колективного знання.

Основні моделі відкритого доступу:

- «золотий» шлях (Gold Route) — публікація в журналах відкритого доступу;
- «зелений» шлях (Green Route) — самоархівування в тематичних чи інституційних репозитаріях;
- «діамантовий» шлях (Diamond Route) — безкоштовна публікація без плати за оброблення статті.

Перелік журналів відкритого доступу див. на сайті DOAJ (<https://doaj.org/>) або за позначкою OA (Open Access) у пошукових системах та базах даних.

Репозитарії відкритого доступу — в реєстрах OpenDOAR (<https://opendoar.ac.uk/>) або International Repositories Directory (IRD) <https://ird.coar-repositories.org/>

Перелік репозитаріїв України — на сайті HPAT (<https://nrat.ukrintei.ua/korynsni-resursy/>).

Важливо: навіть у разі публікації в журналі відкритого доступу рекомендовано розмістити публікацію в репозитарії відкритого доступу.

Репозитарій — організована колекція цифрових документів (і набір відповідних сервісів) навколо цієї колекції, яка репрезентує результати наукових досліджень (окремих дослідників, інституції чи галузі загалом) у вільному, безперешкодному онлайн-доступі, а також забезпечує довготривале, надійне їх зберігання.

«Зелений» шлях не передбачає повної перебудови системи наукових публікацій, автори можуть продовжувати публікувати свої статті в журналах (як у комерційних, так і у відкритих), а згодом архівувати їх та забезпечити до них вільний доступ у репозитарії. Репозитарії підтримують про-

токол обміну метаданими ініціативи відкритих архівів OAI-PMH — Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting, завдяки чому вони сумісні з іншими ресурсами, і користувачі можуть знайти матеріали таких архівів, навіть не знаючи про їх існування, розташування і зміст. Протокол також забезпечує «збирання» (гарвестинг) даних із різних репозитаріїв в одну глобальну віртуальну бібліотеку.

Нині у світі налічують уже майже 6 тисяч репозитаріїв: тематичних, інституційних, міждисциплінарних, урядових.

Чотири кроки до відкритого доступу:

Крок 1. Подайте статтю до **журналу** на ваш вибір (не обов'язково до журналу відкритого доступу). Витрати на публікацію (APC) можуть бути компенсовані в рамках вашого дослідницького проєкту.

Крок 2. Розмістіть опублікований рукопис або остаточну рецензовану версію в репозитарії відкритого доступу якомога швидше, але не пізніше моменту публікації. Недостатньо просто додати публікації до Dropbox, вебсайтів проєктів або академічних соціальних мереж.

Крок 3. Вкажіть фінансування проєкту в метаданих при завантаженні статті. Це можна зробити, заповнивши назву заходу, аббревіатуру та номер гранту.

Крок 4. Виберіть відповідну ліцензію при завантаженні публікації до репозитарію. Популярним варіантом є ліцензії Creative Commons. Перевірте політику видавця щодо того, яку версію ви можете завантажити й чи діє ембарго (6 місяців або 12 місяців для гуманітарних і соціальних наук).

Щодо авторських прав і ліцензій

Відкритий доступ не порушує авторських прав, надання відкритого доступу до вашої роботи є цілком законним. Автори або їхні інституції мають оригінальні авторські права на свої дослідження. Видавці часто просять авторів підписати угоду про передання авторських прав. Однак ви завжди можете обрати збереження авторських прав і надати видавцю доповнення до угоди про публікацію.

Якщо ви підписали угоду про передання авторських прав, ви можете забезпечити відкритий доступ до вашої публікації через самоархівування.

*Як розмістити роботу в тематичному
або інституційному репозитарії?*

Самоархівування («зелений» відкритий доступ) — розміщення версії публікації (або препринту, або авторського остаточного рукопису, або постпринту) у репозитарії відкритого доступу.

Препринт — науковий рукопис, розміщений автором / авторами у відкритому доступі, як правило, до подання в журнал або паралельно з процесом рецензування журналом (Комітет з етики публікацій, COPE discussion documents, 2018). Препринти дають можливість більш раннього фіксування дати результатів дослідження, ніж традиційна модель публікацій.

Публікація препринтів — це відкрита наукова практика, яка допомагає зробити наукові публікації швидшими і прозорішими. Сервери препринтів дають змогу відкрито ділитися дослідницькими документами. Одним із піонерів відкритого доступу ще з 1991 р. став сервер препринтів у галузі фізики arXiv.org, який створив Пол Гінспарг із США для того, щоб фахівці, виклавши свої препринти, могли оперативно дискутувати та обмінюватися думками. До професійної спільноти фізиків швидко приєдналися інші дослідники, тож із часом arXiv став одним із найбільших репозитаріїв наукових статей і препринтів. ArXiv став зразком для створення пізніше багатьох тематичних (предметних) репозитаріїв, як-от BioRxiv (біологія), medRxiv (медицина), SocArXiv (суспільні науки), AgriXiv (сільське господарство), RePEc (економіка), E-LIS (бібліотечні та інформаційні студії), PaleorXiv (палеонтологія), PsyArXiv (психологія), ChemRxiv (хімія) та ін.

Повний перелік тут <https://doapr.coar-repositories.org/>

Авторський остаточний рукопис (Author's Accepted Manuscript, AAM) — це версія вашої статті після рецензування, але до верстки видавцем. Більшість видавців дозволяють розмішувати авторський остаточний рукопис в інституційному або тематичному репозитарії, де він буде доступний у відкритому доступі, максимізуючи його видимість та вплив.

Важливі поради щодо авторського остаточного рукопису:

- Зберігайте остаточну версію статті, яку ви завантажили в систему подання журналу.
- Ви можете завантажити її з системи подання журналу одразу після отримання повідомлення про прийняття до публікації.

- Видавці по-різному зберігають публікації у своїх системах, тож якщо ви не можете знайти свій авторський остаточний рукопис, зверніться до журналу з проханням надати його.

Процес розміщення публікації в репозитарії відкритого доступу:

1. Передайте вашу публікацію менеджеру («архівування за дорученням») для розміщення в інституційному репозитарії або розмістіть його самостійно, якщо маєте таку можливість (реєстрація в репозитарії).
2. Деякі видавці дозволяють негайне розміщення авторського остаточного рукопису, інші вимагають дотримання періоду ембарго для надання відкритого доступу.
3. Менеджер репозитарію знатиме про політики авторських прав видавців, зокрема про те, коли ваш авторський остаточний рукопис може стати публічно доступним. Ви також можете перевірити це самостійно за допомогою сервісу Jisc's open policy finder (колишній SherpaRomeo) : <https://openpolicyfinder.jisc.ac.uk/>.

Критично важливо: якщо вашу статтю публікують у журналі закритого доступу, обов'язково зберігайте авторський остаточний рукопис, оскільки в багатьох випадках тільки цю версію можуть зробити доступною у відкритому доступі.

Рекомендовані репозитарії:

- інституційні або тематичні репозитарії (список на OpenDOAR — <https://opendoar.ac.uk> або International Repositories Directory (IRD) — <https://ird.coar-repositories.org/>);
- Zenodo (CERN) — <https://zenodo.org/>, якщо немає власного репозитарію;
- репозитарії України — на сайті НРАТ (<https://nrat.ukrintei.ua/korysni-resursy/>).

Як вибрати журнал відкритого доступу?

При виборі журналу відкритого доступу застосовують ті самі підходи, що й при виборі традиційного журналу.

Додаткові ресурси для перевірки:

- Каталог журналів відкритого доступу (DOAJ) — контроль якості.
- Асоціація наукових видавців відкритого доступу (OASPA) — членство або дотримання Кодексу професійної поведінки.
- Критерії, розроблені DOAJ, OASPA, COPE та WAME, — принципи прозорості та найкращої практики.

Що таке «хижацькі» видавці та як їх уникнути?

«Хижацькі» («смітникові», фейкові) журнали, видавництва та конференції — динамічні недоброчесні моделі поведінки журнальних, видавничих і конференційних практик, що варіюються від справді шахрайських та обманливих практик до просто низькоякісних, сумнівних і неетичних. Слугують пріоритету комерційних інтересів видавця на шкоду науковим дослідженням. «Хижацькі» видавці експлуатують модель публікації відкритого доступу для власного прибутку. Часто вони взагалі не проводять рецензування, і пропонують швидку публікацію за кошти. **Такі практики шкодять вашій академічній репутації та репутації вашої установи!**

Основні характеристики «хижацьких» журналів:

- агресивне запрошення (часто надсилають небажані електронні листи дослідникам, обіцяючи швидку публікацію за певну плату);
- плата за оброблення / публікацію статті низька (наприклад, менше ніж 150 доларів США);
- оманливі твердження (можуть хибно зазначати, що мають суворі процеси рецензування або індексацію в авторитетних базах даних);
- немає прозорості (часто приховують інформацію про плату за публікацію або членів редакційної колегії);
- фальсифікована інформація (вигадують імпаکت-фактори або інші показники, щоб видаватися легітимними);
- опубліковані статті мають низьку якість або містять очевидні наукові, граматичні, форматні помилки;
- публікують матеріали надзвичайно швидко (протягом кількох тижнів чи навіть днів після подання);
- політики не подані на сайті, політики відкликання статей немає;
- подібні до інших дуже відомих журналів (така сама назва, змінено літеру в назві);

- дуже часто в назві є слово «міжнародний» — для створення враження легітимності;
- назва видавця містить назву західної країни, навіть якщо він розташований в іншій частині світу;
- місце публікації нечітко або його не зазначено;
- частота публікацій дуже нерегулярна;
- журнал є багатопрофільним, його спеціалізація — незрозумілою;
- належить товариству, якого не існує;
- недійсна або підозріла адреса;
- контактна адреса електронної пошти непрофесійна і не пов'язана з журналом (наприклад, @gmail.com або @yahoo.com);
- немає чіткої інформації про ліцензію на авторські права (наприклад, CC-BY);
- у редколегії зазначені особи, які не мають ORCID і реального зв'язку з журналом.

Як перевірити?

Думай. Перевіряй. Подавай (Think. Check. Submit, <https://thinkchecksubmit.org>) — простий контрольний список для авторів для оцінювання цілісності й надійності журналу перед поданням вашої роботи.

Що таке плата за оброблення статті (APC)?

Плата за оброблення статті (APC) — це публікаційний збір, який стягують з авторів для забезпечення негайного відкритого доступу. Більшість журналів відкритого доступу не стягують APC.

Як уникнути витрат:

- публікуйтеся в журналах без APC;
- використовуйте самоархівування.

Як оплатити відкритий доступ?

Подавши заявки на гранти (фінансування дослідницького проєкту), внесіть витрати на публікацію у відкритому доступі до бюджету пропозиції вашого проєкту. Відкритий доступ буде безкоштовним, якщо ви розміщуєте статті в репозитарії або в журналі відкритого доступу без APC.

Запитайте у вашого бібліотекаря про інституційні угоди з видавцями!

Корисні посилання і бази даних

- DOAJ (Directory of Open Access Journals) — каталог журналів відкритого доступу
- Zenodo — репозитарій відкритого доступу CERN
- Creative Commons — ліцензії для відкритого доступу. Переклад укр. мовою — <https://www.creativecommons.org.ua/translation/>
- OASPA — Асоціація наукових видавців відкритого доступу
- COPE — Комітет з етики публікацій

ДОДАТОК 4

ТИПОВЕ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ІНСТИТУЦІЙНИЙ РЕПОЗИТАРІЙ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1. Загальні положення

1.1. Інституційний репозитарій [назва закладу вищої освіти] (далі — репозитарій) є електронним архівом для накопичення, збереження та забезпечення відкритого доступу до результатів інтелектуальної діяльності співробітників та здобувачів освіти університету.

Політика інституційного репозитарію містить рекомендації щодо вибору контенту, подання, управління та доступу до цифрових активів, що містяться в колекціях репозитарію.

1.2. Репозитарій створено з метою забезпечення відкритого доступу до наукових публікацій, підвищення видимості наукових досліджень закладу вищої освіти, збереження інтелектуального надбання університету, підтримки міжнародних стандартів відкритої науки.

1.3. Діяльність репозитарію регулюється цим Положенням, законодавством України та міжнародними стандартами.

2. Організація роботи репозитарію

2.1. Загальне керівництво репозитарієм здійснює [підрозділ, наприклад, наукова бібліотека].

2.2. Адміністрування репозитарію покладається на [посада].

2.3. Технічну підтримку забезпечує [відділ ІТ].

3. Склад та структура репозитарію

3.1. До репозитарію передають: наукові статті, монографії, матеріали конференцій, дисертації та автореферати, навчальні матеріали, інші види наукових публікацій.

3.2. Структура репозитарію формується за принципом колекцій відповідно до організаційної структури університету.

4. Основні політики та Порядок депонування матеріалів

4.1. Обов'язкові політики Репозитарію:

Політика відкритого доступу — визначає принципи та моделі доступу («золотий», «зелений» шлях), умови безкоштовного доступу до контенту, типи ліцензій Creative Commons.

Політика депонування — встановлює, хто може розмішувати матеріали (автори, бібліотекарі, адміністратори), які типи документів приймають (статті, дисертації, препринти, дані), вимоги до форматів файлів, процедуру подання та перевірки матеріалів. Обмеження можуть стосуватися: матеріалів, для яких жоден автор не має жодної афілійованості або офіційного статусу співпраці з університетом; матеріалів, наданих у форматі, який не може бути переданий із технічних причин; матеріалів, що порушують авторські права, права інтелектуальної власності або права третіх осіб.

Політика метаданих — визначає стандарти опису документів (Dublin Core, CERIF), обов'язкові та рекомендовані поля метаданих, мови метаданих, використання контрольованих словників та ідентифікаторів (ORCID, DOI).

Політика збереження — встановлює терміни зберігання різних типів контенту, процедури резервного копіювання, міграції форматів, довгострокового архівування.

Політика авторських прав — визначає вимоги щодо прав на розміщення матеріалів, типи дозволених ліцензій, процедуру перевірки прав, механізми реагування на порушення авторських прав.

Політика конфіденційності — регулює збирання та оброблення персональних даних користувачів відповідно до GDPR і законодавства України.

Політика вилучення контенту — встановлює підстави для видалення матеріалів (плагіат, порушення етики, судові рішення), процедуру розгляду скарг, збереження метаданих після вилучення.

4.2. Автори депонують матеріали самостійно або через відповідальних осіб підрозділів.

4.3. При депонуванні автор:

- підтверджує авторське право на матеріал;

- надає дозвіл на розміщення у відкритому доступі;
- забезпечує відповідність політиці видавця (для опублікованих матеріалів).

4.4. Адміністратор перевіряє відповідність матеріалів вимогам та публікує їх.

5. Права та обов'язки

5.1. Автори мають право: депонувати матеріали, отримувати статистику використання, вносити зміни та доповнення.

5.2. Адміністрація Репозитарію має право: відмовити у розміщенні матеріалів, що не відповідають вимогам, вилучити матеріали у разі порушення авторських прав.

6. Прикінцеві положення

6.1. Зміни до Положення вносять у встановленому порядку.

6.2. Положення набуває чинності з дня його затвердження.

ДОДАТОК 5

ПОЛІТИКИ ІНСТИТУЦІЙНОГО РЕПОЗИТАРІЮ eKMAIR НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

1. Політики колекцій

1.1. Структура репозитарію

Репозитарій має трирівневу структуру; Фонд / Community — Під-фонд / Sub-community — Колекція / Collection.

Внесення матеріалів можливе тільки в колекцію (що є частиною фонду).

Рівень Під-фонд не обов'язковий та використовується за потреби.

Фонди створюються для факультетів. У рамках фондів факультети поділяються на колекції кафедр. Інші наукові підрозділи НаУКМА (наукові центри, докторантура, наукова бібліотека, навчально-науковий центр) можуть розміщувати свої матеріали в єдиному фонді «Наукові підрозділи НаУКМА». Інші підрозділи, що не увійшли у наведений вище перелік (адміністрація НаУКМА, відділ стратегічного розвитку, відділ міжнародного співробітництва, інформаційно-обчислювальний центр та ін.), можуть розміщувати свої матеріали у фонді «Підрозділи НаУКМА».

Фонди складаються із колекцій, що відображають актуальну структуру університету. Створення інших, ніж існуючі в НаУКМА підрозділи, колекцій можливе для типів матеріалів, що не мають відповідного визначника у репозитарії, але потребують окремого виділення через значимість, наприклад, патенти.

Винятки становлять фонди:

«Дисертації», у якому розміщуються дисертації, анотації та автореферати до дисертацій;

«Видання НаУКМА», який формується із серіальних та несеріальних збірників НаУКМА за зверненням головного редактора та після підписання авторської угоди;

«Конференції та семінари НаУКМА», де розміщуються неопубліковані матеріали конференцій;

«Роботи студентів», де за поданням наукових керівників чи кафедр можуть розміщувати кваліфікаційні та інші роботи студентів;

«Матеріали різних дослідників та організацій», де можуть розміщувати роботи автори й організації, що не належать до структури університету, проте з різних причин мають стосунк до НаУКМА (почесні доктори та професори) або потребують платформи для розміщення власних матеріалів.

Створення фондів, не передбачених цією структурою, неможливе.

У випадку, якщо підрозділ перестав існувати, його колекція отримує позначку — «Підрозділ припинив існування».

1.2. Ролі, що присвоюються користувачам архіву:

Автор (права ADD) — може додавати матеріали без можливості редагувати та видаляти їх. Авторами можуть бути викладачі постійного складу та сумісники, аспіранти та докторанти, співробітники кафедр, факультетів та інших підрозділів університету, що здійснюють наукову діяльність чи створюють матеріали, котрі можуть розміщувати в репозитарії.

Модератор (права ADD та WRITE) — представник від кафедри (підрозділу), що закріплюється за кожною колекцією за поданням його керівника на ім'я директора бібліотеки. Модератор має пройти відповідне навчання, забезпечувати своєчасну підтримку та консультування працівників свого підрозділу, архівувати за дорученням авторів, а також редагувати внесення своєї кафедри / підрозділу.

Координатор архіву (права — ADMIN) — представник бібліотеки, що відповідає за навчання та консультування модераторів, присвоєння прав різних рівнів авторам, за якість метаданих і видалення внесень. Координатор архіву може створювати колекції та підфонди в рамках структури за поданням керівників підрозділів чи в разі виникнення такої потреби для нових типів матеріалів.

2. Політики змісту

2.1. Хто може розміщувати матеріали в репозитарії?

Розміщувати власні матеріали в репозитарії можуть викладачі, співробітники усіх підрозділів Університету, аспіранти та докторанти, почесні доктори та професори. Розміщення матеріалів, автори яких не належать до однієї із вищенаведених категорій, відбувається за погодження кожного окремого випадку із директором бібліотеки. Кожен підрозділ Університету може призначити відповідального працівника (модератора), що має право архівувати документи в репозитарій за дорученням (див. п. 1.2). Автори можуть додавати матеріали до архіву самостійно, або ж доручити модератору чи бібліотекарю. Автор повинен володіти авторськими правами на матеріал (див. п. 3).

2.2. Які матеріали можна розміщувати

У репозитарії НаУКМА можна розміщувати матеріали наукового та освітнього характеру таких типів: статті (препринти, постпринти та опубліковані версії), книги та розділи книг, дисертації і автореферати дисертацій, кваліфікаційні роботи студентів, звіти, презентації, набори даних, матеріали конференцій, навчальні матеріали та ін. Для наукових матеріалів допускається розміщення нерецензованого контенту. Матеріали повинні бути завершені та готові до поширення, створені в електронному вигляді або оцифровані, створені, фінансовані чи представлені підрозділами НаУКМА. Автор роботи повинен бути готовий і спроможний надавати НаУКМА право зберігати та поширювати його роботу через репозитарій (див. п. 3). Якщо матеріал є складовою частиною серії досліджень, інші дослідження з цієї серії також мають бути представлені в репозитарії з метою зібрати повний сет. Збірники, колективні монографії та серіальні видання НаУКМА розміщуються в репозитарії після підписання авторської угоди, розділені на окремі статті чи розділи у колекції (див. п. 1.1).

2.3. Формат матеріалів

Репозитарій підтримує та дозволяє архівувати усі формати, у яких матеріали створюються. Для текстових документів та презентацій рекомендованим є формат РБР. Усі інші матеріали можуть розміщувати у зручному для поширення та повторного використання вигляді.

3. Авторські права та ліцензії

3.1. Передача невиключних авторських прав

Автор повинен володіти авторськими правами на депонований матеріал. Якщо депозитор розміщує самостійно матеріал в репозитарії або передає його до наукової бібліотеки НаУКМА для розміщення цього матеріалу в репозитарії за дорученням, то він погоджується з умовами Авторського договору про передачу невиключних прав на використання твору через репозитарій: «Погоджуючись із цією ліцензією, Ви (автор чи власник авторського права) надаєте НаУКМА неексклюзивні права на представлення, перенесення та поширення цього матеріалу у світі в електронному форматі. Ви погоджуєтесь, що НаУКМА може перенести цей матеріал у будь-яке середовище чи формат, необхідні для його зберігання. Також Ви погоджуєтесь, що НаУКМА може мати більше ніж одну копію матеріалу для безпеки, страхових копій та збереження. Ви підтверджуєте, що це завантаження — це Ваша оригінальна робота та/чи Ви маєте право на її розміщення у інституційному репозитарії. Також Ви підтверджуєте, що Ваше завантаження не порушує нічий авторські права. Якщо Вам не належать авторські права на розміщуваний матеріал, Ви підтверджуєте, що отримали усі необхідні дозволи від сторін, яким ці права належать, і вони повністю погодили його зміст». Віртуального погодження із цією ліцензією достатньо для статей, розділів книг, презентацій та інших матеріалів, що належать авторові та не потребують додаткових узгоджень. Для розміщення окремих творів (монографій, підручників), збірників, серіальних видань та матеріалів, автори яких не належать до спільноти НаУКМА та/чи фінансувалися іншою установою, необхідне підписання авторської угоди про передачу невиключних прав щодо використання твору. Для розміщення текстів дисертацій необхідне погодження від керівника Докторської школи чи наукового керівника про те, що цей варіант дисертації остаточний і буде подаватися до захисту, а також підписання авторської угоди. Розміщення текстів кваліфікаційних робіт студентів відбувається за погодженням із представниками кафедри після їх захисту. Повні тексти не можуть розміщуватися в репозитарії, якщо вони знаходяться під періодом ембарго у видавця; також не можна розміщувати видавничу верстку статей із журна-

лів, якщо політика видання це забороняє (www.sherpa.ac.uk/romeo). Якщо координатор репозитарію отримує підтвердження порушення авторських прав щодо розміщеного матеріалу, відповідний документ вилучається з репозитарію. Задотримання авторських прав несе відповідальність депозитор.

3.2. Політики авторства

Будь-хто може вільно використовувати повні тексти чи інші дані, що розміщені в репозитарії. Матеріали в репозитарії знаходяться у відкритому доступі та можуть бути відтворені, представлені чи передані третій стороні і збережені в базах даних в будь-якому форматі та на будь-якому носії з некомерційною метою без попереднього узгодження. При цьому має бути вказано бібліографічний опис, достатній для розпізнання твору та посилання на сторінку оригінальних метаданих. Згадування інституційного репозитарію (eKMAIR) Національного університету «Києво-Могилянська академія» вітається, але не є обов'язковим. Зміст матеріалу жодним чином не може бути змінений. Повнотекстові матеріали та інші цифрові дані не повинні збиратися роботами та гарвестерами, окрім як для індексації повнотекстових статей або аналізу цитування. Для робіт, що розміщені в репозитарії НаУКМА вперше, дата архівації може прирівнюватися до дати оприлюднення та слугувати захистом у спорах щодо незаконного копіювання та присвоєння авторства. Метадані до розміщених в репозитарії матеріалів належать Національному університету «Києво-Могилянська академія» та можуть бути використані з некомерційною метою без попереднього узгодження із посиланням на оригінальний запис метаданих та згадку репозитарію. Метадані не можуть бути використані з комерційною метою без попереднього офіційного узгодження.

3.3. Ліцензія Creative Commons

Для документів, що розміщуються в інституційному репозитарії НаУКМА, крім загальної політики авторства (див. п. 3.2), автори можуть обирати одну із ліцензій Creative Commons. Якщо на матеріалах, що розміщується автором, стоїть копірайт видавця чи іншої організації, він не може присвоїти такому депозиту ліцензію Creative Commons.

3.4. Політики доступу

Усі матеріали в репозитарії та метадані до них знаходяться у повному відкритому безкоштовному доступі для користувачів Інтернет, для користування ними не потрібна автентифікація чи авторизований доступ. Якщо матеріал має будь-які обмеження (знаходиться під періодом ембарго, розповсюджується на ексклюзивних ліцензійних умовах та ін.), він не може бути розміщений в репозитарії НаУКМА.

4. Метадані

Для введення інформації про матеріал в репозитарій НаУКМА використовується набір метаданих Дублінського ядра (Dublin Core Schema). Вносити метадані можуть депозитори із правами ADD та ADMIN, редагувати одруківки, помилки та невідповідності в метаданих можуть автори із правами ADD, WRITE та ADMIN (див. п. 1.2). В інституційному репозитарії НаУКМА не передбачено процесу затвердження метаданих, внесення одразу стають доступними. Депозитори відповідають за якісне представлення метаданих. Координатор архіву відслідковує всі внесення та забезпечує відповідність метаданих стандартам репозитарію.

5. Політика щодо відкликання матеріалів

Відкликання матеріалів можуть ініціюватися: депозитором чи організацією в правовому порядку. Усі запити на відклик проходять через координатора репозитарію. Метадані відкликаного матеріалу залишаються в репозитарії з приміткою про відклик матеріалу в місці посилання на об'єкт.

Додаток до Положення про інституційний репозитарій eKMAIR Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Авторський договір про передачу невиключних прав щодо використання твору

_____ (ПІ), який(а) надалі називається «Автор», з однієї сторони, та Національний університет «Києво-Могилянська академія», що надалі називається «Університет», в особі _____, який діє на підставі статуту Університету, з іншої сторони, уклали цей договір про таке:

1. Предмет договору

1.1. Автор надає Університету невиключні права щодо використання твору: в обумовлених цим договором межах і на визначений договором термін.

1.2. Університет не виплачує Автору винагороди за надання прав, які передбачені цим договором, і не несе жодних фінансових зобов'язань перед Автором.

1.3. Автор гарантує наявність у нього надаваних за цим договором авторських прав на твір.

2. Права та зобов'язання сторін

2.1. За цим договором Автор надає Університету такі права: 1) відтворювати твір в електронному вигляді, розміщуючи його в колекції електронних ресурсів на сайті електронного архіву НаУКМА eKMAIR; 2) розмістити твір у відкритому доступі через сайт ekmair.ukma.edu.ua в мережі Інтернет; 3) вносити зміни, що не пов'язані зі змістом чи виправленням твору: зміна формату матеріалу, обробка для ефективнішого представлення в мережі, виправляти механічні, технологічні, технічні помилки файлу (не тексту); 4) використовувати твір з інформаційною та рекламною метою.

2.2. Університет зобов'язаний: 1) на вимогу Автора надати йому документи, що безпосередньо стосуються використання твору, для ознайомлення; 2) інформувати Автора про розміщення твору на сайті ekmair.ukma.edu.ua.

2.3. Автор має такі права: 1) використовувати твір самостійно чи надавати права його використання третім особам; 2) ознайомлюватись з документами, що безпосередньо стосуються використання твору; 3) використовувати адресу стабільний URI, присвоєний його твору на сайті ekmair.ukma.edu.ua в рекламних та інформаційних цілях у своїх інтересах протягом часу відтворення твору на цьому сайті.

3. Відповідальність сторін

3.1. У разі порушення договору, сторона, право якої порушено, може вимагати припинити дії, що порушують право або створюють загрозу його порушення.

3.2. Університет не несе відповідальності за дії будь-яких осіб, які матимуть доступ до твору внаслідок його розміщення на сайті ekmair.ulana.edu.ua

3.3. Автор не матиме жодних претензій до Університету щодо відшкодування збитків внаслідок використання Університетом твору.

3.4. У випадках, непередбачених цим договором, сторони несуть відповідальність у встановленому законодавством України порядку.

3.5. Сторони звільняються від відповідальності, якщо умови договору порушено внаслідок дії форс-мажорних обставин (зокрема, збій при порушенні роботи електронної мережі Інтернет з технічних причин).

4. Порядок розірвання, внесення змін і доповнень до договору

4.1. Сторони мають право достроково розірвати договір за спільною письмовою згодою.

4.2. Університет має право достроково розірвати договір у разі, якщо вирішить припинити відтворення твору, письмово попередивши про це Автора за 30 календарних днів до того, як припинити відтворення.

4.3. Автор має право достроково розірвати договір у разі використання Університетом твору необумовленим в договорі способом, письмово попередивши про це Університет за 30 календарних днів до розірвання за вказаною у цьому договорі адресою.

4.4. Будь-які зміни та доповнення до цього договору повинні укладатись у письмовій формі та підписуватись сторонами або уповноваженими на це представниками сторін.

4.5. Пролонгація договору проводиться письмово за спільною згодою сторін до закінчення строку договору.

5. Прикінцеві положення

5.1. Всі повідомлення, вимоги та сповіщення повинні надаватись сторонами у письмовій формі.

5.2. Договір укладено в двох однаково чинних примірниках, по одному для кожної сторони.

6. Підписи сторін

ДОДАТОК 6

ЧЕКЛІСТ УПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЇ (ПОЛІТИКИ, МАНДАТА) ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ В УСТАНОВІ

Організаційна підготовка

- ☐ Створено робочу групу
- ☐ Проведено аналіз поточного стану
- ☐ Визначено цілі й завдання
- ☐ Затверджено план дій
- ☐ Виділено бюджет

Технічна інфраструктура

- ☐ Вибрано платформу репозитарію
- ☐ Налаштовано репозитарій
- ☐ Забезпечено інтеграцію з наявними системами
- ☐ Налаштовано збирання статистики
- ☐ Забезпечено довгострокове збереження

Політики та процедури

- ☐ Розроблено політику відкритого доступу
- ☐ Створено положення про репозитарій
- ☐ Підготовлено інструкції для користувачів
- ☐ Затверджено документи керівництвом

Навчання та підтримка

- ☐ Проведено навчання для персоналу
- ☐ Організовано інформаційні сесії для дослідників
- ☐ Створено службу підтримки
- ☐ Підготовлено навчальні матеріали
- ☐ Призначено відповідальних осіб

Комунікація

- ☐ Запущено інформаційну кампанію
- ☐ Створено сторінку на вебсайті
- ☐ Підготовлено друковані матеріали
- ☐ Налагоджено регулярну комунікацію
- ☐ Визначено канали зворотного зв'язку

Моніторинг

- ☐ Визначено показники ефективності
- ☐ Налаштовано інструменти збирання даних
- ☐ Заплановано регулярні звіти
- ☐ Передбачено перегляд стратегії